

På kant med genussystemet?

*Margarete Bonnevie og Alva Myrdals kamp
for gifte kvinners arbeidsrett*

Mariann Egeberg

Masteroppgave ved institutt for arkeologi, historie,
kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Våren 2014

På kant med genussystemet?

Margarete Bonnevie og Alva Myrdals kamp for gifte kvinners arbeidsrett

© Forfatter

År

Tittel

Forfatter

<https://bora.uib.no/>

Abstract

The topic of this master thesis is the political influence of women in the years between the two world wars. The issue I have selected for study is the fight for married women's labor rights through two women's rights activists, Margarete Bonnevie and Alva Myrdal, in Norway and Sweden respectively. Despite Norway and Sweden being relatively similar countries, the fight for married women's labor rights resulted in two different outcomes. In Sweden a law was passed in 1939 making it illegal to fire women due to marriage, while in Norway LO and the ruling party Arbeiderpartiet passed an equal rights law, however with the possibility to restrict this in times of economic turmoil.

The issue being discussed in this thesis is "*What did it take for female actors like Margarete Bonnevie and Alva Myrdal to get political influence and impact in Norway and Sweden respectively in the interwar period?*" The level of impact is assessed through their viewpoints, motives and women ideals. This is seen in connection with the arguments of their own political parties, actors in other parties and the women's movement on this issue. Furthermore the stand of the aforementioned actors on the views, motives and ideals of Bonnevie and Myrdal is addressed.

Swedish historian Yvonne Hirdman has developed a theory explaining women's social subordination in the interwar period, a theory that has been criticized from a number of researchers. Among the critics we find Renée Frangeur, author of a dissertation on the fight for married women's labor rights in Sweden. Frangeur suggested that by explaining people's arguments, actions and intentions through more dynamic theories, one could create a different picture of this same period.

This is also the foundation for this thesis. Using dynamic theories and taking the actor perspective, this presentation of Margarete Bonnevie and Alva Myrdal shows that the focus on individual actors could give a brighter picture of women's possibilities and intentions for crossing the boundaries of the traditional gender stereotypes, as it was not necessarily the case that all women were controlled by these norms and rules.

Both structural and actor related factors explaining why the women's labor rights case resulted in different outcomes in Norway and Sweden, and why the level of impact differed for Bonnevie and Myrdal is addressed in this thesis.

Forord

Jeg vil benytte anledningen til å takke de som har støttet og oppmuntret meg i arbeidet med masteroppgaven.

Jeg vil takke veilederen min Inger Elisabeth Haavet for inspirerende og lærerike veiledninger.

I tillegg vil jeg takke studentene og veilederne på masterseminaret *Individ, kultur og samfunn etter 1800* for alle de gode og konstruktive tilbakemeldingene på utkastene jeg har lagt fram.

En stor takk rettes til studentene på masterlesesalene i 3.etasje på Sydneshaugen skole. Disse to årene hadde virkelig ikke vært det samme uten dere.

Tusen takk, mamma og pappa for at dere alltid stiller opp! Det har vært betryggende å vite at jeg kan ringe hjem til dere for å få oppmuntrende ord.

Kjartan, Nora og Line; tusen takk for timene dere har brukt på å hjelpe meg med gjennomlesning og språkvask.

Venstres Hovedorganisasjon og Tiril Margarete Bonnevie; takk for at jeg fikk fullmakt til å innhente informasjon fra arkivene til Venstre og Margarete Bonnevie.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	s.1
Problemstilling	s.1
Avgrensning	s.4
Begrepsavklaring	s.4
Likerettsfeminisme og velferdsfeminisme	s.4
Forskningslitteratur	s.5
Kilder	s.8
Teori	s.11
Genussystemet	s.11
Statsfeminisme	s.15
Metode	s.16
Dokumentanalyse	s. 16
Aktørperspektiv som analyseredskap	s.17
Metodologisk individualisme og kollektivism	s.18
Komparativ metode	s.19
Hva skal sammenlignes?	S.21
Historisk kontekst	s.21
Modernisering, politisk kultur og ”rikets tilstand” i Norge og Sverige i mellomkrigstiden	s.21
Oppgavens struktur	s.26
Kapittel 2: Saken om gifte kvinners arbeidsrett i Norge	s.28
Vedtaket på LO-kongressen i 1925 og 1927	s.28
Vedtaket i Oslo kommune 2.juli 1928	s.30
Hr. Wigaards interpellasjon om gifte kvinners beskjeftigelse i kommunens tjeneste 23.august 1928	s.32
Forhandlinger 29.mars 1933: Vedtaket blir opphevet	s.36
Forhandlingene på Stortinget 9.mai 1934	s.36
Arbeiderpartiets partiprogrammer til Sttingsvalgene i perioden	s.37
Kvinnene i arbeiderbevegelsen	s.38
<i>Landskvinnekonferansen i 1925: En støtte til enforsørgermodellen og husmorpolitikken</i>	s.39
<i>Landskvinnekonferansen i 1930 og 1933</i>	s.40

<i>Landskvinnekonferansen i 1936: Mødrenes- og barnas kår</i>	<u>s.43</u>
<i>Landskvinnekonferansen: Vedtaket må oppheves</i>	<u>s.45</u>
 Gifte kvinners arbeidsrett er igjen på LOs dagsorden	<u>s.50</u>
Delkonklusjon	<u>s.52</u>
Kapittel 3: Margarete Bonnevie- Elske og arbeide	<u>s.54</u>
Biografi	<u>s.54</u>
Margarete Bonnevies syn og argumenter i saken om gifte kvinners arbeidsrett	
<i>Ekteskap og arbeide</i>	<u>s.56</u>
<i>Bonnevies arbeid i Norsk kvinnesaksforening</i>	<u>s.59</u>
<i>Kvinnen med den skarpe pennen- avisdebatten</i>	<u>s.63</u>
<i>Familiekrisen og botemidler mot den</i>	<u>s.65</u>
<i>Motstanderne lot ikke vente på seg</i>	<u>s.66</u>
<i>Sterke meninger, men ble det noen endring?</i>	<u>s.70</u>
<i>Familiekrisen og botemidler mot den-</i>	
<i>Hånd i hånd med barnetrygdkomiteen</i>	<u>s.71</u>
Bonnevies og Venstre: Både støtte og motstand	<u>s.79</u>
<i>Venstres partiprogrammer til Stortingsvalgene i perioden</i>	<u>s.80</u>
<i>Partiet uten klassetilhørighet</i>	<u>s.81</u>
<i>Likestilling på dagsorden</i>	<u>s.84</u>
Delkonklusjon	<u>s.88</u>
Kapittel 4: Alva Myrdal- et unntak fra regelen	<u>s.91</u>
Biografi	<u>s.91</u>
Alva Myrdals argumenter i saken om gifte kvinners rett til arbeid	<u>s.94</u>
<i>Kris i befolkningsfrågan</i>	<u>s.94</u>
<i>Kvinnan, familien och samhället</i>	<u>s.98</u>
<i>Folk og familj</i>	<u>s.98</u>
<i>Debatt mellom Myrdal og Bonnevie</i>	<u>s.100</u>
Aktører, strategier og argumenter i saken om	
gifte kvinners arbeidsrett i Sverige	<u>s.101</u>
<i>Debatten i Riksdagen i 1920-årene</i>	<u>s.101</u>
<i>En splittet kvinnebevegelse</i>	<u>s.104</u>
<i>Debatten fortsetter</i>	<u>s.105</u>

<i>En samlet kvinnebevegelse</i>	<u>s.107</u>
<i>”Feministisk statsstrateg”</i>	<u>s.108</u>
<i>Kvinnoarbetskommittén</i>	<u>s.109</u>
<i>Fagforeningene- en prinsippsak</i>	<u>s.110</u>
<i>1939- Loven om forbud mot å si opp kvinner</i>	<u>s.111</u>
Kapittel 5: Konklusjon	<u>s.116</u>
Litteraturliste	<u>s.121</u>
Kildeliste	<u>s. 127</u>

Forkortelser i fotnoter:

Arbark = Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv

M.B = Margarete Bonnevie.

N.B= Nasjonalbiblioteket

R.A= Riksarkivet

S.A= Statsarkivet

Kapittel 1: Innledning

Temaet for denne oppgaven er kvinnelige aktørers politiske gjennomslagskraft. Dette vil jeg undersøke gjennom en kampsak og to aktører; Margarete Bonnevie og Alva Myrdal, to kvinneforkjempere i henholdsvis Norge og Sverige i mellomkrigstiden.

En av sakene som disse to kvinnene jobbet med i mellomkrigstiden var gifte kvinners rett til lønnet arbeid. Denne saken var sentral i Norge og Sverige fra 1925 til 1939. I Sverige ble resultatet av denne saken en lov som gjorde det forbudt å si opp personer på grunn av giftemål. For Norge sin del ble det gjort et vedtak som fremmet prinsippet om lik arbeidsrett, men som åpnet for en innskrenkning av denne retten i økonomiske krisetider. Hånd i hånd med dette gikk innføringen av barnetrygd som skulle sikre en god barneomsorg ved at en av foreldrene kunne ha råd til å være mer hjemme. Oppgaven omhandler hvor viktig eller mindre viktig aktører er når en sak blir tatt opp i det politiske systemet i et demokratisk land, og hva som eventuelt gjør at de får gjennomslag og hva som gjør at de ikke får det. En viktig faktor her er at disse to aktørene er kvinner, og i mellomkrigstiden hadde ikke kvinner hatt politiske rettigheter så lenge.

Problemstilling

Hovedproblemstillingen i masteroppgaven er: *Hva skulle til for at kvinnelige aktører som Margarete Bonnevie og Alva Myrdal kunne få politisk gjennomslag i det politiske systemet i mellomkrigstiden i Norge og Sverige?* Det jeg skal finne ut via et komparativt perspektiv hvorfor utfallet og argumentene i denne saken ble forskjellige i to land som på andre punkter virker så tilsynelatende like. Jeg vil derfor drøfte hva som var unikt i hver av disse landenes historiske kontekst, og hva som var forskjellen i det politiske klimaet i hvert av landene de i denne perioden. Jeg vil se på om disse to kvinnene hadde noe å si for dette, hvorfor de hadde det og eventuelt hvorfor de ikke hadde det, i et komparativt perspektiv.

I kildematerialet mitt vil jeg se etter hvilke argumenter Bonnevie og Myrdal brukte, og se om de la vekt på det samme eller ikke. For å kunne vurdere om de fikk gjennomslag for sine argumenter og politikk vil jeg gå til argumentene Bonnevies parti- Venstre- hadde i sin kvinne- og likestillingspolitikk, og hvilke grunner Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen (LO) brukte for å begrunne om sin politikk. Kan Bonnevies og Myrdals argumenter spores i partienes politikk, eller ble deres synspunkter motarbeidet?

Mens Bonnevie var medlem av Venstre og leder i Norsk kvinnesaksforening, ble Myrdal en del av det sosialdemokratiske systemet i Sverige. Det er et paradoks at de tilhørte

forskjellige politiske partier samtidig som deres kvinnepolitiske plattform fremsto ganske lik. Kan dette forklares via at kvinnepolitikken gikk på tvers av partigrensene slik at aktørene så på kjønn som viktigere enn parti, ideologi og klasse? Og hva fikk dette å si for deres gjennomslagskraft?

For å kunne svare på hovedproblemstillingen min må jeg også få svar på mange underspørsmål i kildematerialet. Hvor radikale var disse to kvinnene? Å se på hvor radikale deres tanker var i forhold til normen på denne tiden blir viktig for å forstå graden deres av gjennomslag. Fulgte de den politiske kulturen i Skandinavia, eller brøt de med den? Hvordan var deres posisjon i partisystem og i forhold til det politiske styringsnivået? Posisjon i det politiske systemet og innad i eget parti har noe å si for hvordan ideer har mulighet til å nå fram, samtidig som partiets posisjon og profil har noe å si.

For å kunne tolke ut av kildematerialet hvilken grad av gjennomslag disse to kvinnelige aktørene hadde må man se etter hvilke politiske kanaler de jobbet gjennom for å få frem kvinnesaken. Jeg skal også fokusere på hvilket nettverk disse aktørene hadde og hva det hadde å si for deres gjennomslag.

Som analyseredskap skal jeg bruke aktør vs strukturperspektivet. Yvonne Hirdman la frem i en teori om kvinnens sosiale underordning i sitt bidrag til den svenske maktutredningen i 1988 der hun la vekt på at kvinnes underordning kunne forklares gjennom sosiale konstruksjoner og strukturer, som hierarki og polarisering mellom kjønnene.¹ Hun har siden 1988 moderert seg i påstandene om den strukturelle genuskontraktens påvirkning på kjønnenes rolle i samfunnet. Hun mente fortsatt at "husmorkontrakten" var rådende på 20-tallet, men at den var i endring på 30-tallet.² I ettertid har hun brukt denne teorien i en empirisk undersøkelse av kvinnes stilling i det svenske samfunnet i mellomkrigstiden, blant annet i *Sveriges historia* fra 2012. Hun har blitt kritisert blant annet av den svenske historikeren Renée Frangeur for den strukturelle teorien som Frangeur mente at ga altfor lite plass til den aktive aktøren. Frangeur har med dette valgt i sin fremstilling av debatten om gifte kvinners rett til arbeid i svensk kontekst valgt å bruke mer fleksible teorier, og blant annet brukt uttrykket "feministisk statsstrategi", for å forklare sine funn. Begrepet til Frangeur er bygget på Helga Hernes sin teori om statsfeminisme.³

¹ Hirdman, Yvonne. 1988. "Genussystemet- teoretiske funderingar kring kvinnors sociala underordning" i Maktutredningen, rapport 23.

² Hirdman, Yvonne og Urban Lundberg. 2012. "Porträtt av ett land" (s. 77-82), "Moderna tider" og "Den utopiske reformismen" i *Sveriges historia*

³ Frangeur, Renée. 1998. *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*

Denne fremstillingen er inspirert av Renée Frangeurs avhandling og bruken av teorier der aktørene får en større plass og innvirkning på den historiske konteksten og saken som blir omhandlet. Frangeurs fremstillingen av sakens gang i Sverige er hovedgrunnlaget for kapitlet om Sverige og Myrdal. Jeg vil diskutere Myrdals posisjon og gjennomslag i denne saken med hennes fremstilling, mine egne tolkninger av Myrdals bøker, annen svensk forskningslitteratur og deretter bruke dette til det komparative perspektivet med Bonnevie. Frangeurs bruk av ”feministisk statsstrategi” bringer opp spørsmål som denne fremstillingen må ta opp. Var Myrdal en av grunnene til at det var en grad av ”feministisk statsstrategi” i Sverige? Kan den samme strategien forklare hvilken rolle Bonnevie fikk i den norske konteksten?

I diskusjonen rundt kampen mellom aktør og struktur må graden av aktørens gjennomslag sees i sammenheng med strukturene rundt aktøren. Hvilken rolle spilte den økonomiske situasjonen, sosiale klasser, kulturen, kjønnsroller og mentalitet inn på en aktørs stilling i samfunnet i denne perioden? Det har også noe å si for aktørenes gjennomslag hvilken holdning det regjerende partiet hadde til kvinnebevegelsen og hvilket syn de hadde på kjønnsrollene. Med dette må man spørre seg om hvilken styrke og status kvinnespørsmålet hadde- var det noe partiene og det politiske systemet viet oppmerksomhet? Og hvis fokuset var til stede hvilke sider av kvinnesaken var det da man vekt la? De sakene som gikk på velferdsfeminisme eller likerettsfeminisme?

Ved å fokusere på gjennomslagskraft kan jeg gi en alternativ forklaring på at tilsynelatende like partier og samfunnsproblem fikk forskjellig politisk resultat i de to nabolandene. Det vil dermed også være et bidrag til spørsmålet om aktør og struktur i samfunnsutviklingen. I tillegg til enkeltaktørenes rolle kan et annet forklaringsgrunnlag være at kvinnespørsmålet hadde ulik styrke og status innad i de to sosialdemokratiske partiene.

På den ene siden ønsker jeg å problematisere om kvinnene i Sverige hadde større muligheter for gjennomslag enn kvinnene i Norge siden debatten om gifte kvinners arbeidsrett fikk et mer positivt resultat på kvinnenenes vegne der. På en annen side ønsker jeg med dette fokuset på aktører og med hjelp av forskningslitteratur problematisere Hirdmans strukturelle teori. Kan fokuset på enkeltaktører gi et lysere bilde av de mulighetene kvinnene hadde til å bane seg vei frem i samfunnet og det politiske systemet, og kan aktørfokuset brukes til en generalisering av kvinnenenes muligheter i denne perioden?

Avgrensning

Ut i fra problemstillingen ser man at det overordnede tema er muligheter for gjennomslag i det politiske systemet for kvinner. Dette er et relativt vidt tema som har blitt diskutert både blant forskere, i media og blant kvinner selv gjennom mange år nå. Jeg har derfor valgt å avgrense oppgaven med å fokusere på to kvinnelige aktører i en bestemt periode. Grunnen til at jeg har valgt to aktører som var aktive i mellomkrigstiden er fordi mellomkrigstiden blir fremstilt som en mørk periode for kvinnene når det gjelder til å bli hørt og representert i det offentlige rom. Den dominerende kvinneverollen for denne perioden og videre ut på 40- og 50-tallet er "husmor". Fokuset er stort på at dette er husmorens store periode, men jeg ønsker å finne ut om man kan få frem et annet bilde hvis man fokuserer på enkeltpersoner.

Siden disse to kvinnene kommer fra to forskjellige land og drev med mye politisk arbeid ser jeg det som hensiktsmessig å avgrense oppgaven på enda et område. Jeg har derfor avgrenset det ved å velge ut en spesiell sak som jeg ønsker å fokusere på, nemlig striden om gifte kvinners arbeidsrett. Periodeavgrensningen starter i 1925 da LO i Norge vedtok å innskrenke gifte kvinners arbeidsrett, og avsluttes i 1939 da loven som gjorde det forbudt å si opp kvinner på grunn av giftemål kom i Sverige.

I sammenheng med denne saken må man også se på sosiale tiltak som ble diskutert for å lette familiens, og spesielt kvinnens arbeid med barn og husholdning. I denne debatten gikk det som regel et skille mellom de som ønsket at disse tiltakene skulle bidra til at kvinnen tok seg arbeid utenfor hjemme og de som ville bruke det som en belønning av hennes arbeid i hjemmet og lette den arbeidsmengden hun hadde der. I disse sakene samlet mange av de sosial- og familiepolitiske brytningene i mellomkrigstiden seg, og jeg vil bruke de som et eksempel på hvordan politisk arbeid ble utført i denne perioden.

Begrepsavklaring: Likerettsfeminisme og velferdsfeminisme

Anne-Hilde Nagel brukte begrepene velferdsfeminisme og likerettsfeminisme i artikkelen *Kjønnskiller i sosiale rettigheter*. Disse begrepene blir brukt i forbindelse med å forklare kjønnskiller i sosiale reformer. Enkelte av de sosiale velferdsreformene som kom på begynnelsen av 1900-tallet rette seg spesielt mot kvinner- og spesielt mot kvinner som var mødre. Det var disse reformene som blir lagt under begrepet velferdsfeminisme. Kvinnene i kvinnebevegelsen som fremmet denne typen feminisme la størst vekt på kvinnes sosiale rettigheter og mente at disse fikk mest betydning hvis de bygde oppunder kvinnes særegne stilling som mødre. Velferdsfeminismen la med dette som grunnlag vekt på ulikhetene i

kjønnetenes stillinger i samfunnet, og ville med det beskytte den svakeste parten. I motsetning til velferdsfeministene sto likerettsfeministene som i all hovedsak kjempet for at de sivile- og politiske rettighetene skulle være like for kvinner og menn. Nagel hevdet at hvis det måtte velges mellom velferdsfeminismen og likerettsfeminismen så var det som regel velferdsfeminismen som vant fram.⁴

Disse to begrepene vil få en sentral plass når Bonnevis- og Myrdals synspunkter og argumenter skal settes opp mot deres politiske motstandere og deres støttespillere.

Forskningslitteratur

Denne oppgaven baserer seg for det meste på historisk forskningslitteratur, og med noen innslag fra samfunnsvitenskapelig forskning. Siden problemstillingen har et komparativt perspektiv på Norge og Sverige har jeg valgt å bruke to historiske fremstillinger som har samme utgangspunkt til å skape den historiske konteksten: *Den svenske modellen i det norske systemet. Tilhøvet mellom modernisering og identifisering i Sverige og Norge ved overgangen til Det 20. århundre* av Svein Ivar Angell og *Sosialdemokratiets tidsalder* av Francis Sejersted. Skildringen av den svenske historiske konteksten bygger på det relativt nye oversiktsverket *Sveriges historia*, der Yvonne Hirdman er en av forfatterne.

I fremstillingen av Margarete Bonnevis er det Elisabeth Lønnå som har den mest heldekkende fremstillingen av henne. Hun tar for seg Norsk kvinnesaksforenings historie, og fremstiller Bonnevis arbeid i foreningen og hennes posisjon i forhold til både tidligere og samtidige aktører i foreningen. I *Portretter fra norsk historie* har også Ida Blom en kort biografisk fremstilling av Bonnevis. I annen historisk forskningslitteratur blir Bonnevis tatt frem som mindretallet i Barnetrygdskomiteen, som for eksempel i *Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920-75* av Anne-Lise Seip og i *Langsomt ble landet et velferdssamfunn* av Inger Elisabeth Haavet og Øyvind Bjørnson. Haavet har også skrevet andre artikler om familierpolitikk i mellomkrigstiden, *Barn ingen hindring? Norsk og svensk familierpolitikk og LO og spørsmålet om familierlønn*, som også har hjulpet meg i drøftingen.

Det er en bred forskningslitteratur når det kommer til Arbeiderbevegelsens og Arbeiderpartiets historie. De ulike skildringene av disse historiene har gitt oppgaven et bredere blikk og skapt den historiske konteksten rundt saken om gifte kvinners arbeidsrett. Flere av presentasjonene av Arbeiderpartiets og arbeiderbevegelsens historie er generelle, slik

⁴ Nagel, Anne-Hilde. "Kjønnskillinger i sosiale rettigheter" i *Kjønn og velferdsstat* red. Anne-Hilde Nagel. 1998:342-343

som *Arbeiderbevegelsens historie i Norge bind 3: Gjennom kriser til makt 1920-1935* av Per Maurseth, *Den lange veien. Oslo arbeiderparti 1920-2010* av Thor Viksveen og bind 1 og 2 av LOs historie *Med knyttet neve* av Finn Olstad og *Medlemsmakt og samfunnsansvar* av Inger Bjørnhaug og Terje Halvorsen. I disse bøkene fremstilles saken om gifte kvinners arbeidsrett og kvinnene i bevegelsen og parti som to av mange temaer, så de får ikke en altfor stor plass. Kvinnernes plass i LO og Arbeiderpartiet, og disse institusjonenes kvinneideal og kvinnepolitikk har blitt skildret mer i detalj i enkelt artikler i *Arbeiderhistorie* som blir gitt ut av Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv hvert år. Her har blant annet Ida Blom og Gro Hagemann gått inn på dette. For å få frem arbeiderkvinnernes egne vurderinger av denne saken har jeg brukt Sigrid Syvertsen og Thina Thorleifsens bok, *Kvinner i strid*, om kvinnebevegelsen innad i Arbeiderpartiet. De to var selv aktive i mellomkrigstiden og i saken om gifte kvinners arbeidsrett, og deres syn på saken blir tatt opp i denne boken. Den historikeren som har gått denne saken, i lys av norsk arbeiderbevegelses politikk, mest etter sømmene er Elisabeth Lønnå. Hun drøftet i sin hovedfagsoppgave, *LO, DNA og striden om kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*, både den krisepolitiske og kjønnspolitiske dimensjonen i LOs og Arbeiderpartiets politikk i striden om gifte kvinners arbeidsrett. Hun har brukt et bredt spekter av kilder som har hjulpet meg til å få bredere bilde av denne politikken, som jeg har kunnet bruke i drøftingen av problemstillingen.

Venstres historie er det i all hovedsak Leiv Mjeldheim som står for. Han har i *Den gyldne mellomvegen* valgt ut temaer fra Venstres historie. Blant disse temaene har ikke likestillingspolitikk fått noen sentral plass, men den gir et godt bilde av Venstres ideologiske stilling og hvilke politiske saker de anså som viktige. Dette gir et grunnlag til å diskutere det som jeg analysere ut av kildene. Venstre har vært et dominerende parti i det norsk politiske systemet. Det har gjort at partiet og dets politikk har blitt viet en del plass i generelle historiske oversiktsverk. Jeg har derfor brukt *Norsk historie 1905-1990* av Berge Furre til å skildre partiets stilling og politikk i mellomkrigstida.

Forskningslitteraturen som blir brukt i kapitlet om Alva Myrdal og den svenske konteksten er av svenske historikere og samfunnsvitere. Litteraturen om Myrdal er svært omfattende, så her har det vært nødvendig å ta en sortering. Det er skrevet flere biografier om Myrdal blant annet *Det tänkande hjärtat. Boken om Alva Myrdal* av Yvonne Hirdman, *Alva Myrdal. Från storbarnskammare till fredspris* av Brita Åkerman, *Kvinnans plats- Min bok om Alva Myrdal* av Lotta Gröning, *Alva Myrdal. Min mor* av Sissela Bok og Lars Lindskogs bok *Alva Myrdal*. Det finnes også fremstillinger av henne sammen med sin mann Gunnar Myrdal

som også var en sentral forsker og politiker i mellom-og etterkrigstiden. Det gjelder bøker som *Par i vetenskap och i politik* der Yvonne Hirdman har skrevet en artikkel som er basert på biografien *Det tänkande hjärtat*. Det sentrale kildematerialet i den boken er brevvekslingen mellom ekteparet Myrdal. Hun bruker disse brevene til å skape en historie om et ektepar som var nødvendig for hverandres suksess. Kertin Vinterhed har også skrevet en biografi om ekteparet Myrdal.

Som Bonnevie har Myrdal vært en del av flere avhandlinger der barneomsorg og kvinnepolitikk har vært sentrale temaer. I *Talet om det kvinnliga* har Margareta Lindholm sammenlignet det kvinneidealet som Myrdal fremmer i sine bøker med forfatterinnen Elin Wägner og den kvinneligheten som hun dyrker i romanen *Väkerklocka*. Yvonne Hirdman har *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier* tatt for seg hvilket kvinneideal Myrdal la opp sin politikk etter og hvilke løsninger hun hadde på utfordringen med likerettsfeminisme og særartsfeminisme, og forholdet mellom kjønnene. Hirdmans *At lägga livet til rätta- studier i svensk folkhemspolitik* er en bok som flere har hatt en kritisk blick på. Hirdman fremstiller sosialdemokratiets familiepolitikk fra mellomkrigstiden som en innordning som befolkningen ble plassert inn i og fortalt at var den riktige måten å leve på. Hun kalte de politikerne som baserte denne politikken på vitenskapelig forskning for sosialingeniører. En av disse ”ingeniørene” var Alva Myrdal. Mye av politikken gjaldt kvinnene, men Hirdman hevdet at de hadde liten makt til å være med utforme den. Sosiologen Åsa Lundqvist ga mye av æren for utformingen av den svenske familiepolitikken til det unike utredningsvesenet i Sverige. Hun mente at det ikke var enkeltaktører som her hadde fått gjennomslag for sine ideer, men heller et helt kollektiv av ulike særinteresser. Den avhandlingen som har fått størst plass i kapitlet om Myrdal er Renée Frangeurs avhandling om debatten om gifte kvinners arbeidsrett i Sverige. I denne avhandlingen gikk hun gjennom sakens gang i Sverige. Frangeur kritiserte i avhandlingen Hirdmans strukturelle teorier. Hun mente at aktører fikk en altfor liten plass i Hirdmans fremstillinger av denne perioden. Frangeur fokuserte derfor mer på aktørene og deres argumenter, strategier og klasse-og kjønnsideal. I denne oppgaven blir denne avhandlingen brukt til å ha et komparativt perspektiv med det norske kildematerialet. Jeg bruker den andre svenske forskningslitteraturen i framstillingen av Myrdal og for å drøfte den komparative problemstillingen.

Blant denne forskningslitteraturen er det plass til et større fokus på Bonnevie og hennes rolle, gjennomslag og gjennomslagskraft. I forskningslitteraturen blir det nevnt at

Bonnevie og Myrdal sto for mye av den samme kvinnepolitikken og kvinneidealet, men det finnes ikke et inngående komparativt perspektiv på dette. Oppgaven har også en teoretisk diskusjon med fokus på struktur vs aktør som kan gi forskningsfeltet et nytt bidrag.

Kilder

Kapittel 2 som omhandler saken om gifte kvinners rett til arbeid i Norge bygger på kildemateriale fra Oslo kommunes formannskaps- og byrådsmøter, LO og Arbeiderpartiet. Kildene fra formannskaps- og bystyremøter er referater. De er gode kilder på hvor de ulike partiene posisjonerte seg i saken og hvilke argumenter de brukte. De gir derfor et tilstrekkelig bilde av budskapet og intensjonene bak budskapet til de som talte. Disse kildene er tilstrekkelige på mange måter, men de har også visse begrensninger. Det var ikke ”den vanlige mann i gata” som på disse møtene som fikk uttalt seg. Bare deres tillitsmenn i partiet. På denne tiden var det som regel de godt stilte i samfunnet som satt i slike tillitsverv, så for eksempel kan man si lite om hva for eksempel den vanlige industriarbeideren eller bonden mente i denne saken. Det positive med disse kildene er at de ikke gir et entydig bilde av partienes stillinger. Det kommer frem at det var uenighet rundt denne saken innad i partiene.

For LO sin del er det kildemateriale fra kongressene som har blitt brukt for å gi et bilde av fagforeningens argumenter, ideologi og mentalitet i denne saken og perioden. Mye av det samme kan sies om disse kildene som de fra Oslo kommune. Det er referater av hele debatter så det kommer godt frem hvem som mente hva og hvordan de argumenterte. I disse kildene kommer den vanlige arbeiderens synspunkter bedre frem ved at alle medlemsforeningene i LO var representert på kongressen.

Når det kommer til kvinnene i Arbeiderpartiet er det referater fra Landskvinnekonferansen gjennom denne perioden som blir brukt for å analysere deres argumenter, budskap og intensjon i denne saken. Også her er mange ulike ”lag” i samfunnet representert. Alt fra den vanlige arbeiderhusmoren til tillitskvinnene høyt oppe i partiet.

Kilder på at vedtaket ble opphevet i LO er protokoll fra Samarbeidskomiteen og representantskapet. I dette arkivet ligger dagsorden og vedtakene, så det som kommer frem er ordlyden på beslutningen om at vedtaket skal oppheves, men ingenting om argumentasjon rundt.

En stor fordel med de fleste kildene fra formannskapet/bystyret, LO og Arbeiderpartiet er at de dekker hele perioden som oppgaven tar for seg slik at man kan se en tydelig om det

har skjedd en utvikling og endring argumentasjonen og politikken i partiene i Oslo kommune, LO og Arbeiderpartiet.

Informasjon som kom frem via arbeiderpressen vil bli bygget på Elisabeth Lønnås fremstilling i hovedoppgaven *LO, DNA og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*.

Dette var ikke en sak som ble debattert noe særlig på Stortinget, men i 1934 var det en debatt om dobbeltstillinger. Det er referater fra debatten i Stortingsforhandlingene, der man får en utfyllende innsikt i debattantenes argumentasjon. Man må regne med at disse referatene ikke utelater informasjon. Også i denne kilden var det tillitsmennene i de ulike partiene som fikk ytre sine standpunkter, så man kan ikke ta denne kilden som representativ for hele den allmenne befolkningen, eller partiets velgere. At partiets politikk lå til grunn for argumentasjonen til taleren kan man gå ut i fra, men man må ta høyde for at det kunne være uenighet innad i partiet. En viktig faktor bak argumentasjonen i denne saken kan være tillitsmennenes kjønn.

Jeg bruker analysen av disse kildene når jeg tar for meg neste kapittel i oppgaven der Margarete Bonnevie blir behandlet. Jeg bruker da argumentene, budskap og intensjonene jeg har tolket ut av referatene til å se hvordan Bonnevie stilte seg i forhold til disse og hva de kan ha hatt å si for en hennes grad av gjennomslag i det politiske systemet.

Bonnevie etterlot seg et stort arkiv da hun døde i 1970. Dette arkivet har blitt ordnet og kategorisert av barnebarnet Tiril Margarete Bonnevie og overlevert til håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket. Tiril M. Bonnevie har gjort en fantastisk jobb med dette arkivet. Det er innholdsfortegnelse til hver arkivboks, så det er lett å finne frem i blant alt kildematerialet. Arkivmaterialet om gifte kvinners arbeidsrett er i all hovedsak samlet i Bonnevies mange utklippsbøker. Hun har i disse utklippsbøkene klippet ut og limt inn alle artiklene hun fikk publisert, og i tillegg mange artikler som svarte på hennes avisinnlegg eller omhandlet sakene hun engasjerte seg for. Det finnes også utklipp av anmeldelser av bøkene hennes. Det finnes også mange brev i arkivet. Jeg har fått fullmakt av Tiril M. Bonnevie til å bruke de brevene som Bonnevie selv har skrevet. I følge ansatte på håndskriftsamlingen kunne jeg ikke bruke brevene som er skrevet til henne uten tillatelse fra de som har sendt de til henne på grunn av at arkivmaterialet av nyere dato. Det hadde blitt altfor tidskrevende å skulle finne alle disse personene. De brevene som hadde vært aktuelle for denne oppgaven tok opp og kommenterte Bonnevies bøker, arbeidet hennes i barnetrygdkomiteen og meninger om hennes kvinneideal- og politikk generelt. Jeg vil påstå at det ikke har noe å si for oppgavens konklusjon at disse

brevene ikke har blitt brukt siden det var så mange som kommenterte det samme via avisartikler, så oppgaven tar dette opp likevel.

Ut av Bonnevie's bøker og artikler kan man lese hennes argumenter i denne saken, og tolke hennes budskap og intensjon. De gir et godt bilde på hennes kvinneideal, hennes partipolitiske posisjon og det ideologiske grunnlaget i hennes argumentasjon. Avisartiklene hennes ble tatt inn i mange ulike aviser, men det er Dagbladet som er mest gjennomgående. Dette har noe med at Dagbladet hadde tett bånd med Venstre, som var Bonnevie's parti. Både brevene og artiklene viser hvordan Bonnevie stilte seg til Myrdals politikk, noe som er svært fruktbart for denne fremstillingen. Artiklene om hennes meninger rundt gifte kvinners rett til lønnet arbeid og om lønnsreformen viser også hvordan hun posisjonerte seg i disse sakene i sammenligning med Arbeiderpartiet, sitt eget parti og andre kvinner som var aktive i denne debatten.

Fra Norsk kvinnesaksforeningsarkiv har jeg brukt årsberetninger og retningslinjer, for å spore Bonnevie's gjennomslag i foreningen. I tillegg har jeg brukt Anna Caspari Agerholt sin skildring av foreningens arbeid gjennom historien. Siden denne boken ble gitt ut i mellomkrigstiden og Agerholt selv var medlem på denne tiden har jeg brukt denne boken som en kilde siden hun sto midt oppi det og har dermed normative bemerkninger. For å belyse andre sider av foreningen har jeg brukt Elisabeth Lønnå sin fremstilling av foreningens historie etter 1913.

Kildematerialet for analysen av Venstre sin politikk i saken om gifte kvinners arbeidsrett og barnetrygd er det som er det mest utfordrende. Det meste av arkivet til Venstre gikk tapt under krigen og er derfor ganske begrenset. Venstres Hus har blitt snudd på hodet for denne oppgaven sin skyld på let etter arkivmaterialet etter Venstrekvinnelaget som Bonnevie var formann for i løpet av mellomkrigstiden, men dessverre uten hell. Venstres hovedorganisasjon har likevel vært snille og gitt meg fullmakt til å innhente informasjon til oppgaven på både Riks- og Statsarkivet. I arkivet etter Venstres hovedorganisasjon finnes det trykksaker og partiprogrammer som gir bilde av sider ved Venstres politikk i denne perioden, og for Oslo Venstre sin del finnes det møte- og forhandlingsprotokoller fra styret og representantskapet. Her kommer det frem hvilke likestillingssaker som ble tatt opp og hvem som kom med disse forslagene. Utfordringen med dette materialet er at det er varierende grad av hvor mye av forhandlingen av forslagene som er referert.

For komplette dette kildematerialet har jeg gått gjennom Dagbladet i de månedene og årene saken om gifte kvinners arbeidsrett ble tatt opp enten i Oslo kommune eller i LO. Det vil da si

august/september 1925, juli/august/september 1928, januar 1929, februar/mars 1930, oktober 1932, mai/juni 1933, desember 1936 og januar 1937. Her har jeg funnet artikler hvor saken blir kommentert av redaksjonen i denne Venstre-avisen og av Venstre-politikere.

Rundt debatten av barnetrygden har jeg brukt tidsskriftet *Socialt arbeid* for å spore Venstre-politikerne synspunkter. Både Knut Getz Wold, Helga Eide Parr, Bonnevie og formannen i barnetrygdkomiteen hadde innlegg i tidsskriftet. Knut Getz Wold fikk også frem sine meninger om barnetrygden og sosialpolitikken gjennom et notat han gav ut på oppdrag fra Venstre *Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter*. Dette er også en kilde på stillingen en Venstre-politiker tok i en av sakene som Bonnevie engasjerte seg for.

Partiprogrammene til Venstre og Arbeiderpartiet har også blitt brukt som kildematerialet. Programmene sier noe om hvilke ideologier i partiet og saker det satser på, men samtidig så finnes det mange tilfeller der et parti ikke har fulgt det de har lovt i et partiprogram, for eksempel på grunn av den økonomiske situasjonen, eller den parlamentariske situasjonen. En mindretallsregjering har mindre sjanse til å utføre politikken fra partiprogrammet siden de må ha støtte fra andre partier på Stortinget.

Kapittel 4 om Alva Myrdal baserer seg i all hovedsak på svensk forskningslitteratur, men jeg har gjort egne analyser av Myrdals bøker *Kris i befolkningsspørsmålet, Folk och familj* og *Kvinnan, familjen och samhället*. Jeg har ikke hatt tilgang til *Betänkande angående gift kvinnas förvärsarbete* av Kvinnoarbetskommittén av 1938. Myrdal var sekretær i denne komiteen og skrev antagelig store deler av denne utredningen. Stortingsbiblioteket de hadde tidligere eldre SOU, men de hadde nå kvittet seg med dem. Jeg har derfor brukt sekundærlitteratur på de delene jeg ikke hadde tilgang til kildematerialet, og det er først og fremst Frangeurs avhandling.

Alle disse kildene er en beretning på hvordan denne saken gikk for seg og hvordan forholdene var på denne tiden, men de er også sterkt normative. De er farget av deres politiske posisjon og ideologi og hvordan de mener at samfunnet burde ordnes og hvordan de to kjønnene skulle innordne seg. Ingen av disse kildene er objektive, og det er viktig å ha i bakhode i analysen. Men jeg synes styrken ved dem er at de er normative og subjektive for da kan man tolke argumentene, budskapet og intensjonene ut i fra materialet.

Teori: Genussystemet

Som en del av maktutredningen i Sverige 1988 var Yvonne Hirdmans teoretiske vurderinger av genussystemet og kvinners sosiale underordning. Hun la vekt på i dette notatet at kvinners

underordning ikke er naturgitt, men en underordning som er mer menneskeskapt og kulturell.⁵ Dette som Hirdman kaller genussystemet er en abstrakt ordningsstruktur for kjønnene som plasserer kvinner og menn på forskjellige nivåer i det sosiale,- økonomiske- og politiske livet. I dette systemet er det mannen som blir definert som menneske og normen.⁶ Grunnlaget for genussystemet er genuskontrakten mellom kjønnene. Denne kontrakten har blitt definert av den ene parten som skal virke som en oppdrager av den andre parten. Kjønnene blir med det polarisert, og mannen er over kvinnen i hierarkiet.⁷ Genussystemet påvirker den politiske virkeligheten for kjønnene, men det kan også virke motsatt ved at det politiske systemet virker inn og forandrer genussystemet.⁸

Hirdman bearbeidet denne teorien i *Genus- om det stabila föränderliga former*. Hun brukte dette teoretiske grunnlaget da hun var med og skrev Sveriges historie for Nordsteds forlag(2012). Hun hevdet at husmorrollen er den mest strukturerende ordningen i 1920-årene. Det var en del av genusordningen som gjaldt alle kvinner uansett sosialklasse, om de bodde i byen eller på landet, eller om de var utdannet eller ikke. Alle disse kvinnene hadde til felles at de var gift med en mann og at de gjorde i stand hjemmet for hans beste. Genusordningen på denne tiden gjorde at på de områdene som ble sett på som mannlige så å si automatisk ga makt og status.⁹

På begynnelsen av 1900-tallet begynte moderne ideer om likestilling og individets rettigheter å gjøre seg gjeldene. Genusordningen skapte visse grenser for dette når det kom til kvinnene. Genuskontrakten definerte hvilket handlingsrom og rettigheter kjønnene fikk innenfor politikken, arbeidslivet og kulturen.¹⁰ ”Män i stora världen och kvinnan >>hög och härlig<< i hemmets lilla världen”.¹¹ Hirdman hevdet at Per Albin Hanssons ”folkhem” reproduserte den tradisjonelle genuskontrakten. Kvinnene ble plassert inn i ”Folkhemmet” hvor hun skulle ta seg av hjemmet og mannen skulle være ute i lønnsarbeidet.¹²

Utover 30-tallet mente Hirdman at en genuskonflikt ble skapt. Kvinnene på landet la ned sitt arbeid der og flyttet inn til byene. At kvinnene i byene ble en større del av det offentlige livet gjorde at det ble slått små sprekker i genusordningen. Kvinnene brøt med dette ut av den segregerte og særegne ordningen som de hadde vært en del av. Demokratiseringen

⁵ Hirdman, Yvonne. 1988. ”Genussystemet- teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning” i *Maktutredningen* : 1

⁶ Hirdman, 1988: 8-7

⁷ Hirdman, 1988: 16

⁸ Hirdman, 1988: 27

⁹ Hirdman, og Lundberg, 2012. ”Moderna tider” *Sveriges historia*: 77

¹⁰ Hirdman og Lundberg, 2012: 80

¹¹ Hirdman og Lundberg, 2012. Siterer Ivan Oljelund: 80

¹² Hirdman og Lundberg, 2012. ”Den utopiska reformismen”: 200-202

og industrialiseringen hadde mye av ”skylden” for dette. Løsningen på dette var å segregere arbeidsområdene for kjønnene ved å skape kvinneyrker og mannlige yrker i byen også.¹³

Både i avhandlingen Renée Frangeur har skrevet om debatten om gifte kvinners arbeidsrett i Sverige og i artikler har hun kritisert Yvonne Hirdman for å legge for stor vekt på strukturelle teorier. Utfordringen med Hirdmans teori om det strukturelle genussystemet er i følge Frangeur at den har et ”uppifrån-perspektiv” og at det er systemer som setter grensene for hva en mann og en kvinne kan gjøre av handlinger og hva de kan ytre.¹⁴ Det blir ingen plass til den handlende aktøren: ”Genom människornas handlingar både reproduceras och transformeras strukturen” hevdet Frangeur.¹⁵ Frangeur mente at med mer dynamiske teorier og et større aktørfokus ville man oppdage at det var et større samspill mellom kjønnene i denne saken og at kvinnene hadde en mer sentral plass i utformingen av politikken rundt saken. For å beskrive dette har Frangeur tatt i bruk begreper som ”statsfeministisk strategi” og feministisk strategi. Innholdet i disse begrepene bygget hun på Helga Hernes sitt begrep ”statsfeminisme” fra 1980-tallet der Hernes hevdet at det i Norden hadde blitt et samspill mellom makten ”ovenifra”, som var de statlige og politiske institusjonene og kvinneorganisasjonene ”nedenifra” om feminiseringen av politikken og samfunnet. Hun har brukt disse to begrepene til å forklare det samarbeidet som var mellom kvinnene i kvinnebevegelsen og aktører i regjeringen, og det arbeidet som ble gjort på tvers av kvinneorganisasjonene for å presse på de tradisjonelle grensene som var satt for hvert av kjønnene.¹⁶ Drøftingen i avhandlingen var bygget på det Frangeur så på som mer dynamiske forklaringsteorier enn den strukturelle teorien til Hirdman. Det er ikke slik at Frangeur ikke var helt uenig med Hirdman da det kom til strukturelle teorier. Hun mente det var et nyttig analyseredskap, men i stedet for å bruke ”genussystem”, så valgte hun heller ”genusmønster” som hun anså som mer dynamisk. At det var mannen som var normen i samfunnet og at kvinnene hadde grenser som begrenset deres handlingsrom var ikke Frangeur uenig i, men likevel at det måtte gjøres plass til aktører som kunne endre dette. Strukturer var skapt av mennesker og derfor kunne de også endre de.¹⁷ For å kunne forklare at aktører kunne endre ”genusmønstre”, gikk Frangeur til ulike teorier. En av disse var å se på hvilke ulike strategier, kvinneideal og allianser kvinneorganisasjonene valgte, for å nå fram med sine saker i ulike

¹³ Hirdman og Lundberg, 2012: 98

¹⁴ Frangeur, 1995. ”Utenför systemet? Om genussystemsteorins förklaringsvärde för (stats)- feminismen på 1930-talet”: 209

¹⁵ Frangeur, 1995: 216

¹⁶ Frangeur, 1995: 214

¹⁷ Frangeur, 1998: 14-15

situasjoner. Når det kom til valg av ideologi, så hun etter om kvinnene valgte å fokusere på likhet eller særegenheter kjønne i mellom. Her kom kvinneidealene som lå bak kvinneorganisasjonene og deres aktørers argumenter inn. Frangeur delte disse kvinneidealene inn i fire ulike: ”moren og samfunnsmoren”, ”husmoren”, ”yrkeskvinnen” og ”det kvinnelige medborgerskapet og feminismen”.¹⁸ I tillegg til dette påpekte hun at valget av argumenter og strategier fra kvinneorganisasjonene og deres aktørers side kunne forklares ved også å se på deres klassebakgrunn og utdanning.¹⁹ Hun har delt inn i aktørenes argumenter og strategier etter ”familieforsørgerstrategien”, ”middelveimannligheten”, ”likestillingsstrategien” og ”feministisk statsstrategi”. Disse begrepene har hun brukt for å forklare hvordan de ulike aktørene stilte seg til graden av kjønnsarbeidsdeling, og hvordan de enten argumenterte for at kvinnene skulle være husmor og mannen ute i det offentlige arbeid, om de skulle dele på arbeidet både i hjemmet og i det lønnende arbeidet, eller om man prøvde å finne en slags mellomting. Hvordan aktørene stilte seg til dette grunnet i hvordan de så på forholdet mellom klasse og kjønn, særegenhet i forhold til likhet, og hvilke allianser de ønsket å danne.²⁰

Da Frangeur redegjorde for Hernes sin teori om ”statsfeminisme” ved å vise at denne teorien hadde sitt grunnlag i en relativt åpen skandinavisk velferdsstat der det var mulig for kvinnene å samarbeide med staten om å forme kvinnens medborgerskap.²¹ Det samme kom hun tilbake til i den empiriske analysen av debatten i mellomkrigstiden der hun diskuterte Kvinnoarbeidskommittens arbeid. Hun har valgt begrepet ”feministisk statsstrategi” fremfor Hernes sitt ”statsfeminisme” fordi i det begrepet lå det en forutsetning om at det skulle være en tett kontakt også mellom staten og dens kvinnelige arbeidskraft, noe som Frangeur hevdet at var tilfelle på 80-tallet, men som man ikke kunne hevde med mellomkrigstiden som forskningsfelt.²² Da var det for få kvinner med kompetanse eller mandat til å få fylle posisjoner i statsapparatet.

Med utgangspunkt i både Hirdmans strukturelle teori og Frangeurs bruk av mer dynamiske teorier for å forklare både kvinnene og mennenes handlinger, argumenter og intensjoner ønsker jeg i fremstillingen av Bonnevie og Myrdal å se om man med et mer aktørperspektiv og dynamiske teorier kan vise at bildet av mellomkrigstidens kvinneliv ikke trengt å være så styrt av de tradisjonelle kjønnsrollene. At et fokus på kvinnelige enkeltaktører kan gi et ”lyser” bilde av deres muligheter og intensjoner til å sprengte de grensene som de

¹⁸ Franegur, 1998: 132-142

¹⁹ Frangeur, 1998: 16-21

²⁰ Franegur, 1998: Gjennomgående i hele avhandlingen

²¹ Frangeur, 1998: 34-35

²² Frangeur, 1998: 269-270. Deler av dette ble det gjort rede for i en fotnote.

tradisjonelle normene og reglene la opp til. I analysen vil jeg bruke funnene mine fra kildearbeidet til å diskutere med Hirdman og hennes strukturelle teori, om et aktørperspektiv kan vise at det ikke bare var store samfunnsstrukturelle faktorer som utfordret det rådende genussystemet. Spørsmålet da er om det kan spores noen ”feministisk statsstrategi” i den norske konteksten. Hva har det å si for Bonnevis gjennomslag om den er til stede eller ikke?

Statsfeminisme

Statsviteren Helga Maria Hernes definerte ”statsfeminisme” for første gang i 1987 med boken *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Statsfeminismen er en kjønnsteori for å vise at likestillingen og feminiseringen i de skandinaviske landene både har skjedd ovenfra, fra statlige nivå, og nedenfra via kvinnebevegelsen.²³ De skandinaviske landene har fått kvinnene til å bli en del av det offentlige livet, mens kvinnene har fått den offentlige politikken til å ta hensyn til deres interesser.²⁴ Denne kvinnevennlige staten legger opp til at kvinnene kan ha omsorg for sine barn i tillegg til å være en del av det offentlige livet.²⁵ Likhetsprinsippet som de sosialdemokratiske statene bygger på har ikke gjort at det har blitt likestillingen mellom kjønnene, men den har hevet statusen på kvinners interesser og egenskaper som igjen har ført til at distansen mellom kjønnene ikke er så stor.²⁶ Hernes argumenter for en kvinnevennlig stat fremmer at kvinner har andre erfaringer, interesser, verdier og ressurser enn menn som kan gjøre at de kan tilføye noe nytt til politikken og samfunnet.²⁷ Hernes mener at det er det kjønnsspesifikke fremfor det kjønnsnøytrale som har gjort at kvinnene i Skandinavia har fått den plassen og den legitimiteten som de har i samfunnet, men hun er oppmerksom på at dette kan få negative konsekvenser ved at kvinneområder og mannlige områder i samfunnet vil bestå.²⁸

Hernes hevder at utvidelsen av den korporative kanalen i det politiske systemet har marginaliserte kvinnene ved at de ikke er medlemmer av organisasjoner som blir representert i denne kanalen. Kvinnene er tradisjonelt en større del av den humanitære- og frivillige delen av organisasjonslivet, og denne delen er dårlig representert i den korporative kanalen.²⁹ En annen grunn til at kvinnene ikke har spesielt mye makt i denne kanalen er fordi det er få av dem og fordi det er gjennom arbeidsmarkedet det defineres hvilken makt man har. Dette

²³ Hernes, Helga Maria. 1987. *Welfare State and Woman Power. Essay in State Feminism*: 11

²⁴ Hernes, 1987: 9

²⁵ Hernes, 1987: 15

²⁶ Hernes, 1987: 17

²⁷ Hernes, 1987: 22-23

²⁸ Hernes, 1987: 136

²⁹ Hernes, 1987: 34-35

påvirker kvinnene siden de ikke har en sentral plass på arbeidsmarkedet.³⁰ Når kvinnene er en del av den korporative kanalen er det på grunn av at det er spesielle kvinnesaker som blir tatt opp.³¹ Det betyr at disse kvinnesakene må integreres mer konsekvent inn i det politiske systemet slik at kvinnene får mer makt.

Statsfeminismen og feminiseringen ovenfra har gjort kvinner til en slags klient av staten. Dette forholdet, pluss hvilken rolle et individ har på arbeidsmarkedet, definerer hvilke status hun/han har som borger.³²

Det er både kvinnene selv og staten som har integrert kvinnene nærmere staten. Staten har gjort dette ved at mye av omsorgsarbeidet som ble gjort av kvinnene i hjemmene nå har blitt tatt over staten. Kvinnene gjør dermed dette arbeidet med lønn fra staten i stedet.³³ Kvinnene har inkorporert seg selv inn i staten ved at de frivillige organisasjonene som de er medlem av har vært en pressgruppe, og satt saker på den politiske agendaen på den måten.³⁴

Metode: Dokumentanalyse

Når kilder som bøker, avisartikler, brev, beretninger og møteprotokoller skal analyseres er det mange forhold som skal tas i betraktning slik at man får så mye som mulig ut av kildematerialet. Det første man må ta stilling til er om man skal bruke kilden som en levning eller beretning³⁵, og om den er normativ eller beskrivende. Jeg bruker kildematerialet som en beretning, altså noe som sier noe mer utover seg selv. Kildene i denne oppgaven er både beskrivende og normative ved at de beskriver den økonomiske situasjonen, hvordan kjønnsarbeidsdelingen fungerer, forholdet mellom de sosiale klassene og så videre. De er også normative ved at de sier noe om hvordan aktørene ønsket at samfunnet og verden skulle være og ordnes.

Opphavssituasjonen til en kilde er viktig. Denne situasjonen har noe å si for kildens pålitelighet og gyldighet, og om den er representativ for det studieobjektet du ønsker å undersøke.³⁶ Her er det viktig å ikke "ta alle under en kam", og være bevist på hvilken gruppe kilden kan representere. Alle disse faktorene er avhengige av om opphavsmannen til kilden er primær eller sekundær, og første- eller andrehånds beretning.³⁷ Graden av pålitelighet vil

³⁰ Hernes, 1987: 76

³¹ Hernes, 1987: 79

³² Hernes, 1987: 44

³³ Hernes, 1987: 54-55

³⁴ Hernes, 1987: 58

³⁵ Andersen, Rosland, Ryymen og Skålevåg, 2011. "Kritikk og tolking" i *Å gripe fortida*: 68-69

³⁶ Andersen, Rosland, Ryymen og Skålevåg, 2011: 74-75

³⁷ Andersen, Rosland, Ryymen og Skålevåg, 2011: 72-73

varierte med denne oppgavens kildemateriale. Referater fra møter må man gå ut fra er pålitelige, men det blir noen annet når saker fra møtet blir kommentert i avisene, og i hvert fall hvis det er et debattinnlegg der avsenderen har tolket saken ut i fra sine forutsetninger og kanskje bruker retorikken for å fremme sin sak og sette ting på spissen, men på en annen side er den representativ for denne personens meninger.

Når opphavsmannen til kilden skal tolkes må man undersøke opphavsmannens budskap, motiv og hvem han/hun henvendte seg til. I mitt tilfelle ville det ha noe å si for om det budskapet som ble ytret på et møte i formannskapet i Oslo der det var representanter fra ulike partier eller om det var på en LO-kongress der alle tilhørte arbeiderbevegelsen, og igjen vil budskapet bli fremmet på en annen måte hvis det skal nå frem til den allmenne befolkningen gjennom en avisartikkel.

For å kunne få med seg alle aspektene ved kildens budskap må man ha en sjangerforståelse, ha kjennskap til språkbruken på den tiden, i det forumet det budskapet blir formidlet og argumentasjonsoppbygningen. Her vil det spille inn om kilden er et møtereferat, en avisartikkel eller et brev. Graden av personlig preg vil variere mye mellom disse sjangrene og den retoriske bruken. Hvis man har mulighet til det kan man også se på hvordan budskapet ble mottatt av mottakergruppen og hvilken virkningshistorie det fikk. Dette er en styrke ved de kildene som jeg bruker i denne oppgaven. Vedtak som ble gjort på for eksempel et landsmøte ble referert til av pressen. Dette gjorde igjen at leserne av avisen fikk mulighet til å kommentere dette gjennom en ny artikkel. Dette ble gjort hyppig i debatten om gifte kvinners rett til arbeid og om barnetrygden. Det kan også være viktig å lese mellom linjene, for bak argumentasjonen og begrepene kan det ligge mye indirekte budskap.³⁸

Det er ikke bare opphavsmannen til kilden som er viktig- det er også konteksten som kilden har oppstått i. For å kunne forstå budskapet til en kilde og dens opphavsmann må man ha kunnskap om det politiske livet på den tiden, opphavsmannens ideologiske posisjon og omstendighetene rundt saken som blir tatt opp i kilden. Her har jeg tatt i bruk annen forskningslitteratur for å kunne se det store bildet rundt kildene.

Aktørperspektiv som analyseredskap

Siden oppgaven tar for seg to aktører må intensjonene til Bonnevie og Myrdal spores. Hva motivene deres var står kanskje ikke direkte i kildene, og jeg må derfor lese mellom linjene. For å forstå argumentene og handlingene deres må jeg tolke hvilket kvinneideal de hadde, om

³⁸ Andersen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, 2011: 77-83

det var likerettsfeminismen eller velferdsfeminismen som lå til grunn for argumentasjonen og ideologien bak deres politikk.

For å kunne komme fram til en aktørs intensjoner trenger historikeren kunnskap om hvilken informasjon, kunnskap og virkelighetsoppfatning aktøren hadde forutsetning for å ha om den tiden han/hun levde. En annen faktor som historikeren må være obs på er hvordan aktøren selv ønsket at situasjonene og samfunnet den levde i skulle være, og hvorfor han/hun hadde disse motivene.³⁹ Her er det da viktig at jeg har kunnskap om det samfunnet Bonnevie og Myrdal levde i, og hvordan den politiske og økonomiske konteksten var. Ellers så kan jeg ikke forstå motivet bak den kvinnepolitikken de førte. Både Bonnevie og Myrdal viste gjennom bøkene sine at de ønsket å endre kjønnsrollemønsteret, og derfor kom de med normative beskrivelser av hvordan de ønsket at kvinnens stilling i samfunnet skulle være og hvordan frigjøringen av kvinnen skulle skje.

Metodologisk individualisme og kollektivism

I samfunnsvitenskapen skiller man mellom metodologisk individualisme og metodologisk kollektivism. I bruken av metodologisk individualisme bruker man aktørers handlinger og egenskaper for å forklare strukturene. Summen av individenes handlinger skaper en sosial struktur. Det er flere måter dette kan forklares. For eksempel kan kontrakter mellom individene i et samfunn skape orden og system. Resultatene av disse kontraktene blir sosiale strukturer. Sosiale strukturer kan også skapes gjennom tvang. Dette skjer ved at et individ kontrollerer positive og negative sanksjoner slik at andre individer følger dette individets handlinger.⁴⁰ Begrunnelsen for å bruke metodologisk individualisme er at sosiale strukturer blir til via summen av individenes egenskaper og handlinger.⁴¹

På den andre siden har vi metodologisk kollektivism. Dette går ut på at et individ ikke hadde hatt sine egenskaper og utført sine handlinger hvis det ikke hadde operert innenfor sosiale strukturer. Et individs handlinger og meninger blir til via samfunnet de opererer innenfor. Tilhengerne av kollektivismen mener at uten strukturene har heller ingen individer innhold og det blir umulig å forstå meningene og handlingene deres. Det hevdes videre at

³⁹ Andersen, Rosland, Ryymen og Skålevåg, 2011: 139-141

⁴⁰ Gilje, Nils og Harald Grimen, 1993. "Metodologisk individualisme og kollektivism" i *Samfunnsvitenskapens forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapen vitenskapsfilosofi*: 179-181

⁴¹ Gilje og Grimen, 1993: 184

normer og regler ikke kan være en del av et samfunn hvis det ikke er strukturene som har produsert de. For uten et fellesskap kan det heller ikke være et regelbundet samfunn.⁴²

Med aktørperspektivet på denne oppgaven oppgaven heller jeg mot en metodologisk individualisme. Jeg håper at jeg med oppgaven kan vise at enkeltaktører kan bidra til å endre strukturer som kjønnsarbeidsdelingen og ved å få med seg andre aktører på dette kunne endre strukturen. Både Bonnevie og Myrdal godtok ikke den rådende kjønnsrollestrukturen og med det prøvde de å endre den med sine ideer og reformer. Selv om graden av gjennomslag varierte så utfordret de som individer disse grensene.

Det er nok en mellomting mellom disse to posisjonene som gjelder i de fleste historiske fremstillinger. Selv om man har historiske aktører som endret strukturene med radikale ideer og skapte et fellesskap rundt dem, så var det også slik at de ikke hadde kommet opp med disse ideene om strukturene de kjempet mot ikke var der. Hadde for eksempel blitt vanskelig å forstå Bonnevie og Myrdals ideer og reformer hvis de ikke hadde hatt det tradisjonelle kjønnsrollesystemet å opponere mot.

Komparativt perspektiv

I metodekapitlet i *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode* blir sammenligning som metode diskutert. De legger vekt på at sammenligning som metode kan brukes til å lage et system der det er lettere å se både fellestrekk og ulikheter på studieobjektene man forsker på, og metoden hjelpe til å beskrive forandringen til objektet i tid og rom eller den kan hjelpe til med å finne ”hvorfor-spørsmål” som gjør at vi kan problematisere fortidige hendelser. Alle metodebøker og artikler om komparativ metode med respekt for seg selv viser til John Stuart Mill og hans begreper ”method of difference” og ”method of similarities”. Når man skal bruke sammenligning som metode må man bestemme seg for om det er likehetene eller ulikhetene man ønsker å få fram i sitt forskningsprosjekt.⁴³

Det blir skrevet videre at denne metoden er svært arbeidskrevende, noe som igjen gjør at mange historikere bruker andres arbeider for å kunne holde tidsperspektivet på sin egen arbeidstid innefor visse rammer. Det samme skal jeg gjøre i min oppgave. I denne oppgaven skal Alva Myrdal og Margarete Bonnevie sammenlignes samme med Norge og Sverige. På grunn av at kildematerialet etter Myrdal er svært omfattende og ikke like tilgjengelig for meg, siden det er i Sverige, har jeg valgt å legge mest tid og energi ned i kildene etter Bonnevie og

⁴² Gilje og Grimen, 1993: 187-190

⁴³ Andersen, Rosland, Ryymin og Skålevåg, 2011. ”Metodar” i *Å gripe fortida*: 96-98

annet norske kildematerialet som omhandler saken om gifte kvinners arbeidsrett. Renée Frangeur har skrevet om denne saken i et svensk perspektiv og mange andre forskere har skrevet om Myrdal i biografiske verk. På grunn av at det finnes et omfattende svensk forskningsarbeid har valget mitt falt mer på et komparativt perspektiv enn en helhetlig komparativ metode der norske og svenske kilder blir analysert side om side.

En historiker som har argumentert for nytten av å bruke komparativ metode i historieskrivning er Knut Kjeldstadli. Dette har han gjort i artikkelen ”Nytten av å sammenlikne” i *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Mye av det han skriver i denne artikkelen har jeg tatt med meg i min sammenligning av Margarete Bonnevie og Alva Myrdal, og Norge og Sverige. Kjeldstadli skriver at et sammenlignende studie kan ha flere formål. Med denne metoden kan man finne problemstillinger, som for eksempel hvorfor de objektene man vil studere skiller seg fra hverandre. Videre kan en sammenligning føre med seg forklaringer på hvorfor objektene skiller seg fra hverandre.⁴⁴

Jeg vil i mitt studie følge Kjeldstadlis råd om lete etter spesielle trekk ved studieobjektene for å forklare ulikhetene. Kjeldstadli mener at for at man skal kunne sammenligne to objekter må de ha visse likhetstrekk, ha et systempreg, en indre struktur og kunne analyseres innenfor samme termer. Før man begynner med studie må variablene man ønsker å sammenligne defineres eksplisitt.⁴⁵

Ifølge Kjeldstadli er nytten av å sammenligne at det skaper et visst system og sammenhenger i studiet, der man kan se både det stabile og prosesser som er i endring ved forskningsobjektet. Tradisjoner og rutiner kan styre mye av hvordan et objekt ”oppfører seg”. Når et objekt har denne stabiliteten er det viktig å forklare hva som gjør at det holder seg stabilt og hvilke følger det har for studieobjektet.⁴⁶

For mitt studie sin del vil jeg argumentere for at aktørene innenfor disse systemene og prosessene kan være med å påvirke og endre dem, og at handlingene og intensjonene til aktørene også kan sammenlignes. På en annen side blir Kjeldstadlis systemer viktige. Det er slik at aktørenes intensjoner og handlinger påvirkes av faktorer som styrer strukturene.

En annen historiker som har tatt for seg utfordringene ved sammenligning som metode i historieforskningen er Leidulf Melve. Kjeldstadli var inne på at systemperspektivet kunne føre med seg at de menneskelige handlingene som skjer innenfor det som skal studeres ikke blir tatt med. Det samme er Melve inne på. Mange mener at ved å sammenligne vil

⁴⁴ Kjeldstadli, Knut. 1998. ”Nytten av å sammenligne” i *Tidsskrift for samfunnsforskning*: 437-438.

⁴⁵ Kjeldstadli, 1988: 438-441

⁴⁶ Kjeldstadli, 1988: 442-443

abstraksjonsnivået og generaliseringene bli for store fordi det er det som må til for at man skal klare å sammenligne to objekter. Det hevdes derfor at studieobjektet individualitet og unikheter vil bli borte. For at dette ikke skal skje må antall studieobjekter som man ønsker å sammenligne holdes lavt og sammenligningen må helst være synkron.⁴⁷ Det studie jeg gjør er synkront, og det avgrenset ved at jeg bruker svensk forskningslitteratur.

Som meg selv i mitt studie, hevder Melve at de fleste historikere opptatt av ulikheten mellom enhetene som de skal sammenligne. Dette er man fordi man vil beholde det individuelle og unike med studieobjektene.⁴⁸

Hva skal sammenlignes?

I mitt studie er det gjennomslagskraft, intensjonene og handlingene til aktørene Margarete Bonnevie og Alva Myrdal som sammenlignes. Disse to er fra hvert sitt skandinaviske land og dermed må også Norge og Sverige sammenlignes på enkelte variabler for å kunne forklare intensjonene, handlingene og gjennomslagskraften til aktørene.

Jeg vil hevde at det er mulig å sammenligne disse to aktørene fordi de begge levde og utførte sin politikk under den samme skandinaviske kulturen, de kjempet for de samme sakene og de var begge kvinnesakskvinner. Disse to kvinnene hadde mange av de samme argumentene da det kom til saken om gifte kvinners arbeidsrett i mellomkrigstiden, men likevel ble sluttresultatet og gjennomslagskraften for de to forskjellig. Det er her sammenligningen mellom Norge og Sverige kommer inn. Jeg vil i denne sammenligningen se etter det unike ved hvert av de to landene for å forklare den forskjellige graden av gjennomslagskraften til de to kvinnene. Disse to enhetene er mulig å sammenligne siden de har mange likhetstrekk. Begge landene er demokratiske land med sterke sosialdemokratiske partier. Landene er demokratiske ved at alle myndige personer har stemmerett, det er ytringsfrihet og religionsfrihet, og de er begge godt inne i en moderniseringsprosess i den perioden jeg studerer. På grunn av dette kan disse landene og aktørene sammenlignes innenfor de samme termene og variablene. Under avsnittet om problemstilling har jeg gått nærmere inn på hva som skal sammenlignes.

⁴⁷ Melve, Leidulf. 2009. "Komparativ historie: ei utfordring for historiefaget?" i *Historisk tidsskrift*: 66-67

⁴⁸ Melve, 2009: 67

Historisk kontekst: *Modernisering, politisk kultur og "rikets tilstand" i Norge og Sverige i mellomkrigstiden*

Både Francis Sejersted og Svein Ivar Angell har skrevet avhandlinger hvor de sammenligner Norges og Sveriges moderniseringsprosess og politiske kultur.

Begge argumenterte for at Sverige i det 20.århundre var kommet lengre i moderniseringsprosessen enn Norge, men at Norge på den andre siden var mer demokratisk. Sejersted hevdet at grunnen til dette var at Sverige i denne perioden hadde industri og et kapitalistisk system og at de bare videreførte det statlige systemet som hadde blitt dannet av de adelige og storborgerskapet. Dette førte med seg at konservative tanker og systemer sto sterkere enn i Norge, som var en relativt ny selvstendig stat med lite kapitalistisk industri og storborgerskap. Unionskampen og nasjonsbyggingen hadde brakt Norge lengre frem når det kom til det demokratiske systemet. Styresettet var mer parlamentarisk og hadde allerede i 1898 fått allmennstemmerett for menn. Det demokratiske systemet ble kjempet fram fra venstresiden i Norge⁴⁹, mens det var høyresiden som for eksempel fikk gjennom den allmenne stemmeretten for mennene i Sverige i 1909.⁵⁰ Også kvinnestemmeretten kom tidligere til Norge enn Sverige- henholdsvis 1913 og 1921.

Når det gjelder nasjonsbyggingen påpekte Sejersted og Angell at Norge hadde mange flere strenger å spille på som kulturhistorie og nasjonale symboler.⁵¹ Sejersted viste for eksempel til "Eidsvollmennene" og 17.mai. Sverige hadde ikke de samme nasjonale symbolene så derfor førte moderniseringen med seg at det måtte skapes nye. Ett av disse symbolene ble Per Albin Hanssons "folkhemmet",⁵² som ble lansert 1928. Dette var omtrent samtidig som striden om gifte kvinners arbeidsrett raste på sitt mest intense.

Sejersted viste til at arbeiderbevegelsen som vokste fram i begge landene i begynnelsen av 1900-tallet var mer radikal i Norge enn Sverige. Edvard Bull d.e mente at dette kunne forklares via blant annet at det var en mer desentralisert struktur innenfor bevegelsen i Norge og at det var en senere og hurtigere industrialiseringsprosess.⁵³

I moderniseringsprosjektet og demokratiseringsprosessen sto kvinners rettigheter sentralt. Det kom flere lover som likestilte kjønnene i ekteskapet, men husmorkontrakten sto sterkt. Kjønnene skulle være likestilte, men ansvarsoppgavene innenfor familien skulle være

⁴⁹ Sejersted, Francis. 2005. *Sosialdemokratiets tidsalder*: 18, Angell, Svein Ivar. 2001. *Den svenske modellen og det norske systemet* : 4-5, 25, 81

⁵⁰ Sejersted, 2005: 76, Angell, 2001: 81

⁵¹ Sejersted, 2005: 170, Angell, 2001: 116

⁵² Sejersted, 2005: 170

⁵³ Sejersted, 2005: 156

forskjellige. Men selv om det ble ny lovgivning innenfor ekteskapet i begge landene viste Sejersted til at husmorkontrakten ikke sto like sterkt i begge landene. I Sverige ble det lov om både gifte kvinners rett til betalt arbeid og mødres rett til betalt barneledighet. Dette var ikke tilfelle i Norge hvor familienormen sto sterkt både i arbeiderbevegelsen og i det borgerlige miljøet. Sejersted hevdet i denne sammenhengen at det ikke var noen opposisjon i Norge mot arbeidsdelingen der kvinnen var hjemme med barna, mens mannen var ute i det offentlige og arbeidet. I tillegg hadde ikke Norge en kvinne som Alva Myrdal. Han trekker også fram at det ikke var i samme grad et nettverk på tvers av sosiale klasser i Norge siden arbeiderbevegelsen var mer sosialistisk og kollektivistisk når det gjaldt både klasse- og familiepolitikk.⁵⁴

Mellomkrigstiden var en periode med kriser, kamp og motsetninger. Det var økonomiske kriser som gjorde at prisene og aksjeverdiene falt, noe som igjen førte til at det ble stor arbeidsledighet. Det var denne arbeidsledigheten som gjorde at det ble sterke klassemotsetninger og at det blusset opp til klassekamp. Klassemotsetningene satte i denne perioden dype spor i det parlamentariske systemet. Norge fikk et flerpartisystem, og det iløpet av årene mellom 1920 og 1935 var det 11 regjeringer.⁵⁵ På grunn av den vanskelige tiden holdt ulike grupper i befolkningen seg til mennesker som delte de samme problemene, utfordringene, interesser og tenkemåter som de selv. Dette reflekterte over på hvilke politiske partier som disse gruppene i befolkningen støttet. Disse klassemotsetningene gjorde blant annet at Venstre kom i en mellomstilling, og som gjorde slutt på partiets storhetstid.⁵⁶

Da Norge gikk fra å ha et valgsystem med flertallsvalg i enmannskretser til forholdstall i flermannskretser i 1920, fikk Arbeiderpartiet mange flere mandater på Stortinget ved valget i 1921.⁵⁷ Men indre splittelser førte til at arbeiderbevegelsen delte seg i tre partier i deler av mellomkrigstiden. I 1927 ble arbeiderbevegelsen mer samlet ved at Det norske arbeiderpartiet og Norges socialdemokratiske arbeiderparti samlet seg til ett parti. Det tredje partiet holdt seg for seg selv og ble det kommunistiske partiet- Arbeidsklassens samlingsparti.⁵⁸

May Brith Ohman Nielsen pekte på noen moderniseringstrekk ved mellomkrigstiden. For eksempel ble ungdom gjennom bøker eksponerte et ideal som fremmet individuelle og selvvalgte forbindelser, noe som sto i kontrast til de tidligere sterke og tradisjonelle

⁵⁴ Sejersted, 2005: 105-106

⁵⁵ Nielsen Ohman, May Brith. 2011. "Krig, kriser og klassekamp 1914-1940" i *Norvegr. Norges historie* : 45-48

⁵⁶ Ohman Nielsen, 2011: 58-60

⁵⁷ Ohman Nielsen, 2011: 66

⁵⁸ Maurseth, Per. 1987. "Samling og seier" i *Gjennom kriser til makt i Arbeiderbevegelsens historie 1920-1935. Bind 3* :405

familiebåndene.⁵⁹ Andre trekk hun peker på er bedringen av kommunikasjonen, noe som gjorde at et bredere lag av befolkningen fikk med seg hva som skjedde.

I familiene levde tradisjonelle- og moderne trekk side om side i denne perioden. Tidligere hadde sosialhjelp bare blitt utbetalt til mannen siden han var den selvfølgelige forsørgeren i familien, og det var mannens lønn Landsorganisasjonen (LO) jobbet for. På den annen side så ble likestilling i ekteskapet slått fast i 1927 ved at ektefellenes arbeid ble økonomisk likestilt og begge parter hadde forsørgelsesplikt. Dermed var det ulønnede husarbeidet og barneomsorgen kvinnen gjorde i hjemmet likestilt med det lønnede arbeidet ute i det offentlige.⁶⁰ Denne økonomiske likestillingen kan sees som et moderne trekk, men den gjorde nok at kvinnene fortsatt holdt seg ved kjøkkenbenken.

Da den allmenne stemmeretten ble innført i Sverige 1921 ble fokuset på demokratiet og folket en større del av hverdagen og politikken. Både menn og kvinner ble fra da av regnet som en del av folket.⁶¹ I Sverige som i Norge økte det sosialdemokratiske partiet sin popularitet i mellomkrigstiden, noe som viste seg gjennom antall mandater i parlamentet.⁶² Arbeidsløsheten og konfliktnivået mellom partene i arbeidslivet var høyt. Dette førte til at det i 1928 kom en lov om at ingen av partene i en arbeidsavtale kunne streike eller ha lockout. Hirdman tolket denne politikken som at det svenske sosialdemokratiske partiet (SAP) valgte folket fremfor klassen.⁶³

Det var i mellomkrigstiden at begrepene ”den svenske modellen” og ”folkhemmet” ble innført i den svenske politikken. Denne politikken ble formet og fremmet av sosialdemokratene Ernst Wigfors og Gunnar og Alva Myrdal. Denne politikken var en del av SAPs krisepolitikk i mellomkrigstiden. Grunnlaget i denne politikken var å øke offentlige investeringer slik at folk fikk arbeid og dermed økte kjøpekraften sin. Etter at dette hadde blitt en realitet skulle staten begynne å spare.⁶⁴ I denne stabiliseringspolitikken, med en tydelig sosialpolitisk dimensjon, lå et ønske om at denne investeringen skulle føre med seg at befolkningen i landet skulle bli mer produktiv slik at de selv kunne innrede det svenske ”folkhemmet”.⁶⁵ I dette ”folkhemmet” ble de svenske kvinnene en viktig nøkkel. De var

⁵⁹ Ohman Nielsen, 2011: 75-78

⁶⁰ Ohman Nielsen, 2011: 81

⁶¹ Hirdman, Yvonne og Urban Lundberg, 2012. ”Demokrati inför verkligheten” i *Norstedts Sveriges historia*: 122

⁶² Hirdman, 2012: 127

⁶³ Hirdman, 2012: 145-46

⁶⁴ Hirdman, Yvonne og Urban Lundberg, 2012. ”Den nya ekonomiska politiken” i *Norstedts Sveriges historia*: 182-83

⁶⁵ Hirdman og Lundberg, 2012: 191

viktige aktører når dette ”hemmet” skulle fylles og innredes⁶⁶, men hva de skulle fylle det med var man usikker på. På den ene siden ble den likestilte kvinnen med gifte kvinners rett til lønnet arbeid fremmet og på den andre siden skulle kvinnene utdannes til å bli gode husmødre.⁶⁷

Hvor var kvinnene i dette landskapet av demokratisering og modernisering? Kari Melby hevdet i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* at det var på begynnelsen av 1900-tallet med stemmeretten i 1913 at kvinnene ble politiske individer, men at de ikke så var synlige i det offentlige politiske livet.⁶⁸ Alle de politiske partiene fikk etter stemmeretten kvinneorganisasjoner innenfor partiet, og initiativet til disse kom fra partiet sentralt og ikke fra kvinnene selv. I perioden 1900-1950 var det verken mange kvinner i kommunestyrene eller på Stortinget. Den første kvinnen som ble valgt inn på Stortinget var Høyres Karen Platou i 1921. Før 1940 lå antall kvinner på Stortinget mellom ingen eller tre. Melby pekte på at selv om kvinnene så å si ikke var representerte på Stortinget og i kommunestyrene så hadde deres påvirkning noe å si. Blant annet har det blitt hevdet at et Venstre i motgang i mellomkrigstiden beholdt noe av sin tidligere betydelige posisjon fordi kvinnene stemte på partiet. Kvinnene engasjerte seg i mellomkrigstiden på de områdene som det tradisjonelle idealet sa at de hørte hjemme, altså for barn og omsorg og miljø og skole. De var dermed med på å opprettholde det kjønnsdelte samfunnet. Kvinnene arbeidet med disse områdene i de frivillige organisasjonene. Selv om disse organisasjonene ikke var direkte politiske så kan de sies å være det indirekte, for mange av de støttet seg til et av de politiske partiene på Stortinget for å få gjennomslag for sine saker. For eksempel holdt Norske Kvinners sanitetsforening seg til Venstre, mens Norges Husmorforbund besto av kvinner fra overklassen som fremmet de borgerlige idealene. Gjennom disse organisasjonene var kvinnene med på å forme tidens sosial- og velferdspolitik.⁶⁹

I mellomkrigstiden gikk fødselstallene drastisk ned mye på grunn av individualisering- man ville selv bestemme hvor mange barn man ville ha, sekularisering og rasjonalitet.⁷⁰ Denne selvstendige reguleringen av antall barn gjorde at gjennomsnittet på antall barn i en familie gikk fra fem barn i 1900 til to barn i 1930. Denne reguleringen skjedde på bakgrunn av overgangen fra familieproduksjon til markedsproduksjon, og skjedde derfor tidligere i byene enn på landet og i arbeiderklassen før middelklassen og bondestanden. I byene fikk

⁶⁶ Hirdman og Lundberg, 2012: 201-202

⁶⁷ Hirdman, og Lundberg, 2012: 205 og 207

⁶⁸ Kari Melby, 2005. ”Husmortid. 1900-1950” i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*: 267-268

⁶⁹ Melby, 2005: 277-283

⁷⁰ Melby, 2005: 266

mange et annet syn på barn. Det å ha mange barn ble for mange en økonomisk belastning og et hinder for arbeidsaktivitet.⁷¹ Denne nedgangen var det mange som ga kvinnene og kvinnekampen skylden for. Denne tanken om individualisering slo også ut i ekteskapslovgivningen ved at ekteskapsalderen for kvinner ble hevet og skilsmisseloven ble liberalisert. Det viste seg at disse demografiske endringene ble brukt av enkelte kvinneforkjempere som brekkstang for sosiale reformer.⁷²

Kvinnene opprettholdt det kjønnsdelte samfunnet med interessene de fremmet og gjennom de frivillige organisasjonene de engasjerte seg i, men det ble også ført en enhetlig husmopolitikk fra øverste politiske hold. Det ble lagt til rette for at kvinnene skulle bruke sine evner hjemmet i husholdningen og sammen med barna, og de skulle forsørges gjennom ektemannens arbeid. Da barnetrygden ble innført i 1945 fikk kvinnene ansvaret for å forvalte disse pengene som skulle brukes på barna.⁷³ Kvinner fikk altså flere rettigheter, men det var rettigheter de hadde som hustruer og mødre.

I henholdsvis 1920 og 1930 var det ifølge statistikken bare 2,1 prosent og 3,1 prosent av de gifte kvinnene i Norge som hadde lønnet arbeid.⁷⁴ Undersøkelser viser at dette har med demografiske- og kulturelle faktorer å gjøre. Det var flere som giftet seg mellom 1900 og 1950, og dette gjorde at det ble færre kvinner som var yrkesaktive. Den kulturelle faktoren innebar at var du kvinne og gift skulle du ikke jobbe, men bli forsørget av ektemannen.⁷⁵

Oppgavens struktur

Det første kapitlet i hovuddelen omhandler saken om gifte kvinners arbeidsrett i Norge. Kapitlet tar for seg argumentene til Arbeiderpartiet, LO og kvinnene i arbeiderbevegelsen hadde i denne saken, og hvordan denne politikken ble møtt av de andre partiene og motstandere innad i arbeiderbevegelsen. Det vil bli drøftet hvilke faktorer som spilte inn i denne argumentasjonen og politikken, og hvordan dette endret seg i løpet av perioden.

Svaret på dette vil i første omgang bli tatt med til kapittel 3, hvor Margarete Bonnevie er hovedfokuset. Der vil analysen ta for seg hvordan argumentene stilte seg i forhold til hennes og hva det gjorde med hennes grad av gjennomslag i det politiske systemet. Det vil også bli drøftet i hvilke argumenter Venstre hadde i likestilling- og kvinnepolitiske saker, og

⁷¹ Melby, 2005: 265-266

⁷² Melby, 2005: 289-290

⁷³ Melby, 2005: 295-298

⁷⁴ Med kjønnsperspektiv på norsk historie, 2005. Tabell 1 *Yrkesprosenter for kvinner og menn i alderen 15 år og over (16 år i 1970). 1875-1970: 391*

⁷⁵ Melby, 2005:306

om Bonnevis politikk kan spores i den. I neste omgang blir funnene fra kapitlet brukt til å sammenligne hvordan det svenske sosialdemokratiske partiet og de andre partiene argumenterte i denne saken, og hvilken rolle sosiale klasser, økonomi, mentalitet og kjønnsroller spilte der. I tillegg vil analysen drøfte hva situasjonen i Sverige hadde å si for Alva Myrdals gjennomslag sammenlignet med Bonnevis.

Kapittel 2: Saken om gifte kvinners arbeidsrett i Norge

I Norge stormet denne saken som verst mellom 1925 og 1936/37. Det var en periode med store økonomiske-og politiske kriser. Den økonomiske krisen førte med seg stor arbeidsledighet og dårlige leveforhold. Den økonomiske krisen virket inn på det politiske systemet i Norge. Partiene slet med å finne løsninger til å snu krisen, som igjen førte til at regjering etter regjering ble avsatt. Den elendige situasjonen på arbeidsmarkedet førte arbeiderne sammen, og klassemotsetningene generelt ble skarpere. Dette var utgangspunktet for at Det norske arbeiderparti og Landsorganisasjonen hadde en politikk som førte med seg at gifte kvinner kunne bli utestengt fra det lønnende arbeidet. På grunn av arbeidsledigheten mente de at arbeidet måtte rasjonaliseres og fordeles, og i solidaritet for klassen mente mange i arbeiderklassen at kvinnene måtte vike for mannen som hadde forsørgelsesplikt i familien og for ungdommen. Det hadde lenge vært splittelse på venstresiden, men i 1927 ble de samlet til Arbeiderpartiet. Arbeiderpartiet karakteriserte seg som et revolusjonært klasseparti i begynnelsen av denne perioden. Som vi skal se endret dette seg utover på 30-tallet da krisepolitikken ble lindret med reformer, og den økonomiske situasjonen så lysere ut.

Dette kapitlet tar for seg hvilke argumenter arbeiderbevegelsen brukte for å begrunne denne politikken, og hvilke synspunkter de ble møtt med av motstanderne både i de andre partiene og blant sin egen klasse. Problemstillingen i denne analysen er hvilken rolle sosiale klasser spilte inn på argumentasjonen, samt mentalitet, økonomi og kjønnsroller.

Kapitlet er delt opp aktørvis ved at debatten i LO, Oslo kommune og Landskvinnekonferansen blir behandlet hver for seg. Grunnen til dette er at det i kildene fra debatten i Oslo kommunenes formannskap og bystyre var flere partier som uttalte seg, og derfor har jeg behandlet de hver for seg for å ikke blande andre partiers synspunkter og argumenter inn i diskusjonen i LO og Landskvinnekonferansen. Ved å behandle de hver for seg vil de ulike fraksjonene i aktørgruppene komme klarer fram.

Vedtaket på LO-kongressen i 1925 og 1927: Argumentene for og mot vedtaket

Under dagsorden punkt 14 på LO-kongressen i 1925, kom Drammens og distriktfaglige samorganisasjon med en innstilling hvor de ønsket at det skulle motarbeides at begge parter i et ekteskap hadde lønnet arbeid.⁷⁶ Det ble ikke henvist til hvilket kjønn dette skulle gjelde i denne forbindelse, bare at man ønsket at dobbelstillinger⁷⁷ ikke skulle forekomme.⁷⁸ I

⁷⁶ Kongressprotokollen fra Landsorganisasjonen 1925. Dagsorden og protokoll: 66

⁷⁷ Definisjon på "doppelstilling": I våre dager betyr det at en person har to jobber, mens i på denne tiden og sammenhengen ser det ut til at debattantene i LO oppfattet et ektepar som en person. Hvis både mann og kone

diskusjonen av dette forslaget kom det fram at det var det økonomiske som lå til grunn for dette, og det kom opp på denne kongressen fordi arbeidsløsheten blant arbeiderklassen var så høy.⁷⁹ Enkelte mente at dette forslaget ikke burde gå igjennom siden grunnen til dobbeltstillinger var på grunn av nød blant arbeiderfamiliene.⁸⁰ Dette var andre imot. En av talerne var representant Håre. Han mente at begge parter i et ekteskap hadde lønnet arbeid for å kunne sko seg ekstra godt, ikke på grunn av at det nødvendigvis var nødvendig.⁸¹

I det samme forslaget lå det et ønske om at personer i pensjonistalder måtte vike på arbeidsplassene slik at det ble plass for de unge.⁸² Dette punktet er interessant, for det var denne delen av forslaget som flest var i mot.⁸³ Selv om forslaget fremsto som kjønnsnøytralt kommer det fram i diskusjonene at det er var et annet budskap som lå mellom linjene. Elisabeth Lønnå pekte på dette i hovedoppgaven *LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet* at kvinnene ikke ble regnet som "arbeider" og ble med det heller ikke ansett som arbeidsledig.⁸⁴ I uttalelsen til delegat Ivar Haugrønning kom dette godt fram: "I papirindustrien er det gjerne de beste lønnede arbeiderne, som har sin hustru i arbeide på samme tid".⁸⁵ Ut i fra at det var flere som var imot at vedtaket skulle gjelde pensjonister, underbygger dette med at det var mannen som ble regnet som "arbeideren", og kvinnen som forsørget. Antagelig gikk man imot at det skulle gjelde pensjonistene fordi da ville menn også bli tatt bort fra arbeidsplassene også.

Det var kvinner til stede på kongressen, men ingen av dem kommenterte denne saken. Forslag ble endret ved at delen om pensjonister ble tatt bort, og etter det vedtatt mot få stemmer.⁸⁶

Den samme saken ble tatt opp igjen på kongressen i 1927. Denne gangen var det Elektrisitetsverkets arbeiderforening som tok den opp. De mente at beslutningen fra forrige kongress burde strammes inn siden dobbeltstillinger fortsatt forekom på enkelte arbeidsplasser. Foreningen ville at kongressen skulle pålegge medlemsforeningene å føre et

hadde jobb ble det ansett som "dobbelstilling". Breadwinnermodellen var så selvsagt i samtiden at det ikke ble ansett som nødvendig å definere hva de la i begrepet "dobbelstillinger".

⁷⁸ Kongressprotokollen, 1925: 67.

⁷⁹ Håre, Kongressprotokollen 1925: 238

⁸⁰ Engen, L, Kongressprotokollen 1925: 239

⁸¹ Håre, Kongressprotokollen 1925: 239

⁸² Kongressprotokollen, 1925: 238

⁸³ Arntsen, Teigen og vedtakforslaget i kongressprotokollen, 1925: 240

⁸⁴ Lønnå, Elisabeth.1975. *DNA, LO og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*: 8-7

⁸⁵ Haugrønning, 1925: 239

⁸⁶ Kongressprotokollen, 1925: 240

slags regnskap over tilfelle med dobbeltstillinger.⁸⁷ Sekretariatet møtte forslaget med å minne sine medlemsforeninger om beslutningen som ble tatt på kongressen i 1925.⁸⁸

Til forskjell fra forrige kongress ble kjønnsdimensjonen tatt opp eksplisitt i diskusjonen i 1927. For enkelte var dette snakk om solidaritet med de arbeidsløse i arbeiderklassen. Dobbeltstillingene var et onde som man måtte gjøre noe med og dermed måtte noen vike.⁸⁹ Øiestein Marthinsen argumenterte for at ved å sette kvinnene til side på denne måten ville man skape en grense mellom kjønnene, og det gikk i mot den individuelle friheten.⁹⁰ En annen av representantene, L.O Strøm, hang seg på denne argumentasjonen, og hevdet at dette var en gammeldags måte å se på ekteskapet, og at det bare ville føre med seg at flere kvinner ville la være å gifte seg.⁹¹

Selv om kjønnsdimensjonen ble tatt opp på denne kongressen ble likevel beslutningen fra 1925 stående.⁹² Det var den økonomiske situasjonen debattene var opptatt av. Arbeidernes økonomiske stilling måtte sikres på en eller annen måte, og da var det å utestenge kvinnene et alternativ siden oppfatningen var at kvinnene hadde andre arbeidsoppgaver de kunne ta seg av i hjemmet. Likestillingslinjen måtte vike, og prinsippet om den mannlige forsørgeren og familielønnen kom vinnene ut av debatten.

Vedtaket i Oslo formannskap 2.juli 1928

Det var ikke bare i LO at saken om gifte kvinners arbeidsrett ble tatt opp. Tre år etter vedtaket ble satt i LO skjedde det samme i Oslo kommune. Beslutningen ble vedtatt på formannskapsmøte 2.juli 1928. Det var rådmannen Sverre Iversen, som var Arbeiderpartimann og mangeårig medlem av Oslo bystyre og formannskap, som kom med innstillingen, og han lot ikke kjønnsdimensjonen ligge mellom linjene: ”Utvalg og fagchefer pålegges ikke å ansette i kommunens tjeneste gifte kvinner der har forsørger. Bestemmelsen gjelder så vel fast som midlertidig ansettelse(...)”.⁹³ Forslaget fra rådmannens punkt 1 ble vedtatt med 12 mot 9 stemmer, og punkt 2, om at ved oppsigelse måtte de gifte kvinnene gå først uavhengig av ansiennitet, fikk 11 mot 10 stemmer.⁹⁴ Dette viser at det var mange i formannskapet som var mot denne saken. Knut Kjeldstadli kalte vedtaket meningsløst siden det var så få kvinner som

⁸⁷ Elektrisitetsverkets arbeiderforening, Kongressprotokollen, 1927: 88-89

⁸⁸ Sekretariatet, Kongressprotokollen, 1927: 89

⁸⁹ Eriksen, Olaf, Kongressprotokollen 1927: 417-418

⁹⁰ Marthinsen, Øiestein, Kongressprotokollen 1927: 418

⁹¹ Strøm, L.O. Kongressprotokollen, 1927: 418-419

⁹² Kongressprotokollen, 1927: 419

⁹³ Aktstykket vedkommende Oslo kommune 1928-1929. 1b. Forhandlinger. Beretninger fra Oslo formannskap. 2.juli 1928. Gifte kvinner i kommunens tjeneste. Sak nr. 1450-1928: 2

⁹⁴ Beretninger fra Oslo formannskap. 2.juli 1928. Sak nr. 1450-1928: 2-3

var ansatt i kommunen. Det var registrert 6000 arbeidsløse og det var 172 gifte kvinner som var kommuneansatte. Han mente at vedtaket heller var av det symbolske slaget.⁹⁵

I etterkant av formannskapetets beslutning ble det debatt i Dagbladet, både via leserinnlegg og redaksjonelle artikler. En av de som viste sin frustrasjon over vedtaket var formannen i Venstrekvinnelaget Ingeborg Boye. Hun påpekte at Venstre gjennom stemmerettskampen hadde vist at de var kvinnens parti gjennom å forfekte deres likestilling. Hun mente Høyre og Arbeiderpartiet med sin beslutning tok kvinnen 50 år tilbake i tid, og at de ulike rettighetene om arbeid for kjønnene ville gjøre kvinnene mer ”kjønnsbunden”. Men på den andre siden var det en motsetning i Boyes uttalelse ved at hun hevdet at en gift kvinne med barn i svært få tilfeller ville forlate sitt hjem hvis de økonomiske rammene lå til rette for det.⁹⁶ Boye møtte motbør fra eget parti via en artikkel underskrevet O.Pramm. Han mente at hjemmet var kvinnens naturlige plass, noe man så fra barndommen av da jentebarn heller lekte med dukker enn kontor. Han ville heller ikke anerkjenne at Venstre hadde tatt på seg oppgaven ”å forfekte kvinnens emansipasjon”. Pramm motsatte seg dette, og hevdet at Venstre heller førte en politikk for sikre trygge familier og hjem.⁹⁷ Boye ytret sitt syn i flere artikler, og Pramm svarte. Han hevdet at Venstre støttet kvinnene, men at hvis det måtte velges mellom familiens trygghet og kvinnesak, så ville familien komme først i økonomiske vanskelige tider.⁹⁸ Boye mente at familiesak og kvinnesak gikk hånd i hånd⁹⁹, og at beslutningen var i strid med ekteskapsloven. I følge loven var det ikke lenger én forsørger og én som var forsørget. Den hindret kvinnene å utføre sin plikt som forsørger samtidig som den blandet seg inn i privatlivets sfære.¹⁰⁰ Boye innrømmet at hun mente at dobbelstillinger var uheldig da det var stor arbeidsledighet, men hun mente at definisjonen ikke måtte være kjønnnet. Det å unngå dobbelstillinger måtte også gjelde far og sønn i samme hushold.¹⁰¹

Lønnå viste til at både Arbeiderbladet og Arbeiderkvinnen støttet vedtaket via lederartikler og redaksjonelle artikler, og det bare var noen få artikler i mot i Arbeiderbladet.¹⁰² I disse avisene hadde den vanlige arbeideren kunnet uttale seg imot, men siden reaksjonene var få så kan det virke som det var en ganske bred enighet om dette var en måte å bøte på arbeidsledigheten.

⁹⁵ Kjeldstadli, Knut. ”Del 2: Industrialismens by” i *Oslo bys historie. Bind 4. Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. 1990: 173

⁹⁶ Boye, Ingeborg. ”Reaksjon for fulle seil” i Dagbladet 13.juli 1928: 3-4

⁹⁷ Pramm, O. ”Kvinnesak kontra familiesak og kanskje litt til” i Dagbladet 16.juli 1928 s.5

⁹⁸ Pramm, O. ”Kvinnesak o.s.v” i Dagbladet 26.juli 1928 s. 4

⁹⁹ Boye, Ingeborg. ”Kvinnesak <<kontra>> familieska o.s.v” i Dagbladet 19.juli 1928 s.3-4

¹⁰⁰ Boye, Ingeborg. ”Gifte kvinners rett til arbeid” i Dagbladet 15.august 1928 s.5

¹⁰¹ Boye, Ingeborg. ” Kvinnesak <<kontra>> familiesak o.s.v i Dagbladet 19.juli 1928 s. 3-4

¹⁰² Lønnå, 1975: 62

Hr.Wigaaards interpellasjon om gifte kvinners beskjeftigelse i kommunens tjeneste 23.august 1928

Vedtaket vant ikke overlegent fram i formannskapet, og dette viste seg i debatten om saken i bystyret 23.august samme år. Utgangspunktet for debatten var interpellasjon fra Hr. Wigaard, representant fra Norges kommunistparti. Wigaard protesterte mot vedtaket som hadde blitt besluttet i formannskapet måneden tidligere, og flere støttet han. Referatet fra bystyredebatten viser at både Oslo Venstrekvinnelag, Oslo lærerinnelags styre, Oslo kvinneråd, Norske Kvinners Nasjonalråd og Oslo Kvinneparti motsatte seg beslutningen.¹⁰³ I sitt innlegg i bystyret la Oslo Venstrekvinnelag vekt på at denne saken var i strid med ekteskapsloven fra 1927 der ble hevet økonomisk likestilling i ekteskapet.¹⁰⁴ Det samme hadde Boye pekt på i sine artikler mot vedtaket.

Ekteskapsloven fra 1927 ble en del av argumentasjonen fra flere hold i denne debatten, og hvordan man tolket den varierte etter hvilken side av saken man sto. Som Kari Melby viste til i *Det nordiske ekteskap? Ekteskapslovreform i Norden 1909-1929: Likestillingskontrakt eller husmorkontrakt* hadde denne loven både en likestillingsdimensjon og aksepterende holdning til ”husmorkontrakten”. Loven la opp til en toforsørgermodell der arbeidet i husholdningen og det lønnede arbeidet ute i det offentlige livet skulle likestilles. Kvinnen og mannen ble dermed økonomiske likestilte, men loven la likevel opp til en kjønnsarbeidsdeling ved å anerkjenne to ulike måter å forsørge familien på der man la opp til at kvinnen kunne fortsette som husmor.¹⁰⁵ Det var denne tosidigheten ved loven som gjorde at aktørene i striden om gifte kvinners arbeidsrett tolket den på ulik måte etter hvilken intensjon de hadde bak sine argumenter.

Wigaard mente at Arbeiderpartiets argumentasjon ikke var tett, og han viste til at tallene som formannskapet hadde hentet inn for å støtte sitt forslag ikke støttet dette. Han hevdet at det å stenge kvinnene ute fra det lønnede arbeidet ikke vil få noe å si for arbeidsledigheten, for det var for få kvinner å si opp.¹⁰⁶ I motsetning til Arbeiderpartiet støttet Wigaard både arbeiderklassen og kvinnene, og påpekte at det var kapitalismen som måtte

¹⁰³ Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1928-1929. Referater. 23.august 1928. Hr. Wigaards interpellasjon: Om gifte kvinners beskjeftigelse i kommunens tjeneste: 81-82

¹⁰⁴ Oslo Venstrekvinnelag, 1928: 81

¹⁰⁵ Melby, Kari. ”Det nordiske ekteskap? Ekteskapslovreform i Norden 1909-1929: Likestillingskontrakt eller husmorkontrakt?” i *Køn, religion og kvinder i bevægelse*. Konferanserapport fra Det 6. Nordiske kvinnehistorikermøde 1999: 241-242

¹⁰⁶ Wigaard, 1928: 82

skyves til side- ikke kvinnene.¹⁰⁷ Han ville at vedtaket skulle trekkes tilbake, og han fikk støtte fra flere kvinner.¹⁰⁸ Det ble med det en interessant allianse i bystyret der ytterste venstre fløy og de borgerlige kvinner sto sammen.

Høyre-representanten frøken Augusta Stang, formann for Høyrekvinner Landsforbund, var en av kvinnene som ønsket at vedtaket skulle oppheves. Som Wigaard mente også hun at beslutningen ikke ville hjelpe mot arbeidsløsheten, men at den bare ville bli forflyttet over på en annen gruppe.¹⁰⁹ Hun fikk støtte av sin kvinnelige partifelle, fru Ragna Hørbye, som representerte Frisinnede Venstre¹¹⁰ og i en periode var vararepresentant til Stortinget. At en dyktig kvinne skulle bli sagt opp fordi hun hadde en forsørger var hun sterkt uenig i, og det var heller ikke alle menn som var gode forsørgere. Beslutningen var urettferdig siden den ikke tok hensyn til dyktighetsprinsipp som arbeidskrav.¹¹¹ Mens kvinnene på borgerligside var i mot vedtaket, fikk det støtte fra arbeiderpartiets kvinner i bystyret. Helga Karlsen, som var Arbeiderpartiets første kvinnelige representant på Stortinget, avviste de som mente at formannskapetets vedtak var en prinsippsak mot kvinnes rett til lønnet arbeid. Hun mente at meningen bak var å rasjonere arbeidet slik at det ble litt til alle. Da hun gikk til angrep på de andre kvinnene som hadde talt i debatten brukte hun klassekortet. Hun hevdet at kvinnene på borgerligside brukte denne saken fordi det gjaldt deres egen klasse, ikke for å beskytte kvinners rettigheter generelt.¹¹² Karlsen fikk støtte fra andre arbeiderpartikvinner. Sigrid Syvertsen, leder av Arbeiderpartiets kvinnesekretariat, viste til at saken hadde blitt tatt opp på landskvinnekonferansen hvor vedtaket hadde fått bred støtte.¹¹³

Rådmannen som kom med innstillingen i formannskapet argumenterte med at dette var en beslutning som måtte til i ”den øieblikkelige vanskelige situasjonen”¹¹⁴ for å løse problemet med arbeidsledigheten.¹¹⁵ Det skulle vise seg at ”denne øieblikkelige situasjonen” skulle vare i hele 10 år. Ut i fra rådmannens resonnement forstår man at ”forsørger” var ensbetydende med å være mann, og at den tradisjonelle kjønnsordenen ligger implisitt i argumentasjonen. Rådmannen kom ikke med noen forklaring på hvorfor det var kvinnene og

¹⁰⁷ Wigaard, 1928: 83

¹⁰⁸ Wigaard og ordføreren, 1928: 84

¹⁰⁹ Fr. Stang, 1928: 84

¹¹⁰ Høyre og Frisinnede Venstre opptrådte som én gruppe

¹¹¹ Fru Hørbye, 1928: 88-89

¹¹² Karlsen, Helga, 1928: 91

¹¹³ Syvertsen, Sigrid, 1928: 96

¹¹⁴ Rådmann Iversen, 1928: 85

¹¹⁵ Rådmann Iversen, 1928: 85

ikke mennene som måtte vike i en situasjon som denne, men han påpekte at det var et vedtak for krisetid- ikke en prinsippsak.¹¹⁶

I kongressprotokollen virket LO relativt samlet om vedtaket, mens i bystyredebatten viste det seg at ikke alle i arbeiderbevegelsen støttet dette. Representanten fra Det sosialdemokratiske Arbeiderparti Per Kviberg, angrep argumentet om kriseordning siden dette ikke ble nevnt i selve vedtaket. Han viste også til tallene som formannskapet hadde brukt som argument i sin beslutning, og han var enig med Wigaard om at det antallet ikke ville hjelpe arbeidsledigheten overhodet. Han mente at dette var en prinsippbeslutning mot kvinnenens arbeid og sosiale stilling, og derfor imot vedtaket.¹¹⁷

Klassefaktoren var viktig i debatten. Ludvig Hansen, partifellen til Kviberg, argumenterte for at dette vedtaket var et gode for arbeiderklassen, og ville ramme overklassen negativt og dermed rettferdigheten seire.¹¹⁸ Klasseargumentet fikk motsvar av Wigaard som viste til at det ikke sto noen ting i beslutningen om at det bare ville ramme de rike.¹¹⁹

Det er to av talerne som stilte seg kritisk til hvorfor det var akkurat kvinnene som måtte vike. Schei viste til at det ble lagt frem et kjønnsnøytralt forslag i formannskapet, men at dette ble nedstemt.¹²⁰ Dette viser igjen at den tradisjonelle kjønnsordenen ligger godt plantet mellom linjene i formannskapets politikk. Det at flere ikke så dette som en likestillingssak kan forklares via kjønnsordenen. Man så rett og slett ikke sammenhengen mellom kvinners arbeid og fullverdig medborgerskap. Anna Margrethe Hansen, som representerte Kristelig avholdsgruppe, fryktet at vedtak som dette kunne gå utover kvinnens stilling på generelt grunnlag.¹²¹ Denne bekymringen ble møtt med et svar om at dette ikke var snakk om likestilling, men om arbeidsledighet.¹²² Da arbeidsledigheten ble brukt som begrunnelse for vedtaket kunne man også lettere avvikle det igjen når det ble bedre økonomiske tider.

Debatten ble avsluttet med forslag om at formannskapet skulle ta opp saken på nytt. Dette ble nedstemt med 46 mot 38 stemmer.¹²³ Det var tydeligvis en sak som engasjerte i to stridende retninger, siden det bare ble et knapt flertall.

¹¹⁶ Rådmann Iversen, 1928: 86

¹¹⁷ Kviberg, 1928: 87

¹¹⁸ Hansen, Ludvig, 1928: 90

¹¹⁹ Wigaard, 1928: 98

¹²⁰ Schei, 1928: 93-94

¹²¹ Hansen, Anna Margrethe, 1928: 98

¹²² Sanner, 1928: 99

¹²³ Aktstykker vedkommende Oslo kommune. Referat. 23.august 1928: 100

I bystyredebatten var det Arbeiderparti-folk som støttet vedtaket, men også de som var imot. En sentralperson i partiet uttalte seg dagen før debatten imot vedtaket gjennom en artikkel i Arbeiderbladet. Edvard Bull var nemlig ikke for en innskrenkning av de gifte kvinnenes arbeidsrett. Han uttalte seg imot på grunn av kvinnens rett til å være økonomisk uavhengig.¹²⁴ At Dagbladet var en Venstre-avis i på 20-og 30-tallet er det ingen tvil om. Det hersket heller ingen tvil om hvor redaksjonen sto i denne saken. De hadde to artikler om debatten i bystyret dagen etterpå, og artikkelforfatteren kalte vedtaket i formannskapet både ”ekteskapsfiendtlig”¹²⁵ og ”Molbo-beslutningen”.¹²⁶ I begge artiklene hadde forfatteren en svært ironisk tilnærming til de som var for vedtaket, og viste med det hvilken stilling han/hun tok i denne saken.

Vedtaket er oppe til behandling i formannskapet

Ved flere anledninger etter at beslutningen om gifte kvinners arbeidsrett ble vedtatt i Oslo formannskap var den oppe til behandling. Noe som igjen viser at saken var noe som engasjerte mange. Den første anledningen var 12.september 1928. Da kom det forslag fra noen av kvinnene i bystyret om at beslutningen fra 2.juli 1928 skulle omgjøres. Dette ønsket ble ikke vedtatt i formannskapet. Det ble i stedet understreket at vedtaket ikke var en prinsippsak, men nødvendig i krisetid.¹²⁷ Det viste seg at det var usikkerhet rundt hvilke ansettelsesforhold beslutningen gjaldt, og i formannskapsmøtet 23.januar 1929 ble det presisert at vedtaket gjaldt nyansettelser, men ikke for opprykk eller ny stilling innad i kommunen.¹²⁸ I 1932 kom det igjen forslag om å oppheve vedtaket. Denne gangen var det Johan Hvidsten fra Venstre som kom med forslaget.¹²⁹ Det ble ingen ny avgjørelse denne gangen heller, siden mindretallet ønsket at lønnsutvalget skulle bli orientert først.¹³⁰

I likhet med sin partifelle Hvidsten sendt Venstrekvinnelaget inn en innstilling der de ba formannskapet om fattet et nytt vedtak der det ble hevdet lik arbeidsrett på grunn av at vedtaket fra 1928 var i strid med ekteskapsloven.¹³¹ Dagbladet ga også sin støtte til at

¹²⁴ Lønnå, 1975: 74

¹²⁵ ”En merkelig votering” i Dagbladet 24.august 1928 s. 3

¹²⁶ ”Gifte kvinner i kommunens tjeneste. Formannskapets-flertall innrømmer sin urett, men vil ikke gjøre den god igjen. Molbo-beslutningen blev ikke omgjort” i Dagbladet 24.august 1928 s.5

¹²⁷ Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1928-1929. Forhandlinger 1b. Beretning fra formannskapet. Møte 12.september 1928. Sak nr. 1928/1928. Gifte kvinner i kommunens tjeneste: 26

¹²⁸ Aktstykker vedkommende Oslo kommune. 1928-1929. Forhandlinger 1b. Beretning fra formannskapet. Møte 23.januar 1929. Sak nr. 119/1929 Gifte kvinner i kommunens tjeneste: 86

¹²⁹ Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1932-1933. Forhandlinger 1b. Beretning fra formannskapet. Møte 12.oktober 1932. Sak nr. 1932/1932. Gifte kvinners stilling i kommunen. Forslag av Johan Hvidsten: 27-28

¹³⁰ Aktstykker vedkommende Oslo kommune. Forhandlinger 1b. Møte 12.oktober 1932: 28-29

¹³¹ Boye, Ingeborg. ”Gifte kvinner i Oslo kommune” i Dagbladet 3.oktober 1932 s.3

vedtaket skulle bli opphevet, men allerede før avstemningen regnet de med at det ikke ville gå igjennom siden Arbeiderpartiet var i flertall, og fortsatt førte urettferdig politikk når det kom til de gifte kvinnes arbeidsrett.¹³²

Forhandlinger 29.mars 1933: Vedtaket blir opphevet i Oslo formannskap

I forkant av møtet i formannskapet 29.mars 1933 sendte Kommunale

kontorfunksjonærforeningers fellesråd, som representerte 14 foreninger, en innstilling der de ba formannskapet om å oppheve vedtaket siden det var i strid med personlig frihet og lik arbeidsrett.¹³³ At det nå var en arbeidstakerforening som gikk mot vedtaket viser at LOs tradisjonelle syn på kjønnsrollene ikke var dominerende i alle arbeidstakerforeningene. I kontorfunksjonærforeningers fellesråd gikk tydeligvis både menn og kvinner under betegnelsen ”arbeider”.

Dagblad hadde også en kommentar til at Getz skulle ta opp saken. Ordføreren hadde kommentert at han var imot, men Dagbladet stilte spørsmål ved om han fikk med seg de andre mennene i Høyre.¹³⁴ Det viste seg 29.mars 1933 at Høyre-ordføreren Eyvind Getz hadde fått med seg sine mannlige partifeller, og forslag om å oppheve vedtaket fra 2.juli 1928 ble vedtatt med 11 mot 10 stemmer.¹³⁵ Fire år senere ble vedtaket om å ikke ansette gifte personer i sesongarbeid også opphevet med 12 mot 9 stemmer.¹³⁶

Forhandlingene på Stortinget 9.mai 1934

Saken om dobbeltstillinger engasjerte også på Stortinget. Under Stortingsforhandlingene 9.mai 1934 ble dette tatt opp. Utgangspunktet for denne debatten var problemet med at enkelte personer i militæret og i staten hadde både en hovedstilling og en lønnet bistilling¹³⁷, men Signe Swensson, fra Høyre og aktiv i Yrkeskvinnens landsforbund og Norsk kvinnesaksforening, gjorde i sine innlegg saken om til å gjelde kvinnes rett til lønnet arbeid¹³⁸ ved at hun kommenterte Bondepartiets representant Romundstad sin etterspørsel

¹³² ”Gifte kvinner i kommunen slipper inn. Bare Arbeiderpartiet stemmer mot i alle komiteer” i Dagbladet 11.oktober 1932 s.1

¹³³ ”Flertallet av funksjonærene støttet kvinnene” i Dagbladet 18.3.1933 s.2

¹³⁴ ”Getz er kvinnes ridder. Men vil han også beseire sin gruppes menn? Den store prinsippssaken om kvinners arbeidsrett tas opp igjen” i Dagbladet 16.2.1933 s.1

¹³⁵ Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1932-1933. Forhandlinger 1b. Beretning fra formannskapet. Møte 29.mars 1933. Sak nr. 352/1933. Spørsmål om å gi midlertidig ansatte gifte funksjonærer fast ansettelse: 101

¹³⁶ Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1937-1938. Forhandlinger 1b. Beretning fra formannskapet. Møte 7.juli 1937. Sak nr. 1777/37. Gjenninntagelse av gifte kvinnelige arbeidere: 6

¹³⁷ *Stortingstidende*. Forhandlinger i Stortinget B. Sak nr 5 Stortingsforhandlinger nr 205 9.mai 1934. Olsen-Hagen: 1633

¹³⁸ Swensson, Signe, 1934: 1639

etter å se denne saken i sammenheng med ekteskap der begge parter hadde lønnet arbeid.¹³⁹ I sin argumentasjon la Swensson vekt på kvinnenes rett som selvstendig individ til å bruke sine evner, og at kvinnene på bygda gjennom arbeidet sitt der hadde vist at de hadde både evner og arbeidslyst.¹⁴⁰ På Stortinget, som i formannskapet, ble argumentene om at det var et nødvendig onde brukt¹⁴¹, og Swensson fikk lite støtte. Som den likerettsfeministen hun var, hadde hun jordbruksarbeidernes likestilte arbeid som ideal.

Arbeiderpartiets partiprogrammer til Stortingsvalgene i perioden

I partiprogrammet til Arbeiderpartiet til Stortingsvalget 1927 ble ikke kvinnene nevnt spesielt, men man kan tolke deres kvinnepolitikk under posten om sosiale- og kulturelle krav. Der la de vekt på fag- og husmorskoler i tillegg til folketrygden og morspensjonen.¹⁴² Man sporer her en familie- og kjønnspolitikk der kjønnsarbeidsdelingen var klar. Kvinnens hovedansvarsområde var uten tvil barna og husholdningen. Til valget i 1930 var ordlyden mye av den samme under denne posten, men mødrepensjonen var blitt tatt bort.¹⁴³, og programmet fra 1933 var mye likt dette. I Stortingsprogrammet fra 1936 var det arbeid til alle som sto i fokus. Barnetrygden ble ikke nevnt i de forrige programmene, og heller ikke her. Det som kom inn som et viktig punkt for kvinnene var utbyggingen av barnehager og daghjem med pedagogisk personalet. De ville også at det skulle bli obligatorisk husstellundervisning i folkeskolen.¹⁴⁴ Ut i fra den politikken som oppgaven tidligere har drøftet så kan man tolke det dit hen at undervisningen var beregnet på jentene, mens barnehagene og daghjemmene med pedagogisk personalet viser at Arbeiderpartiets familiepolitikk hadde endret seg. Dette var kollektive reformer som kunne frigjøre kvinnen fra deler av barneomsorgen i hjemmet, samtidig som det skapte lønnede arbeidsplasser som kvinner ble ansett som spesielt egnet til.

¹³⁹ Romundstad, 1934: 1634

¹⁴⁰ Swensson, 1934: 1640, 1647, 1651

¹⁴¹ Sundby, 1934: 1646

¹⁴² Det norske arbeiderparti. Stortingsprogram for valget 1927. Lastet ned fra nsd.no:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927>

¹⁴³ Det norske arbeiderparti. Stortingsprogram for valget 1930. Lastet ned fra nsd.no:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927&fq=aarstall:1930>

¹⁴⁴ Det norske arbeiderparti. Stortingsprogram for valget 1936. Lastet ned fra nsd.no:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927&fq=aarstall:1930&fq=aarstall:1933&fq=aarstall:1936>

Kvinnene i arbeiderbevegelsen

Sigrid Syvertsen og Thina Thorleifsen, henholdsvis leder og sekretær i Arbeiderpartiets kvinnesekretariat fra 1923 til 1939¹⁴⁵, skrev i sin bok *Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse* (1960) med den største selvfølgelighet at man da måtte forstå hvorfor kvinnene i arbeiderbevegelsen måtte stille seg bak sine mannlige partifeller i saken om innskrenkningen av gifte kvinners arbeidsrett. Det gikk tross alt både menn, kvinner og barn i enkelte hjem uten jobb.¹⁴⁶ Det ble derimot ikke skrevet noe om hvorfor det var akkurat kvinnene som måtte vike og dermed være hjemme.

Dette at kvinnene skulle støtte sine mannlige partifeller og ”klassekamerater” er en gjennomgangshistorie i mellomkrigstiden. Som Gro Hagemann skrev, så ble kvinnene i arbeiderbevegelsen rekruttert til å være støttespillere i kampen for klassen og sosialismen, ikke for at deres egne interesser skulle fremmes.¹⁴⁷ Også mennene i arbeiderbevegelsen oppfordret kvinnene til å ta avstand fra de borgerlige kvinnene. For eksempel så var Martin Tranmæl imot at vedtaket i denne saken skulle oppheves, fordi han mente at dette var en sak som de borgerlige kvinnene drev med og at arbeiderkvinnene måtte se på dette som en ”personlig solidaritetserklæring i en krisetid”. De gifte kvinnene måtte tenke på de ugifte kvinnene som ikke hadde noen til å forsørge seg.¹⁴⁸

Mens kvinnene i den norske arbeiderbevegelsen støttet det motsatte kjønn, og i tillegg sto i sterk motstand og uttalt motsetning til den borgerlige kvinneforeningen var det en annen realitet enn i Sverige og Danmark. Her sto kjønn foran klasse for kvinnene. Det var større motstand mellom kjønnene, og kvinnene samarbeidet på tvers av partilinjer og sosiale klasser for å kjempe fram sine interesser som kvinner. En annen grunn til at arbeiderkvinnene og kvinnesakskvinnene på den borgelige siden holdt seg adskilt her til lands var fordi den borgelige siden så på arbeiderbevegelsen som revolusjonær, mens dette ikke var tilfelle i Sverige. Men det var ikke bare kvinnene som samarbeidet på tvers av partigrensene i Sverige- det gjorde også mennene. Mange av de demokratiske reformene som ble formet i Sverige i

¹⁴⁵ Terjesen, Einar A, 2001. ”Arbeiderpartiets kvinnebevegelse gjennom 100 år. Perioder og ledere” i *Arbeiderpartiets kvinnebevegelse 1901-2001. Arbeiderhistorie*: 179

¹⁴⁶ Syvertsen og Thorleifsen, 1960. ”Gifte kvinner i arbeidslivet” i *Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse*: 201

¹⁴⁷ Hagemann, Gro. 1990. ”Fagbevegelsen og kvinnene” i *Arbeiderhistorie*: 116

¹⁴⁸ Bjørnhaug, Inger og Terje Halvorsen. 2009. ”En organisasjon for hele det arbeidende folk” i *LOs historie. Medlemsmakt og samfunnsansvar. Bind 2 1935-1969*: 36-37. Sitatet av Martin Tranmæl er hentet fra denne boken.

mellomkrigstiden var et resultat av samarbeid mellom arbeiderbevegelsen og de liberale partiene.¹⁴⁹

I 1923 ble kvinnene i Arbeiderpartiet integrert inn i partiet ved at kvinneforbundet ble oppløst og erstattet av kvinnesekretariatet.¹⁵⁰ Da ble enda en forskjell fra den borgelige organisasjonen innført. På den borgerlige siden hadde kvinnene sine egne foreninger og organisasjoner- uavhengige av de politiske partiene.¹⁵¹ Men hensikten bak begge de organisasjonstypene var å få rekruttert flere kvinner til partiet.¹⁵²

Ida Blom konkluderte i sin artikkel i *Arbeiderhistorie* med at for arbeiderbevegelsen, både for kvinner og menn, kunne det virke som at kampen mot kapitalismen og solidaritet innad i den sosiale klassen sto over kampen for likestilling mellom kjønnene.¹⁵³

På 30-tallet skjedde det endringer innad i bevegelsen og klassen. Det kom kvinner i sekretariatet og representantskapet i LO, og ikke minst hadde antall kvinnelige medlemmer i fagbevegelsen økt fra 6 prosent i 1925 til 16 prosent i 1935.¹⁵⁴ Selv om den kvinnelige andelen i LO økte fra 20-til 30-tallet var det ikke den samme økningen på antall kvinner i lønnet arbeid. Fra det ene tiåret til det andre økte andel bare fra 2,1 prosent til 3,1 prosent.¹⁵⁵ Økningen av LOs kvinneandel kan være én av faktorene til at meningslandskapet innad i LO og Arbeiderpartiet endret seg i saken om gifte kvinners arbeidsrett.

Landskvinnekonferansen i 1925: En støtte til enforsørgermodellen og husmorpolitikken

På landskvinnekonferansen i 1925 var det Trondhjems Arbeiderpartis kvinneutvalg som ønsket at Kvinnesekretariatet skulle gjøre det klart for gifte kvinner at de ikke kunne ta seg lønnet arbeid hvis mannen deres allerede hadde det. Det måtte midler til for at de gifte kvinnene med sitt lønnede arbeid ikke dyttet de ugifte kvinnene og mennene uten forsørger ut i elendigheten. Uttalelsen til Kvinnesekretariatet viser at de var oppmerksomme på at å utestenge de gifte kvinnene fra det lønnede arbeidet kunne oppfattes som urettferdig, men at det likevel måtte drøftes grundig siden det var alvorlig nok at så mange ugifte sto uten arbeid.¹⁵⁶

¹⁴⁹Blom, Ida. ” <<Et dobbelt ansvar>>- kvinner og menn i norsk arbeiderbevegelse 1918-1940 i *Arbeiderhistorie*. 1998: 6-7

¹⁵⁰ Blom, 1998: 11

¹⁵¹ Blom, 1998: 13

¹⁵² Blom, 1998: 11 og 13

¹⁵³ Blom, 1998: 28

¹⁵⁴ Hagemann, 1988: 141-142

¹⁵⁵ Se kapittel 1

¹⁵⁶ Protokoll fra Landskvinnekonferansen, 1925: 6-7

At de tradisjonelle kjønnsrollene var godt forankret hos både den mannlige og kvinnelige delen av arbeiderbevegelsen viste seg gjennom saken om mødrelønn som også ble tatt opp på Landskvinnekonferansen i 1925. Det var Sigrid Syvertsen som holdt foredrag om mødrelønningen. Hun mente at denne lønnen skulle utbetales direkte til mødrene. Lønningen måtte til for at kvinnene skulle bli økonomiske uavhengige og at det arbeidet de gjorde i hjemmene og for barna skulle bli like verdsatt som mannens arbeid ute i offentligheten. Lønningen skulle gjøre så kvinnene slapp å ta seg lønnet arbeid utenfor hjemmet slik at barna ikke ble forsømt av sin mor. Også denne saken hadde en dimensjon av klassekamp. Syvertsen tok avstand fra at de borgerlige kvinnene hadde hatt denne saken oppe tidligere ved å si at det var forskjell på hvordan de borgerlige kvinnene og arbeiderkvinnene så på saken.¹⁵⁷ Mødrelønningen skulle være ”et middel til hjelp i klassekampen”.¹⁵⁸ Den skulle gjøre at en familie kunne overleve selv om mannen i familien måtte gå ut i streik i en konflikt.¹⁵⁹ Foredraget ble godt mottatt, og det ble vedtatt å lage en brosjyre om lønnen og arbeide videre med saken.¹⁶⁰ Mødrelønningen standfestet kjønnsarbeidsdelingen, og var en slags aksept for Arbeiderpartiet syn på kvinnene som lønnstrykkere i arbeidslivet. At kvinnene ønsket mødrelønningen viser at de tolket ekteskapsloven som en husmorkontrakt der husmorens arbeid var likestilt med mannens lønnede arbeid ute i det offentlige.

Syvertsen utredning om mødrelønningen viser at kvinnen først og fremst ble sett på som mor og hustru. Det ble ikke diskutert hvilke negative konsekvenser lønnen kunne få for kvinnene. Arbeide kvinnene gjorde i hjemmene måtte bli sett på som verdifullt for både familien og samfunnet.¹⁶¹ Men var den egentlig så verdifull for kvinnene selv? Det ble ikke tatt høyde for at dette kunne stenge kvinnene ute fra yrkeslivet, og kanskje også det offentlige livet og den offentlige debatten.

Landskvinnekonferansen i 1930 og 1933: Fra frigjøring av mødrene med barnetrygd til kritiske røster om gifte kvinners rett til lønnet arbeid

På landskonferansen i 1930 var det fokus på å frigjøre kvinnene som mødre gjennom å utrede og innføre barnetrygd.¹⁶² Gifte kvinners rett til lønnet arbeid ble behandlet under

¹⁵⁷ Syversten, Sigrid, 1925: 35-36

¹⁵⁸ Syversten, 1925: 36

¹⁵⁹ Syvertsen, 1925: 36

¹⁶⁰ Protokoll fra Landskvinnekonferansen, 1925: 37

¹⁶¹ Syvertsen, 1925: 35

¹⁶² Anker, Ella. 1930. Protokoll fra Landskvinnekonferansen: 16

arbeidsløshetsspørsmålet. Debatten gjaldt dobbelstillinger i stat og kommune, og etter endt diskusjon innstilte Landskvinnekonferansen følgende:

”<<Landskvinnekonferansen henstiller til landsmøtet at det pålegger sine representanter i by- og herredsstyrer å arbeide for ophevelse av dobbelstillinger i kommunes tjeneste. Og likeledes at representantene har et våkent øie med overtidsarbeidet som også skjer til fortrengsel for dem som går arbeidsløse.>>”.¹⁶³

På denne samme konferansen viste kvinnene i Arbeiderpartiet var det viktig for dem å vise klassesolidaritet, og derfor holde avstand til de borgerlige kvinneforeningene. Å jobbe på tvers av partigrensene i likestillingskampen virket uaktuelt. Det ble derfor vedtatt på landskvinnekonferansen i 1930 at det ikke var lov for kvinner i arbeiderbevegelsen å være medlem av en av de borgerlige kvinneforeningene, siden det kunne være til skade for arbeiderbevegelsens arbeid for et sosialistisk samfunn.¹⁶⁴

På konferansen i 1933 ble det en lengre debatt rundt dette spørsmålet. Det var Johanne Reutz Gjermoe, leder av LOs statistiske kontor, som innledet denne debatten. Hun en av de første som hadde et kritisk syn på saken blant kvinnene i arbeiderbevegelsen. Reutz Gjermoe var en av de unge sosialøkonomene i Norge. Hun var blant annet med å utarbeide den første kriseplanen til Arbeiderpartiet, og hun arbeidet med arbeidsløshetstrygden som medlem av Socialkomiteen som ble nedsatt i 1935. Hun ble i 1939 leder av Kvinnesekretariatet i Arbeiderpartiet hvor hun jobbet for at arbeiderkvinnene skulle samarbeide tettere med andre kvinneorganisasjoner for å få større innflytelse i det politiske systemet.¹⁶⁵ Dette var en radikal forskjell fra den linjen som hadde blitt fulgt tidligere.

Til grunn for sitt kritiske syn på Landskvinnekonferansen i 1933 la Reutz Gjermoe den fascistiske kvinnepolitikken i Tyskland. Hun viste til at å utestenge kvinnene fra arbeidslivet hadde vært det tyske diktaturets første ledd i å holde kvinnene borte fra det offentlige livet. Denne politikken sto i motsetning til den sosialistiske, og hun advarte den norske arbeiderbevegelsen mot å gjøre den samme feilen som den tyske hadde gjort.¹⁶⁶

Et annet argument som hun brukte mot dette vedtaket var at denne krisepolitikken ikke burde gå utover kvinnene. Det var ikke kvinnene som hadde tatt mennenes arbeidsplasser. Det

¹⁶³ Protokoll fra Landskvinnekonferansen, 1930: 11-12

¹⁶⁴ Protokoll fra Landskvinnekonferansen i 1930: 19-20

¹⁶⁵ Jensen, Lill-Ann. 2009. http://nbl.snl.no/Johanne_Reutz_Gjermoe. [Nedlastningsdato: 05.05.2014]

¹⁶⁶ Reutz, Johanne. 1933. Protokoll fra Landskvinnekonferansen: 20-21

var tvert imot det motsatte som hadde skjedd. Etter at maskinene hadde tatt over flere av kvinnenenes tidligere arbeidsoppgaver, så var det mennene som hadde blitt satt i stillingene for å styre disse maskinene. Hun kalte kvinnenenes arbeid i hjemmet for ”husholdningens slaveri” og påpekte sosialismens prinsipp om like rettigheter for alle mennesker uansett kjønn, og at barneomsorgen kunne løses med barnehager også videre, for at kvinnene kunne ha arbeid utenfor hjemmene.¹⁶⁷ Hun pekte også på at kvinner lett ble satt utenfor politikk og samfunnslivet generelt hvis normen var at de bare skulle være hjemme med barna etter de ble gift.¹⁶⁸

Økonomisk sett mente Reutz Gjermoe at en innskrenkning av gifte kvinners arbeidsrett førte med seg en senkning av levestandarden innen arbeiderklassen, og at vedtaket ikke hadde noen funksjon for å kunne få bukt med krisen og arbeidsledigheten.¹⁶⁹

Reutz Gjermoes foredrag ble møtt med både støtte og harme av de andre kvinnene på konferansen. Strømmen kvinnelige Arbeiderforening, Stavanger, Sandnes og Høiland Kvinneforeninger kom med et forsiktig forslag etter foredraget. Det eneste de ønsket var at dobbeltstillingene ble drøftet.¹⁷⁰

Blant de som viste Reutz Gjermoe motstand, var de som mente at kvinnene giftet seg for å bli forsørget, at utestengningen var en kriseforanstaltning for å hjelpe ungdommen med å få arbeid og at dette var et klassespørsmål der kvinnene måtte ofre seg for klassekampen.¹⁷¹ Sigrid Syvertsen stilte seg bak disse kvinnene. Hun ønsket ikke at beslutningen fra Arbeiderpartiet skulle oppheves før den økonomiske krisen var over.¹⁷²

De som støttet Reutz Gjermoe la vekt på at hvis kvinner ikke skulle ha rett til lønnet arbeid ville heller ikke den nye ekteskapsloven fungere, siden det i den ble lagt til grunn at begge parter i et ekteskap skulle bidra økonomisk.¹⁷³ Reutz stilte seg bak dette og sa at denne loven, som i utgangspunktet hadde vært forut for sin tid, burde endres hvis vedtaket skulle bli stående.¹⁷⁴ Gitta Jønsson, grunnleggeren av Tromsø Arbeiderpartis kvinneforening, påpekte at Arbeiderpartiet allerede hadde tatt sin stilling i denne saken ved å sende rundt et skriv om dette. Hun mente at de på sitt landsmøte burde ta dette skrivet tilbake.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Reutz, 1933: 22-23

¹⁶⁸ Reutz, 1933: 26

¹⁶⁹ Reutz, 1933: 26-27

¹⁷⁰ Protokoll fra Landskvinnekonferansen, 1933: 27

¹⁷¹ Protokoll fra Landskvinnekonferansen, 1933: 27-30

¹⁷² Syversten, Sigrid, 1933: 31

¹⁷³ Ramstad, Helga, 1933: 28

¹⁷⁴ Reutz, 1933: 29

¹⁷⁵ Jønsson, Gitta, 1933: 29

Forslaget til Jønsson og Reutz Gjermoe om at Arbeiderpartiet skulle oppheve denne beslutningen ble møtt med et forslag om at dette måtte bli oversendt til redaksjonskomitéen og bli vurdert der, og med det ble debatten avsluttet.¹⁷⁶ Forslaget fra reaksjonskomitéen ba partiet om å ta opp beslutningen på nytt. Landskvinnekonferansen ville at det skulle være like rettigheter for kvinner og menn når det kom til lønnet arbeid, og i praksis hadde vedtaket partiet hadde tatt vist seg uten resultater i praksis.¹⁷⁷ Dette var et ”forsiktig formulert” vedtak¹⁷⁸, som Elisabeth Lønnå kalte det, men det kom også fram at flere kvinner begynte å se denne saken som en del av frigjøringen og likestillingen kjønnene mellom, heller enn kriseforanstaltning og klassekamp.

Landskvinnekonferansen i 1936: Mødrenes- og barnas kår

På konferansen i 1936 var det klart at befolkningspolitikken og Alva Myrdals kvinne- og familiepolitikk hadde gjort sitt inntog også i Norge. Legen Tove Mohr, datteren til Katti Anker Møller, nevnte Myrdal ved flere anledninger i sitt foredrag om bedringen av mødrenes kår. Mohr mente at det var mødrenes rettigheter sin tur til å være i fokus etter den lange kampen for de ugifte kvinnene. Hun viste til Myrdals ord om at det måtte reformer til slik at barna ikke ble en økonomisk byrde og et hinder for mødrenes sosiale liv.¹⁷⁹ Mohr brukte Myrdals bok og ideer aktiv i sin argumentasjon for at det måtte gjøres noe for mødrene-og barnas kår. Arbeiderlønningene hevdet hun var for lave ved at de ikke tok hensyn til forsørgelsesbyrden, hvor hun hadde hentet tallene fra Myrdals bok.¹⁸⁰ Hun anerkjente også Myrdals ideer om boliger som var mer familievennlige med store kjøkken og lekestuer. Boligbyggingen måtte bli et kollektiv tiltak som staten sto for, slik at husene ble familievennlige.¹⁸¹ På Mohrs plan om hvordan mødrenes kår skulle bedres var barnetrygd et av punktene.¹⁸²

En annen sak på dagsorden på konferansen dette året var ”Trygging av barna”. Det ble pekt på at barnetallet var på vei ned og at det i mange tilfeller var økonomien til familiene som sto i veien for at gifte par ikke fikk barn: ”I mange hjem kan de ikke klare sig med

¹⁷⁶ Protokoll fra Landskvinnekonferansen i 1933: 32

¹⁷⁷ Protokoll fra Landskvinnekonferansen i 1933: 44

¹⁷⁸ Lønna, Elisabeth. 1982 ”LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet” i *Kvinner sjølv.. Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*.: 163

¹⁷⁹ Mohr, Tove. Protokoll fra Landskvinnekonferansen. 1936: 54-55

¹⁸⁰ Mohr, 1936: 62

¹⁸¹ Mohr, 1936: 64-65

¹⁸² Mohr, 1936: 68

mannens fortjeneste. Konen må arbeide, hun får ikke beholde arbeidet, hvis hun får barn”.¹⁸³ Under denne saken ble det diskutert hvordan kvinnene mente at barnetrygden skulle utbetales. Enkelte mente at det skulle utbetales i et kontant bidrag, mens andre ville at det heller skulle være naturaliavarer som for eksempel melk.¹⁸⁴ Det siste forslaget var likt det som Alva Myrdal gikk inn for i Sverige. Gjesten fra samme land, Disa Västberg, viste til dette i hennes innlegg. Hun påpekte at det i Sverige hadde vært større motstand mot mødrelønnen(kontantbidrag) enn morshjelpen(naturaliaytelser).¹⁸⁵ Hun mente at for å få tukt med befolkningskrisen måtte det rett og slett reformer til.¹⁸⁶ Hun viste til at Alva Myrdal ville at familiene skulle få støtten i naturalia siden mange kvinnene ikke var opplært i matlaging, og derfor var det bedre at de fikk mat som de kunne servere familien. Myrdal ville at staten skulle ta seg av barneforsørgelsen og bruke skattene fra de rikeste på dem, slik som sosialismen la opp til.¹⁸⁷

Avslutningsvis viste Syvertsen til at barnebidraget måtte til på grunn av dagens forhold der mannen var hovedpersonen, mens kvinnene og barna satt på sidelinjen.¹⁸⁸ Akkurat dette kan vel sees på som en konsekvens av arbeiderbevegelsens enforsørger-politikk gjennom mange år, og det lå fortsatt et kjønnsarbeidsdelingsprinsipp bak Syvertsens uttale. Hun ønsket en barnetrygd som anerkjente husmorens arbeid: ”Til alle tider har det vært betraktet som noget nær mindreverdig arbeid bare å være husmor”.¹⁸⁹ Hun la skylden for den ikke-eksisterende anerkjennelse på kvinner fra middel- og overklassen:

”Kvinner i samfundsklasser som ikke behøver å se hver øre de gir ut, vil ikke kunne forstå, hvilken betydning et, kanskje ubetydelig, kontant bidrag har for en mor med en stor barneflokk når de lever nær sultegrensen”.¹⁹⁰

Selv om deler av kjønnsarbeidsdelingen lå til grunn for argumentasjonen om barnetrygden, var det er ingen tvil om at det var endringer i sving i 1936. Myrdals løsninger på befolkningsspørsmålet hadde satt i gang en kritisk kamp mot utestengingen av gifte kvinnene på arbeidsmarkedet. For at et oppgjør med befolkningskrisen skulle bli en realitet måtte

¹⁸³ Syvertsen, Sigrid.1936: 71

¹⁸⁴ Aamli, Johanne og Helga Ramstad, 1936: 75

¹⁸⁵ Västberg, Disa. 1936: 76-78

¹⁸⁶ Västberg, 1936: 79

¹⁸⁷ Västberg, 1936: 78

¹⁸⁸ Syvertsen, 1936: 80

¹⁸⁹ Syvertsen, 1936: 72

¹⁹⁰ Syvertsen, 1936: 72-73

endringer til, og en av dem var å bedre kvinnes- og mødrenes stilling i samfunnet slik at de hadde mulighet til å oppfostre den neste generasjonen på en god måte.

Landskvinnekonferansen: Vedtaket må oppheves

Johanne Reutz Gjermø får mye av æren for at både arbeiderkvinnene, partiet og LO endret kurs i saken om gifte kvinners rett til lønnet arbeid når historikere omtaler denne saken. Det er ikke bare Reutz Gjermø som blir trukket fram når det skal forklares hvorfor partiet og LO endret denne politikken akkurat på dette tidspunktet.¹⁹¹ En av grunnene som blir trukket fram er at det ikke var på grunn av verken kvinnene eller likestillingsprinsipper til at vedtaket ble opphevet på dette tidspunktet, men heller at det ble bedre økonomiske tider og lavere arbeidsledighet.¹⁹² Et annet argument var at LO i 1936 meldte seg inn i The International Federation of Trade Unions, som hadde som prinsipp at det skulle være full likestilling blant kvinner og menn når det kom til lønnet arbeid, og derfor endret også LO i Norge sin politikk.¹⁹³ I motsetning til SAP og LO i Sverige hadde LO i Norge vært utmeldt siden 1923. Lønnå mente at LOs lange tid utenfor denne organisasjonen gjorde at de kunne føre den arbeidsrasjonaliseringspolitikken som dem hadde gjennom alle de årene, siden de da var relativt isolert fra den internasjonale arenaen.¹⁹⁴ I LOs historie blir det vist til at Arbeiderpartiet på landsmøtet i 1936 gikk bort fra klassepartitanken og heller la mer vekt på ”det arbeidende folk” og ”folk”. Disse begrepene gikk nå så å si hånd i hånd med ”samfunn”, ”nasjon” og ”land”.¹⁹⁵ Som det er vist til i kapittel 1, under historisk kontekst, så gjaldt det samme i Sverige, men her startet det tidligere. Det sosialdemokratiske partiet i vårt naboland definerte seg som et folkeparti fremfor et klasseparti. At Arbeiderpartiet gikk bort fra klassetanken kan ha vært med på at vedtaket ble opphevet i denne perioden, men forfatterne av LOs historie peker på at dette bare var retorikk og ikke en politisk praksis.¹⁹⁶ Det var ikke bare ”folkeparti”-mentaliteten som Arbeiderpartiet hadde hentet fra Sverige i denne perioden. Debatten om befolkningskrisen og at det ble født for få barn, gikk for fulle seil i Sverige, og ekteparet Myrdals løsninger ble diskutert. Myrdals fant sine politiske løsninger via vitenskapen. Anne-Lise Seip har hevdet at det i 30-årene skjedde en vitenskapeliggjøring av politikken i Norge, og at var et resultat av inspirasjon fra Sverige. Med bakgrunn i

¹⁹¹ Jorstad, 2001: 183-184. Viksveen. Thor, 2010: 390. Olstad, Finn, 2009: 400-401

¹⁹² Hagemann, 1988: 142

¹⁹³ Jorstad, Anne Lise. ”Arbeiderpartiets kvinnebevegelse 1901-2001. Arbeiderpartiets kvinnebevegelse gjennom 100 år. Perioder og ledere. Johanne Reutz Gjermø” i *Arbeiderhistorie. Kvinner i arbeid og politikk* 2001: 184

¹⁹⁴ Lønnå, 1975: 172-173

¹⁹⁵ Bjørnhaug og Halvorsen, 2009: 46

¹⁹⁶ Bjørnhaug og Halvorsen, 2009: 47

vitenskapelig funn argumenterte sosialingeniørene for at man heller skulle skape en sosialpolitikk som favnet hele folket og med det øke kjøpekraften og livsvilkårene i stedet for forsorg til de fattige. Fattigdomstenkningen ble feiet bort for en mer helhetlig sosialpolitikk.¹⁹⁷ Kvinnene i arbeiderbevegelsen ble i tillegg mer eksponert for kvinnestoff via fagbladene, og fikk med det mer kunnskap og bevissthet rundt sin egen stilling i samfunnet.¹⁹⁸

At det bare var retorikk, og ikke fikk resultater i den praktiske politikken var et litt for lite nyansert bilde. Som vist til tidligere hadde Myrdals ideer rundt befolkningspolitikken gjort sitt inntog i Norge og deler av Arbeiderpartiet. De unge, norske sosialingeniør argumenterte for nye radikale løsninger, som fikk utsalg i familie-sosial- og befolkningspolitikken. En av disse var Johanne Reutz Gjermoe.

At Reutz Gjermoe var en sentral person på Landskvinnekonferansen i 1936 er det ingen tvil om. Hun argumenterte heftig for å få et nytt vedtak i striden om de gifte kvinners rett til lønnet arbeid. Hun var lederkvinnen for den nye generasjonen av kvinner som var på vei inn i arbeiderbevegelsens politikk. Hun var utdannet sosialøkonom og yrkesaktiv. Hun var ikke lært opp til å stå ved kjøkkenbenken. Med dette som bakgrunn skilte hun seg fra det tradisjonelle kvinne-og familiesynet i arbeiderklassen.¹⁹⁹ Reutz fikk med seg lederen av kvinnesekretariatet, Sigrid Syvertsen. Syvertsen hadde tidligere vært for innskrenkningspolitikken og heller kjempet for en større anerkjennelse av husmorarbeidet og ”mødrelønn”. Som vist til tidligere i kapitlet, kjempet hun fortsatt i 1936 for at husmorarbeidet skulle få en godkjennelse for å være et fullverdig arbeid. Det var Sigrid Syvertsen som sto for flertallsforslaget, mens det var hennes nære kollega Thina Thorleifsen som sto for mindretallsvedtaket. Forslaget til Thorleifsen ønsket at vedtaket til Arbeiderpartiet og LO skulle bli stående i krisetider.²⁰⁰ Forslaget til Thorleifsen skal ha fått støtte fra Martin Tranmæl i arbeiderpressen. Tranmæl forfektet prisnippet om mannen som hovedforsørger, og i første omgang måtte kvinnene stå ved mannens side til samfunnet ble sosialistisk og arbeidsrett var en realitet for alle.²⁰¹

Forfatterne av LOs historie viste til at forslaget om å opprette et eget kvinneutvalg i LO ble avslått på Landskvinnekonferansen i 1936. Ironisk nok var argumentasjonen for dette

¹⁹⁷ Seip, Anne-Lise. 1989. ”Politikkens vitenskapeliggjøring. Debatten om sosialpolitikken i 1930-årene” i *Nytt norsk tidsskrift*. : 210-211

¹⁹⁸ Lønnå, 1975: 142

¹⁹⁹ Viksveen, Thor. 2010. ”Kvinnekampen-den lengste av dem alle” i *Den lange veien. Oslo arbeiderparti 1910-2010*. Oslo: 390

²⁰⁰ Sekretariatet, 1936: 83

²⁰¹ Lønnå, 1975: 162-163

avslaget at samarbeidskomiteen ikke kunne godta dette siden alle i LO skulle bli behandlet likt.²⁰² Dette vedtaket tyder på at kvinne- og familiepolitikken var mer tradisjonell i LO enn Arbeiderpartiet.

Punkt 14 på dagsorden på konferansen i 1936, <<Kvinnens rett til arbeid og arbeidsbeskyttelseslovgivning>>²⁰³, viser at det ikke var enighet blant kvinnene i arbeiderbevegelsen om det var kvinnenens individuelle rettigheter eller familiens rettigheter og rettigheter som mødre som skulle definere kvinnenens liv. Det var både ønsker om å endre vedtaket til LO og Arbeiderpartiet, men også sterke røster som ville beholde det.²⁰⁴ Det at flere ønsket at vedtaket skulle oppheves viser det ambivalente forhold arbeiderkvinnene hadde til kvinnenens arbeid. På den ene siden hadde man saken om barnetrygd, som hadde blitt tatt opp tidligere på konferansen, der ønsket var en større anerkjennelse av husmorarbeidet som kvinnene utfører og at det burde lønnes med et kontantbidrag²⁰⁵ og på den andre siden var det et ønske om at kvinnene skulle kunne la lønnet arbeid utenfor hjemmet.

I motiveringene fra de foreningene som ville ha vedtaket opphevet ble det lagt vekt på at innskrenkningen ikke hadde hatt noen påvirkning på arbeidsledigheten i tillegg til at lønnen til den mannlige forsørgeren ikke strakk til. Et annet argument som ble lagt til grunn for å oppheve vedtaket var at det var et brudd på sosialismens grunntanker, som sa at alle individer skulle ha like politiske og økonomiske rettigheter, og for kvinnene ville opphevelsen bety full likestilling med mennene.²⁰⁶

Det var også uenighet innad i sekretariatet. Sigrid Syvertsen ønsket at vedtaket skulle oppheves, mens Thina Thorleifsen mindretallsforslag ønsket at adgangen til lønnet arbeid skulle være lik for kvinner og menn, men bare så lenge den ene parten ikke hadde en full og forsvarlig lønn.²⁰⁷ I forslaget til Thorleifsen ble det ikke sagt at innskrenkningen skulle gjelde kvinnene, men det lå likevel i kortene på grunn av den gjeldende kjønns- og lønnsordenen i samtiden.

Det var ”hovedpersonen” Johanne Reutz som åpnet talerlisten i denne saken. Hun mente at siden denne saken hadde vært oppe i 1930 hadde det skjedd mye og derfor måtte vedtaket drøftes på nytt. I sin argumentasjon for at vedtaket skulle oppheves la hun vekt på at

²⁰² Bjørnhaug og Halvorsen, 2009: 39

²⁰³ Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1936: 81

²⁰⁴ Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1936: 82

²⁰⁵ Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1936: 71-81

²⁰⁶ Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1936: 82-83

²⁰⁷ Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1936: 83

mentaliteten bak begrunnelsen for vedtaket var av den fascistiske typen.²⁰⁸ Hun mente at det var på tide med å se nye veier, også mye på grunn av befolkningskrisen. Det ble vist til at arbeiderkvinnene har sluttet å gifte seg og føde barn siden det gikk utover dem økonomisk.²⁰⁹ Det har blitt vist tidligere i oppgaven at dette ble møtt med et forslag om en stønad i stede for at kvinnene selv kunne forsørge seg selv gjennom lønnet arbeid.

Argumentasjonen for mødrelønn/barnetrygd både konferansene i 1925, 1930 og 1933 tok ikke opp at kvinnene kunne bli satt på siden av samfunnet hvis man plasserte kvinnene ved kjøkkenbenken sammen med barna. I 1936 ble dette tatt med av enkelte av deltakerne. Rakel Solberg argumenterte for at de gifte kvinnene måtte få rett til lønnet arbeid ellers ”(...)er det lett å jage dem også ut av samfunnslivet”.²¹⁰ Hun brukte Sverige for å understreke sitt poeng. I Sverige ble kvinnene fremmet som mennesker og arbeidere, noe som gav dem plass i arbeids- og samfunnslivet.²¹¹

Både de som støttet flertallsforslaget og de som støttet mindretallsforslaget gjorde denne saken til et klassespørsmål. For Solberg var det viktig at vedtaket ble endret for ellers ville den borgerlige kvinneforeningen vinne i kvinnesaken og sosialismen tape.²¹² Andre mente at kvinnene ikke kunne frigjøres uten å ha hele arbeiderklassen med seg. Denne frigjøringen måtte sees sammen med frigjørelsen av hele den arbeidende klassen.²¹³ Representanten Thora Pettersen prøvde også å sette denne saken inn i et større bilde og som en del av kvinnes generelle frigjøring: ”(...)Det er jo så at mann og kvinne skulde stå på like fot, men de gjør det ikke i dag. Det er mannen som har pengene, og dermed makten”.²¹⁴ Da ble hun avbrutt av dirigenten og bedt om å holde seg til saken.²¹⁵ Dette tyder på at man ikke så denne saken i sammenheng med kjønnsrollene og kvinnes frihet generelt, som igjen hindre kvinnene i likestillingskampen.

Solidaritet ble også mye brukt for å få støtte til sin argumentasjon, og det ble brukt av begge sider. Da de som støttet Thorleifsens forslag brukte kortet med solidaritet, var det for å argumentere for at kvinnene måtte vike for arbeidsløse menn og ungdommer skulle få ha arbeid. For eksempel mente Hilda Stensby at ungdommer uten arbeid var lette ofre for

²⁰⁸ Reutz, Johanne. 1936: 83

²⁰⁹ Reutz, 1936: 85

²¹⁰ Solberg, Rakel. 1936: 86

²¹¹ Solberg, 1936: 86

²¹² Solberg, 1936: 87

²¹³ Lagerstrøm, Neimi. 1936: 106

²¹⁴ Pettersen, Thora. 1936: 89

²¹⁵ Dirigenten. 1936: 89

nazismens rekrutteringskampanjer.²¹⁶ En av kvinnene som var for dette forslaget hevdet at likestillingen ikke kunne gjennomføres før det sosialistiske samfunnet var et faktum.²¹⁷

Likestillingen måtte altså komme i andre rekke.

Både utenriksminister Halfdan Koht²¹⁸ og Halvard M. Lange støttet seg til flertallsforslaget. Lange fikk applaus for sin uttalelse for å få et sosialistisk samfunn måtte kvinnene ut i lønnet arbeid og frigjøres økonomisk. Han sa avslutningsvis at flere i fagorganisasjonen i denne saken var styrt av sitt gamle patriarkalske syn.²¹⁹ Dermed markerte han hva som var et moderne syn på kjønnsordenen, og hva som var utdatert og gammeldags.

Det var ikke bare den borgelige kvinnebevegelsen enkelte av arbeiderkvinnene fryktet. De var også redde for at unge kvinner skulle bli medlem av Venstre siden de hadde vært imot dette vedtaket hele tiden.²²⁰

At de tradisjonelle kjønnsrollene sto stødig hos mange i Arbeiderpartiet er det ingen tvil om. Det viser uttalelser som blant annet Tulla Bratvold, som støttet Thorleifsens forslag, kom med: "Alle kvinner vil da ha barn"²²¹ og Marie Skau tok avstand fra kvinnesaken og "(...)mener at kona skal være hjemme og stelle for barna og mannen".²²² De som kjempet for husmoridealet fikk svar av Aase Gruda Skard, barnepsykolog og datter av H.Koht:" Og likedan med husmorarbeidet. Vi mener at det skal innta samme plass som alt annet arbeide i samfundet. Men det blir det ikke, hvis nogen skal tvinges inn i det. Først når alt arbeide er frivillig, blir det likeverdig".²²³

Sigrid Syvertsen var som sagt den som sto bak flertallsforslaget. Hun hadde gjennom mange år kjempet for mødrenes rettigheter og kår. Selv om hun i 1936 kjempet for retten til lønnet arbeid for gifte kvinner, så lå hennes husmorideal fortsatt i bunnen. Hun mente at det var av økonomiske grunner at arbeiderkvinnene ville velge bort husmorrollen: "Jeg tror ikke en eneste arbeiderkvinne går ut av hjemmet hvis hun ikke er nødt til det".²²⁴ Syvertsens motstander Thina Thorleifsen mente at Syvertsen var smittet av den borgerlige kvinnesaken, og at selv om vedtaket ble omgjort så ville det i praksis leve videre.²²⁵ Det siste viste seg å være sant. Hun påpekte også at det ville være vanskelig for arbeiderkvinnene å være ute i

²¹⁶ Stensby, Hilda. Landskvinnekonferansen 1936: 87-88

²¹⁷ Nilsen, Josefine. Landskvinnekonferansen 1936:89

²¹⁸ Koht. Landskvinnekonferansen 1936:88

²¹⁹ Lange, Halvard M. Landskvinnekonferansen 1936: 90-91

²²⁰ Lionæs, Aase. Landskvinnekonferansen 1936: 91

²²¹ Bratvold, Tulla. Landskvinnekonferansen 1936: 92

²²² Skau, Marie. Landskvinnekonferansen 1936: 93

²²³ Skard, Aase Gruda. Landskvinnekonferansen 1936: 96

²²⁴ Syvertsen, Sigrid. Landskvinnekonferanse 1936: 98

²²⁵ Thorleifsen, Thina. Landskvinnekonferansen 1936: 104-105

lønnet arbeid når de hadde barn, siden de ikke hadde noe sted å ha dem. Det var ikke for eksempel barnehager her til lands.²²⁶ Dette var noe som Alva Myrdal og sosialdemokratene i Sverige hadde fått til, og i den borgerlige kvinnebevegelsen arbeidet Margarete Bonnevie for dette.

Svenske Disa Västberg påpekte overfor de norske arbeiderkvinnene i Sverige hadde noen i 1932 gått inn for prinsippet om at det skal være like rettigheter for kvinner og menn i det lønnede arbeidet, og dermed ville Norge ved å gå inn for mindretallsforslaget skille seg ut fra mange andre demokratiske land i Europa.²²⁷

Forslaget til Sigrid Syvertsen ble vedtatt med 76 stemmer mot 57 stemmer til Thina Thorleifsens forslag. Det betydde at 41 av deltakerne ikke stemte i denne saken.²²⁸

Gifte kvinners arbeidsrett er igjen på LOs dagsorden

Først i 1936 kom det forslag om å gå bort i fra den beslutningen som hadde blitt tatt på kongressen i 1925. Som et resultat av vedtaket angående gifte kvinners arbeidsrett på Kvinnekonferansen i Det norske arbeiderpartiet hadde Samarbeidskomiteen fått inn et forslag til møte 1.desember. På bakgrunn av dette skulle Einar Gerhardsen, som var landssekretær i Arbeiderpartiet, og Lars Evensen, sekretær i LO, skrive en innstilling til denne saken.²²⁹ På møtet 9.desember samme år i Samarbeidskomiteen lå innstillingen vedlagt. Innstillingen ba LO og Arbeiderpartiet om å vedta at det ikke lenger var nødvendig å vike fra prinsippet om at det skulle være like rett til arbeid for begge kjønnene. Begrunnelsen for at man hadde veket fra prinsippet om lik rett til arbeid for både menn og kvinner, gifte som ugifte, hadde vært "(...)diktert av ønsket om å nå fram til en mest mulig rettferdig fordeling av de foreliggende arbeidsmuligheter". Innstilling gikk inn for at dette ikke var nødvendig lenger siden den økonomiske situasjonen i landet var bedret, men prinsippet om lik rett til arbeid sto likevel ikke skrevet i stein av den grunn. Det var fortsatt slik at forsørgerprinsippet og breadwinnermodellen var den gjeldende kjønnsordenen i LO og Arbeiderpartiet. Innstillingen sikret seg ved å ha denne avslutningen på vedtaket: "Derimot bør man fortsatt understøtte de

²²⁶ Thorleifsen, 1936: 105

²²⁷ Västberg, 1936: 103

²²⁸ Protokoll fra Landskvinnekonferansen i 1936: 107

²²⁹ Arbark, Protokoll fra Samarbeidskomiteen 1.desember 1936. LOs saksarkiv 1936, sak nr. 33-45 Arkivskaper: LO i Norge. Serie: DA-Saksarkiv 1899-1936.

bestrebelser som gjøres for å komme bort fra det forhold at personer med forsvarlig lønnet hovederhverv innehar en eller flere lønnede bistillinger”.²³⁰

Denne innstillingen ble oversendt til LOs representantskap som tok opp saken på møtet 14. desember 1936. Innstillingen ble vedtatt mot to stemmer.²³¹

Det var stille rundt denne saken på kongressen i 1931 og 1934, men i 1938 var den på dagsorden igjen. Denne gangen gikk saken under tittelen ” Gifte kvinners stilling i erhvervslivet”. Kjønnssdimensjonen ved denne gangen eksplisitt uttalt.

Sekretariatet kom med en innstilling der de foreslo å oppheve vedtaket fra 1925.²³² Vedtaket ble ikke opphevet i likestillingens navn, men fordi de økonomiske forholdene var forbedret. Det var likevel et ”men” i denne innstillingen. Det ble fortsatt hevdet at personer med god hovedlønn burde ikke ha en bistilling i tillegg.²³³ Det var et paradoks i både innstillingen til Gerhardsen og Evensen og vedtaket på fagkongressen til LO i 1938. I første del av vedtaket ble likestillingslinjen hevdet, men både i innstillingen og i vedtaket modererte man seg ved at det burde bli motarbeidet at en person hadde to stillinger. Denne moderasjonen gikk ikke i gifte kvinnenes favør. Det var som regel de som hadde den laveste lønnen og dermed ble deres inntekt og arbeid sett på som en biinntekt i tillegg til forsørgerlønnen til mannen i huset.

Det fantes fortsatt de som ikke ønsket at beslutningen skulle opphøre. Det ble argumentert for at det fortsatt var dårlige tider, og at likestillingen dermed måtte stå på vent til forholdene hadde endret seg.²³⁴ Andre mente at vedtaket måtte oppheves slik at kvinnene kunne bli økonomisk uavhengige. Noe de var avhengige av for å bli frigjort og likestilte.²³⁵ Ruth Olsen påpekte at det å ha en ektemann i arbeid ikke alltid betydde at en kvinne hadde en forsørger²³⁶, mens Ingv. Olsen mente at med kvinnene i arbeid ble lønningene for alle i arbeiderklassen presset nedover.²³⁷ Det var et klassisk argument som ble brukt i arbeiderbevegelsen. Klassemotsetningene ble også tatt opp. Olav Hindahl, sekretær i Norsk

²³⁰ Arbark, Protokoll fra Samarbeidskomiteen 9. desember 1936. LOs saksarkiv 1936, sak nr. 33-45 Arkivskaper: LO i Norge. Serie: DA-Saksarkiv 1899-1936.

²³¹ Arbark, Representantskapet. Landsorganisasjonen i Norge. Forhandlingsprotokoller 1934-1936 Arkivskaper: LO, serie: Ab-Representantskapet, Ab-0002

²³² Kongressprotokollen, 1938: 419-420

²³³ Kongressprotokollen, 1938: 420

²³⁴ Ek, Peder. Kongressprotokollen, 1938: 421

²³⁵ Gjesteby, Omar. Kongressprotokollen 1938: 420

²³⁶ Olsen, Ruth. Kongressprotokollen 1938: 422

²³⁷ Olsen, Ingv. Kongressprotokollen 1938: 422

Centralforening for Boktrykkere, hevdet at denne saken var en sak for de småborgerlige, for hadde arbeiderkvinnene kunnet velge så ville de vært hjemme.²³⁸

Selv om det var kritiske røster i salen mot innstillingen blei forslaget likevel vedtatt med stort flertall.²³⁹

Sammen med henvendelsen fra Landskvinnekonferansen var nok det skiftende klimaet i både Arbeiderpartiet og det politiske landskapet generelt med på at LO og Arbeiderpartiet skiftet kurs. Partiet hadde gjennom 30-årene gått fra en revolusjonær profil over til det reformatoriske. De gikk innfor en forlikspolitikk, for eksempel Kriseforliket med Bondepartiet. I dette forliket fikk Bondepartiet sin økonomiske støtte til landbruket, og Arbeiderpartiet fikk støtte til å bruke store summer på sysselsetting, noe som i utgangspunktet var imot Bondepartiets sparepolitikk. Forlikprofilen kom også av at Nygaardsvold-regjeringen var en mindretallsregjering fra 1935 til 1940.²⁴⁰ Hovedavtalen fra 1935 viste til den samme profilen i LO. Det ble med den en forsonelig tone mellom LO og Næringslivets hovedorganisasjon (NAF) etter en tid med store konflikter mellom arbeidsgiverne og arbeidstakerne, og Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene.²⁴¹ Denne forlinkslinjen med Bondepartiet kan AP ha hentet fra Sverige, som i begynnelsen av 30-tallet hadde gjort det samme.²⁴² I 1938 fikk ble "Saltsjöbadsavtalet", som var det tilsvarende som Hovedavtalen, underskrevet.²⁴³

Delkonklusjon

Det er liten grad av Frangeurs "feministisk statsstrategi", for å bruke Frangeurs teori og begrep, i dette kildematerialet. Begrepet hjelper likevel til med å gi en delforklaring på hvorfor vedtaket om gifte kvinner kunne bli utestengt fra lønnende stillinger fikk det gjennomslaget som det gjorde. Det var heller mangel på denne "strategien" som gjorde at politikken rundt denne saken ble som den ble. Det var ingen samlet kvinnebevegelsen som gikk i mot det, og det var heller ingen av mennene høyt oppe i Arbeiderpartiet, staten, kommunen eller LO som sto på barrikadene for de gifte kvinnens arbeidsrett.

Det er liten grad av statsfeminisme å spore i dette kildematerialet. Det var få kvinner med i debattene i formannskapet, bystyret og på Stortinget. Som det blir vist til i bystyre- og

²³⁸ Hindahl, Olav. Kongressprotokollen 1938: 422-423

²³⁹ Kongressprotokollen, 1938: 425

²⁴⁰ Pryser, Tore, 1988. *Klasse og nasjonen (1935-1946). Bind 4 Arbeiderbevegelsens historie i Norge*: 36-37

²⁴¹ Pryser, 1988: 495-497

²⁴² Hirdman og Lundberg, 2012. "1933. När vinden vände" i *Sveriges historia*: 242

²⁴³ Hirdman og Lundberg, 2012: 262

formannskapsforhandlingene så var det flere borgerlige kvinneforeninger som sendte inn anmodninger om at vedtaket burde oppheves, men ingen av dem ble hørt. Da vedtaket til slutt ble opphevet var det ikke likestilling og kvinnefrigjøring som lå til grunn, men derimot bedret forhold for arbeiderklassen og økonomien generelt. Det er heller ingen enhetlig kvinnefront å spore, noe som igjen kan forklare hvorfor ikke statsfeminismen fikk noe gjennomslag i denne saken. De få kvinnene som var en del av kommune- og statsapparatet sto ikke sammen for å påvirke sine mannlige partifeller som satt på mer makt enn de selv. Holdningen til mange på venstresiden i politikken hadde en holdning til kvinnesaken og kvinnebevegelsen at det var noe de borgerlige kvinnene drev med.

Med dette kildemateriale er det lett å bruke strukturelle forklaringer som klasse, kjønnsorden, økonomi, kultur og holdninger til kvinnebevegelsen for å forklare hvorfor saken fikk sin gang og argumentasjon. I tillegg kan Yvonne Hirdmanns teori om ”genuskontrakten” og ”husmorkontrakten” som forklaring på den tradisjonelle kjønnsarbeidsdelingen og eneforsørgerprinsippet. Disse forklaringene ble brukt for både å argumentere for at beslutningen ble vedtatt i utgangspunktet, men også for å argumentere for at det skulle oppheves. I debattene i LO, Arbeiderpartiet og Oslo formannskap- og bystyre var det ingen aktører som utpekte seg, mens i Arbeiderpartiets kvinnebevegelse var det en kvinne som gjør seg spesielt bemerket. I forbindelse med opphevelsen av vedtaket er navnet Johanne Reutz Gjermø hyppig nevnt, både i kildene og forskningslitteraturen. Hun har fått mye velfortjent ære for at arbeiderbevegelsen snudde i denne saken. Det vil si at det ikke bare var strukturelle forklaringer som kan forklare hvorfor de snudde akkurat i 1936. ”Husmorkontrakten” var som sentral i denne perioden, men gir man plass til enkeltaktørers argumenter og handlinger så viser dette at det også var mulig for kvinnelige politikere å få gjennomslag i denne perioden. Noe av det som gjorde at enkeltaktører i Arbeiderpartiet snudde var at den svenske befolkningspolitikken og Myrdals sosialingeniør-ideer begynte å få gjennomslag her til lands også, samtidig som Arbeiderpartiet og LO gikk inn for en mer reformvennlig- og forliksfremmende politikk. En annen sentral aktør som delte mange av Myrdals tanker og ideer var Margarete Bonnevie, som neste kapittel er viet til

Kapittel 3: Margarete Bonnevie- Elske og arbeide

Biografi

”Men man skal ikke beskjeftige seg lenge med henne før man oppdager at hun også var et unntaksmenneske som hadde avvikende meninger og stod fast på sine egne oppfatninger”.²⁴⁴

Sitatet er hentet fra Ida Bloms framstilling av Bonnevie i *Portretter fra norsk historie*. Etter å ha satt meg inn i Bonnevies arbeider må jeg si meg enig. Blom hevdet at Bonnevie var et ”unntaksmenneske”. Her kommer aktørperspektivet i oppgaven inn. Som vist til under teoridelen i kapittel 1 har Hirdman argumentert for en strukturell teori i sin forskning, og at det i mellomkrigstiden i Sverige var en ”husmorkontrakt”, men at den var i endring. Med et aktørfokus med Bonnevie ønsker jeg med dette kapitlet å vise at det fantes kvinner i Norge som i denne perioden presset på grensene av den såkalte ”husmorkontrakten”, men at hun med sine ideer og politikk var et ”unntaksmenneske” i sin tid.

Aktørperspektivet gjør at den biografiske bakgrunnen kan ha noe å si for hennes argumentasjon, synspunkter og intensjoner. Biografien er et bakteppe for aktørenes intensjoner og formål med arbeidet de la ned. Hvilke faktorer og mennesker kan ha hatt noe å si for den graden av gjennomslag, de formål og intensjoner Margarete Bonnevie hadde? I dette kapitlet skal jeg ta for meg argumentene Bonnevie hadde i striden om gifte kvinners arbeidsrett. Var det aktører som støttet hennes synspunkter og dermed hjalp henne til å få gjennomslag for sine synspunkter i den offentlige politikken? Her blir det sentral å se på i hvilken grad hun fikk støtte fra sitt eget parti. Og hva hadde den dominerende ”husmorkontrakten” og si for hennes mulighet til gjennomslag? Kunne en aktør som Bonnevie vise at det var mulig å presse på grensene til tidens dominerende kjønnsroller?

I 1884 ble Norsk kvinnesaksforening (N.K.F) stiftet. Dette året ble også kvinnesaksforkjemperen, forfatteren og Venstre-politikeren Margarete Ottilie Skattebøl(gifte Bonnevie) født. Lenge var Margarete en kvinne uten artium og tiden etter at hun ble gift med Thomas Bonnevie var hun husmor med ansvar for sine to barn. Artium fikk hun ikke før hun var 58 år gammel, men helt uten utdanning var hun ikke. I første omgang fikk hun den tradisjonelle utdannelsen innen husholdning, men senere studerte hun både på realskolen og i Frankrike. Utdannelsen hennes i fransk gjorde at hun fikk arbeid som fransk korrespondent i

²⁴⁴ Blom, 1993: 163

Norsk Hydro, og hun skrev om fransk litteratur og var formann i ”Læseforening for kvinder i Kristiania”.²⁴⁵

Det var på 1930-tallet at Margarete engasjerte seg i det politiske livet. Hun ble da formann i N.K.F (1936-1946) i tillegg til å være formann i Venstrekvinnelaget(1936-1937) og vararepresentant i Oslo bystyre. Margarete Bonnevie har av mange fått æren for at N.K.F ble vekket til live igjen i løpet av 30-tallet. 1935 hadde foreningen rundt 100 medlemmer.²⁴⁶ Dette var ikke en medlemsmasse å skryte av, men i løpet av perioden da Margarete var leder skjedde det store forandringer. Som vi skal se kan mye av politikken og formålet til foreningene speiles i bøkene og artiklene til hennes.

Bonnevie ble oppnevnt som medlem av komiteen som skulle ta for seg den statlige barnetrygden i 1934.²⁴⁷ Hennes synspunkter rundt barnetrygden i kom i bokform med *Familiekrisen og botemidler mot den* fra 1935, hvor hun fremmet sitt ønske om et nytt lønssystem. I tillegg til å være en engasjert politiker, hadde Margarete en meget skarp penn. På 20- og 30-tallet fikk hun publisert mange artikler som gikk til angrep på Arbeiderpartiets kvinnepolitikk, og hun gav ut bøkene ”Ekteskap og arbeid”(1932) og ”Familiekrisen og botemidler mot den”(1935).

Det var vedtakene i LO og Oslo formannskap om at gifte kvinner kunne stenges ute fra arbeidslivet i økonomiske dårlige tider, som ble startskuddet for Margaretes kvinnepolitiske forfatterskap og visjoner for Norsk kvinnesaksforening. Gjennom bøkene sine og artiklene hun skrev kom det frem at hennes budskap var at for at kvinnene skulle bli frigjorte måtte de få lønnet arbeid slik at de ble økonomisk uavhengige, men også for at de skulle bli en større del av det offentlige livet og bli fullverdige medborgere i samfunnet.²⁴⁸ Margarete var aktiv i Human-etisk forbund fra det ble stiftet i 1956. Hennes medlemskap i forbundet henger sammen med hennes syn på kvinner, menneskerettigheter og menneskeverd. Hun mente at staten og kirken burde være adskilt, og at religionslære ikke hadde noe i skolen å gjøre. Hun mente at valget av livssyn var en menneskerettighet og derfor måtte ikke kristendommen tvinges på befolkningen gjennom skoleundervisning. Skepsisen mot kristendommen lå også i at hun mente at denne religionen inneholdt kvinneundertrykkende holdninger og verdier.²⁴⁹

²⁴⁵ Lønnå, 1999: 403

²⁴⁶ Blom, 1993: 176-177

²⁴⁷ Lønnå, 1999: 403

²⁴⁸ Blant annet: Bonnevie, Margarete. *Ekteskap og arbeide*. 1932: 36-37

²⁴⁹ Blom, 1993: 181-182

Margarete Bonnevis syn og argumenter i saken om gifte kvinners arbeidsrett

Bonnevie la ingenting i mellom når hun la frem sine synspunkter i saken om gifte kvinners arbeidsrett. I korte trekk så mente hun at kvinnene måtte løsrides fra kjøkkenbenken og barna og heller bli en del av arbeidslivet. Det var på denne måten hun kunne bli en medborger som kunne bidra og sette seg inn i samfunnets forskjellige sider. For at dette skulle kunne bli en realitet hevdet Bonnevie at tidens patriarkalske struktur, der mannen var kvinnen overlegen på alle plan og familiens forsørger, måtte oppheves. Gamle forestillinger og tradisjoner rundt kjønn måtte utfordres.²⁵⁰ Og det gjorde Bonnevie til de grader, og hun møtte både støtte og motstand.

Ekteskap og arbeide

”Istedenfor det nåværende: arbeide eller elske, må vi sette: arbeide og elske, de to begreper som også betegner det annet menneske, mannens, lykke. Hittil har kvinnens eneste rett været å få lov å elske”.²⁵¹

Sitatet er hentet fra Bonnevis første bok *Ekteskap og arbeide*. I denne boken la hun fram sine teorier og synspunkter rundt sammenhengen mellom kvinnens frigjøring og plassen på arbeidsmarkedet. Støyen rundt henne startet for fullt da hun i 1932 gav ut denne boken, og hun fortsatte dette arbeidet med å åpne arbeidsmarkedet for de gifte kvinnene gjennom hele 1930-tallet. Lønnå hevdet i boka om N.K.F at boka var nytenkende og formulert i foreningens historie for første gang.²⁵²

Intensjonene til Bonnevie med boken *Ekteskap og arbeide* var å bevisstgjøre samfunnet og kvinnene på at tradisjonsbudne strukturer holdt kvinnene tilbake og gjorde at de ikke kunne bli frie mennesker, men at endringer i holdninger og reformer ville gjøre det mulig å endre dette. Det var dette som lå latent i kulturen og samfunnet som Bourdieu kalte for ”doxa”, det som mennesker tar for gitt. Bourdieu mente at dette også gjaldt kjønnsrollene. De menneskeskapte kjønnskonstruksjonene var så innarbeidet at man ikke tenkte over dem som skapte, men som en del av den menneskelige natur. For å kunne komme bort fra kjønnskonstruksjonene og oppnå likestilling måtte de avnaturaliseres.²⁵³ Bonnevie hadde troen på at kjønnsrollene og kjønnsarbeidsdelingen var noe som kunne endres med at oppdragelsen av jentene ble endret, at det ble mer seksualundervisning i skolen, at det ble

²⁵⁰ Se blant annet bøkene hennes *Ekteskap og arbeide*(1932) og *Familiekrisen. Og botemidler mot den.*(1935)

²⁵¹ Bonnevie, 1932. *Ekteskap og arbeide*: 29

²⁵² Lønnå, 1996: 88

²⁵³ Bourdieu, Pierre. 2000. ”Innledningen” i *Den maskuline dominans*: 11-12

innført barnehager og så videre.²⁵⁴ Yvonne Hirdman var inne på det samme med sin teori om genussystemet. Hirdman hevdet i *Maktutredningen* fra 1988 at genuskontrakten er et redskap for sette grenser for kvinnes muligheter og forholdet mellom det som er maskulint og feminint. Hun mente at dette var en kontrakt som ble definert av den ene parten, og at dette igjen underordnet kvinnene og at de selv fant seg i det.²⁵⁵ Det er både det politiske systemet som kan endre genussystemet og motsatt.²⁵⁶ Med sitt budskap presset Bonnevie på grensene til det rådende kjønnsrollemønsteret, og både hennes budskap og intensjoner kan vanskelig forklares via en ”husmorkontrakt”. Bonnevie var heller med på å endre denne ”kontrakten” mot en mer ”likestillingskontrakt”. Bonnevie bekreftet gjennom sin bok at arbeidsdelingen og mannen som norm i samfunnet var dominerende, men hun selv viste at ikke alle godtok dette. Hirdman hevdet at det var den ene parten som definerte forholdet mellom kjønnene, men Bonnevie ville med sine ideer lage nye definisjoner på det kvinnelige og bryte opp denne kjønnsarbeidsdelingen.

For Bonnevie lå det mange sider av kvinnefrigjøringskamp bak striden om gifte kvinners arbeidsrett. Hun mente at ekteskapsloven fra 1927, som likestilte ektefellene når det kom til forsørgelsesplikt bare gjaldt i teorien.²⁵⁷ Det samme gjaldt økonomisk frihet, retten til utdanning og deltakelsen i det politiske livet.²⁵⁸

”I praksis går man(både kvinner og menn)ut fra at alle gifte kvinner uansett ektefellenes kår og stilling, skal være kroppsarbeidere eller lediggjengere”.²⁵⁹

Hvis den gifte kvinnen fikk tilgang til det lønnede arbeidet ville det få mange gode følger. Hun ville da kunne ta vare på sine barn hvis ektemannen gikk bort eller de ble skilt²⁶⁰, og hun ville få større innsikt i det politiske liv og dermed bli en mer aktiv politisk deltaker. Fra kjøkkenbenken fikk hun ingen slik politisk trening.²⁶¹

For at en hustru og mor skulle kunne være en del av det lønnede arbeide måtte det endringer til. Oppdragelsen måtte endres. Foreldrene måtte oppfordre sine døtre, som sine

²⁵⁴ Bonnevie, 1932: 34, 84 og 88-91

²⁵⁵ Hirdman, Yvonne. 1988. ”Genussystemet-teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning” i *Maktutredningen*: 15-16

²⁵⁶ Hirdman, 1988: 27

²⁵⁷ Bonnevie, Margarete. *Ekteskap og arbeide*. 1932: 24-25

²⁵⁸ Bonnevie, 1932: 22

²⁵⁹ Bonnevie, 1932: 25

²⁶⁰ Bonnevie, 1932: 26

²⁶¹ Bonnevie, 1932: 36-37

sønner, til å ta utdanning og bruke sine evner.²⁶² Hun så også mot Sovjetunionen der man hadde felleskjøkken og barnehager slik at kvinnene kunne jobbe ute i det offentlige.²⁶³ Det at hun så mot Sovjet var nok bare i akkurat dette tilfelle, og det var mer et uttrykk for kvinnepolitikk fremfor partipolitikken til Venstre. Senere i oppgaven blir det vist til at Alva Myrdal i Sverige hadde mange av de samme tankene om dette.

Det var nok mye i denne boken som ble for radikalt for mange på denne tiden. Bonnevie ønsket fødselsregulering, preventive midler, kameratekteskap og seksualundervisning i både skolen og fra foreldrene til barna.²⁶⁴ På den annen side så hadde disse tingene blitt tatt opp før, blant annet av Katti Anker Møller. Rune Slagstad viste til at Anker Møllers synspunkter om prevensjon og ekteskap der partene var likestilte ble for hard kost for Venstre-kvinnene på hennes tid, men ble heller et forbilde for arbeiderkvinnene.²⁶⁵ I Bonnevies tilfelle var det det motsatte som skjedde.

Hun ville også endre lønningssystemet, for å gjøre det slik at de med forsørgelsesbyrde fikk et barnebidrag fra trygdekassen. Med dette ville hun fordele forsørgelsesbyrden på tre: mannen, kvinnen og trygdekassen. Dette ville gjøre at en familie ikke satset alle oddsene på en hest, som det daværende lønningssystemet bygget på. Arbeidsgiveren ville ikke komme til å ha større utgifter ved at lønnen skulle være lik for alle- både kvinner og menn, gifte og ugifte- men han ville ta deler av lønnen og innbetale til trygdekassen så ville trygdekassen igjen utbetale summen til de arbeidere som hadde barn.²⁶⁶ Som vi skal se utviklet og endret hun disse tankene om lønningssystemet til sin neste bok *Familiekrisen og botemidler mot den*.

Bonnevie påpekte at situasjonen var forskjellig for en arbeiderkvinne og en borgerlig kvinne ved at arbeiderkvinnen hadde for mye å gjøre og den borgerlige kvinnen hadde for lite å gjøre.²⁶⁷ Begge deler gjorde at systemet måtte forandres hevdet Bonnevie. Men det var arbeiderkvinnene langt i fra enige i.

Boken ble møtt med både fryd og avsky. Anna Hvoslef, medlem av N.K.F, syntes boken ga et så klart bilde på en av de store debattene i tiden. Men hun så ikke bokens innhold som nytt eller radikalt. Det var meninger som allerede var på dagsorden i kvinnebevegelsen.²⁶⁸ Lønnå har i sin framstilling av kvinnesaksforeningen hevdet noe av det

²⁶² Bonnevie, 1932: 34

²⁶³ Bonnevie, 1932: 61

²⁶⁴ Bonnevie, 1932: 88-91 og 93-94

²⁶⁵ Slagstad, 2001: 489

²⁶⁶ Bonnevie, 1932: 97

²⁶⁷ Bonnevie, 1932: 38

²⁶⁸ M.Bs privatarkiv. N.B. Ms.fol 4425: Boks 1. Klippbøker: nr 2. Mars 1932 til oktober 1932. Hvoslef, Anna: Aftenposten 19.3.1932.

samme, men hun mente at Bonnevie var radikal i Norge, men at de samme tankene hadde vært i omløp andre steder i Europa tidligere.²⁶⁹ Også Otto Lous Mohr, ektemannen til Tove Mohr og Katti Anker Møllers svigersønn, berømmet også boken fordi den tok opp en av de spørsmålene han mente var en av de viktigste på denne tiden.²⁷⁰ Ingeborg Boye virket det som ikke kunne hyllet boken nok: ”Bedre innlegg mot dagens tåpelige skrik om at kvinnens arbeide er i hjemmet, og at alt utenfor hjemmet er tabu for henne- bedre innlegg enn denne bok kan man ikke få. Les boken!”.²⁷¹ Denne hyllesten kan nok forklares gjennom at Boye var i Oslo Venstre sammen med Bonnevie hvor hun jobbet med mange av de kvinnepolitiske sakene i partiet. Boken ble ikke bare omtalt positivt. Av både Aase Lionæs, Arbeiderpartipolitikker og stortingsrepresentant i mange år, og i en artikkel underskrevet A.P ble boken kritisert for å ta for seg et tema som bare gjaldt middelklassekvinnene.²⁷²

Bonnevies arbeid i Norsk kvinnesaksforening

Bonnevie ble leder av N.K.F i 1936. Fikk hun støtte for sine ideer og politikk i kvinnebevegelsen som helhet?

Velferdsfeminismen sto sterkt etter 1.verdenskrig. Det var økonomiske dårlige tider som gjorde det vanskelig for kvinnene å få plass i arbeidslivet samtidig som oppgaver som var tett knyttet opp mot kvinners tradisjonelle oppgaver kom i større fokus.²⁷³ Elisabeth Lønnå, forfatteren av *Stolthet og kvinnekamp. Norsk kvinnesaksforeningshistorie fra 1913*, skrev: ”De(gifte kvinnene) mente at kvinnene hadde spesielle, naturlige forutsetninger for omsorg både på familie-og samfunnsnivå, og at de hadde en spesiell plikt til å arbeide for sosiale saker og for hjem og familie”.²⁷⁴ Dette fokuset gjorde at N.K.F mistet store deler av sin medlemsmasse siden de fokuserte på likestilling og kvinners politiske rettigheter på lik linje med menn, mens i husmorforeningene var det en annen realitet siden de holdt seg til det tradisjonelle kvinnesynet.²⁷⁵ Den likerettsfeminismen som N.K.F sto for fikk ikke vind i seilene igjen før på 30-tallet da Bonnevie satte seg i lederstolen. Lønnå har gitt henne æren for

²⁶⁹ Lønnå, 1996: 92

²⁷⁰ M.Bs privatarkiv. N.B. Ms.fol 4425. Boks 1. Klippbøker: nr 2. Mars 1932 til oktober 1932. Mohr, Otto Lous. Tidens tegn? 15.4.1932.

²⁷¹ M.Bs privatarkiv. N.B. Ms.fol 4425. Boks 1. Klippbøker: nr 2. Mars 1932 til oktober 1932. Boye, Ingeborg. Norges kvinder 22.3.1932.

²⁷² M.Bs privatarkiv. N.B. MS.fol 4425. Boks 1. Klippbøker nr 2. Mars 1932 til oktober 1932. Lionæs, Aase. Arbeiderbladet 21.4.1932 og A.P Bergen arbeiderblad 30.3.1932.

²⁷³ Lønnå, 1996: 84. Det i parentes er skrevet inn av meg.

²⁷⁴ Lønnå, 1996: 84-85

²⁷⁵ Lønnå, 1996: 84-85

å vekke N.K.F fra ”tornerosesøvn”.²⁷⁶ Fram til da ble mange av kvinneforeningene gjort om til husmorforeninger, og N.K.F drev selv en husmorskole og holdt mødremøter.²⁷⁷ Bonnevie sto i all hovedsak for en likestillingsfeminisme med et liberal-demokratisk rettighetsmotiv. Dette fokuset hadde vært det rådende i N.K.F siden Gina Krogs dager.²⁷⁸ Både Elisabeth Lønnå og Gro Hagemann har påpekt at det ikke bare var en entydighet i N.K.Fs og Bonnevies politiske syn. Likerettsfeminismen og velferdsfeminismen møttes i mange saker.²⁷⁹ Hun var selv husmor da barna var små,²⁸⁰ og i *Ekteskap og arbeide* påpekte hun at morsoppgaven var det som gjorde en kvinne aller lykkeligst.²⁸¹

Man finner mye av Bonnevies tanker og politikk i N.K.Fs formålsparagrafer etter at hun ble leder. Blant annet ser vi dette i ”Oprop” som N.K.F sendte inn til flere aviser for å vekke oppmerksomhet rundt foreningen og for å rekruttere flere medlemmer. I dette skrivet fantes flere av Bonnevies tanker rundt kvinnefrigjøringen. Under punktene for foreningens viktigste oppgaver sto følgende:

”å gjøre front mot den ensrettede kvinneoppdragelse som regner med den tradisjonsbundne arbeidsfordeling: husmor og forsørger; å opnå hel og full anerkjennelse av kvinnens ubetingede rett til lønnet arbeid uavhengig av ekteskap og moderskap, å opnå like lønn for menn og kvinner som utfører samme eller likeverdig arbeide”.²⁸²

I følge N.K.Fs årsberetning fra 1936 støttet ikke alle medlemmene i foreningen dette oppropet. Derfor ble det laget en underskriftkampanje der alle de som støttet dette kunne underskrive. Det endte opp med at 138 personer, både kvinner og menn, underskrev.²⁸³ Resultatet av dette oppropet ble at medlemsmassen i N.K.F økte fra 100 til 315.²⁸⁴ Lønnå skrev i sin bok at arbeiderpressen fikk tilsendt dette innlegget, men ingen av dem trykket det i

²⁷⁶ Lønnå, 1996: 104

²⁷⁷ Lønnå, 1996: 40-43

²⁷⁸ Slagstad, 2001: 487

²⁷⁹ Lønnå, 1996: 90 og Hagemann, 1999. Artikkel der hun kommenterer Slagstad. ”Feminismen som nostalgi? i *Kunnskapsregimer: Debatten om de nasjonale stragteger*: 337-343

²⁸⁰ Lønnå, 1999: 403

²⁸¹ Bonnevie, 1932: 134

²⁸² ”Oprop” fra Margarete Bonnevis private arkiv på Spesiallesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo: Ms.fol 4425: A Korrespondanse 1939

²⁸³ N.K.Fs arkiv på nasjonalbiblioteket. Årsberetning 1936 i Ms.fol. 3868: 1. Organisasjonssaker: Årsberetninger 1936-64, årsmøte 1936, styremøter 1937-68, landsmøter 1946 og 1948: 5-6

²⁸⁴ N.K.Fs arkiv på N.B. Årsberetning 1936: 7

avisen.²⁸⁵ Det var likevel folk som tilhørte arbeiderbevegelsen som skrev under på det, som for eksempel Aaslaug Aasland, Arbeiderpartiets første kvinnelige statsråd, og Jens Chr. Hauge som i etterkrigstiden ble både forsvars- og justisminister i Arbeiderpartiregjeringer. N.K.F var ikke den eneste kvinneforeningen på denne tiden, og gjennomslag i hele kvinnebevegelsen hadde Bonnevie langt i fra. Hun møtte mye motstand blant andre kvinnesaksforkjempere. Blant annet sto husmorforeningene sterkt. Foreninger som i stor grad sto for verdier som Bonnevie direkte sto i motsetning til.

På årsmøte i 1936 la opposisjonen til det sittende styret, som hun var en del av, frem et utkast til nye retningslinjer for foreningen. De to første punktene over forslagene til nye retningslinjer har akkurat den samme klangen som Bonnevis synspunkter i *Ekteskap og arbeide*.

1. Å opnå hel og full anerkjennelse av kvinnenens ubetingede rett til lønnet arbeid uavhengig av ekteskap og moderskap
2. Like lønn for menn og kvinner som utfører samme eller likeverdige arbeide. Bedre vilkår på de typiske kvinnearbeidsfelter.²⁸⁶

I avisene ble dette årsmøte karakterisert som en revolusjon i foreningens historie. Opposisjonen som Bonnevie var en del av brukte harde skyts mot det sittende styret. De kritiserte at det gamle styret for å ha gjort for lite, og at det måtte slippes unge krefter til som kjente til tidens ånd. At den lå en ny ånd og en likerettsfeminisme fremfor velferdsfeminisme i den unge delen av foreningen kan sees ved at N.K.F fikk kritikk fra de unge for å ha drevet husmorskole. Selv om det ble rettet hard kritikk mot det sittende styret så hadde de også støtte av mange, for ved valget av ny leder vant Bonnevie med bare én stemme mer enn den tidligere lederen Kitty Bugge.²⁸⁷

I årsberetningen til N.K.F i 1937 står fortsatt arbeidsretten for kvinner sentralt selv om vedtaket til både LO og Oslo kommune hadde blitt opphevet. I årsberetningen ble det vist til hvilke retningslinjer som ble lagt opp under møtet i Den nordiske samarbeidsorganisasjonen. Flere medlemmer av N.K.F var til stede på dette møtet. Blant annet så holdt Bonnevie

²⁸⁵ Lønnå, 1996: 109

²⁸⁶ N.K.Fs arkiv på N.B. Årsmøtet 1936: lover og utkast til retningslinjer. Andre foreningspapirer 1936: Utkast lagt frem på generalforsamlinga 1936

²⁸⁷ Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E Boks 1. Klippbøker” Boks 3. Klippbøker nr 7 fra februar 1936 til 15.juni 1936: ”Revolusjon innen den 52-årige Kvinnesaksforeningen”. Tidens tegn 28.2.1936.

foredrag. Også i disse retningslinjene finnes mange av de samme synspunktene som Bonnevie hadde - full likestilling i arbeidslivet, fremme ordninger som gjorde at forsørgelsen av barna ikke slo ut på forskjellig lønningsnivå for kvinner og menn, påvirke arbeidsgiverne slik at det ikke ble vanskelig for de kvinnelige arbeiderne å kombinere arbeid, ekteskap og barneomsorg. Det ble også fremsatt en ønske om mødrehjelp i form av barnestuer også videre, slik at kvinnene ikke ble hindret i sin rett til arbeidsutøvelse.²⁸⁸

Anna Caspari Agerholt medlem av N.K.F gav ut *Den norske kvinnebevegelses historie* i 1937. I det siste kapitlet av boken tok hun opp kampen om de gifte kvinnes rett til lønnet arbeid. Agerholt sto midt oppi denne saken da hun skrev denne boken, og derfor kan denne fremstillingen brukes som kilde til N.K.Fs synspunkter i saken og arbeidet Bonnevie gjorde. Siden dette skjedde da Agerholt selv var med i N.K.F er hennes fremstilling av saken normativ og farget av hvilken side hun sto på i debatten. For det første så kalte hun de som kjempet for de gifte kvinnes rett til lønnet arbeid, for feminister. Hun skilte derfor ikke mellom dem vi i dag kaller velferdsfeminister og likerettsfeminister. For Agerholt var tydeligvis likerettsfeministene, de som ønsket full likestilling mellom kjønnene uavhengig av særegne egenskaper, de ordentlige feministene. Hun hevdet at motstanderne av gifte kvinner i lønnede stillinger ikke hadde tenkt ordentlig gjennom hvilke konsekvenser dette ville få dem i det lange løp. Det kunne få konsekvenser for ekteskapsinstitusjonen og hjemmene²⁸⁹, og ”Forbudet mot gift kvinnes yrke vil ødelegge hele den møysommelige tilkjempede rett til utdanning og erverv, vil gjøre hele kvinnesakskampen forgjeves”.²⁹⁰ Agerholt pekte på at aksjoner utført av kvinnebevegelsen hadde gjort at det ble endringer i saken, som for eksempel der kvinner var blitt nektet stillinger på grunn av at det var forsørget, men hvor arbeidsgiverne til slutt har snudd og kommet aksjonenes budskap i møte. I tillegg førte kvinnebevegelsen kampvilje til at alle de borgerlige partiene hadde full likestilling mellom kjønnene i partiprogrammene innen 1931.²⁹¹

I 1936 gav Bonnevie ut sin andre bok og ble formann i N.K.F. Hun gjennom N.K.F fikk hun enda en kanal som hun kunne bruke til å få ut sine ideer om kvinnes frigjøring, og et sted å få gjennomslag. Når man ser på N.K.Fs arbeidsmål under Bonnevis ledelse skinner mye av hennes tanker og politikk i gjennom, og hun brukte nok foreningen bevisst for å få gjennomslag for sine synspunkter. Gjennom foreningen fikk hun et nettverk som hun kunne

²⁸⁸ N.K.Fs arkiv på N.B. Årsberetning for 1937: 1-2

²⁸⁹ Agerholt, Anna Caspari, 1973. ”Ny reaksjon, nye fremstøt” i *Den norske kvinnebevegelses historie*: 277-279

²⁹⁰ Agerholt, 1937: 279

²⁹¹ Agerholdt, 1937: 281 og 283

påvirke via. Nettverket hun fikk ble i stor grad sentrert på den borgerlige siden av både partigrenser og kvinnepolitisk. Mye av grunnen til det var at arbeiderbevegelsen hadde som offentlig politikk at kvinnene i bevegelsen ikke kunne være en del av den borgerlige kvinnebevegelsen. Ut ifra det forskningslitteraturen har sagt, så kan det virke som DNAs og LOs hadde makt over sine kvinneforeninger også i debatten om barnetrygden. Som for eksempel viste Inger Elisabeth Haavet til at Ella Anker trakk seg fra Norske kvinners nasjonalråds familielønnskomite²⁹², og Anne- Lise Seip påpekte at kvinnene i arbeiderbevegelsen var i første omgang for naturaliabidrag, men snudde i det LO gjorde det.²⁹³ Men det var ikke bare arbeiderkvinnene som distanserte seg fra de borgerlige kvinneforeningene. Bonnevie viste også dem ryggen. Som vist gjennom bøkene og artiklene til Bonnevie brukte hun tunge skyts mot Arbeiderpartiet. I mange tilfeller brukte hun sterk retorikk og sammenlignet Arbeiderpartiets kvinnepolitikk med den nazistiske og fascistiske. På denne måten gjorde hun det vanskelig for seg selv å få gjennomslag for sitt syn på venstresiden i norsk politikk, og hun fikk ikke den kontaktflaten gjennom hele kvinnebevegelsen som kunne gjort at de sto sterkere sammen overfor de med innflytelse i styringsapparatet.

Bonnevie var som sagt direkte i sin konfrontasjon, og Lønnå mente at N.K.F som helhet ble det samme. De henvendte seg hyppigere til Stortinget og komiteer i saken som engasjerte dem, og forslagene deres ble hørt.²⁹⁴

Kvinnen med den skarpe pennen- avisdebatten

Bonnevie brukte dagspressen mye for å formidle sine reformer og hennes tanker rundt kvinnefrigjøringen, men hun brukte den også for å kritisere Arbeiderpartiets kvinnepolitikk.

Da vedtaket fra 1928 var oppe til diskusjon i formannskapet igjen i 1933 hadde Bonnevie håpet at det skulle bli opphevet på grunn av forslagene til Venstres Johan Hvidsten og Høyres Ragna Bang, men slik ble det ikke. For Bonnevie var dette en prinsippsak selv om Arbeiderpartiet igjen og igjen påpekte at det var en kriseforanstaltning. I det nye vedtaket hadde ”kvinner” blitt byttet ut med ”personer som har forsørger”. Hun kunne ikke forstå hvordan dette skulle utføres i praksis. Samtidig var hun skuffet over Høyre-mennene som

²⁹² Haavet, Inger Elisabeth. 1994. ”Barnetrygd og familiepolitikk” i *Langsomt ble landet et velferdssamfunn. Trygdens historie 1894-1994*: 212

²⁹³ Seip, 1994. ”Et solidarisk trygdesystem? Veien mot den skandinaviske trygdemodellen” i *Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920-7.*: 187

²⁹⁴ Lønnå, 1996: 114

hadde stemt for dette vedtaket. Noe som var i strid med deres partiprogram der likestilling mellom kjønnene var nedfelt.²⁹⁵

I en tid der det var tilnærmet konsensus i arbeiderbevegelsen om at i økonomiske krisetider skulle ungdommen og den mannlige forsørgeren bli prioritert på arbeidsmarkedet²⁹⁶, begynte Bonnevie å heve røsten om at det var usolidarisk og en ”nazistpreget” kvinnepolitikk som ble ført av Det norske arbeiderpartiet.²⁹⁷ Margarete sto i sterk opposisjon til Arbeiderpartiets politikk med sine styreverv i Venstre, som hun mente sto for den radikale kvinnepolitikken i Norges land.²⁹⁸ Bonnevie brukte en sterk retorikk i sine artikler for å understreke sine synspunkter. I artikkelen *Nazisme i Arbeiderpartiet* hevdet Bonnevie at Arbeiderpartiet førte den samme kvinnepolitikken som Tyskland og Italia der kvinner i krisetider ble utestengt fra lønnet arbeid og at hennes kapital lå i hennes kropp som kunne gi landet flere barn.²⁹⁹ Den samme retorikken brukte hun også noen år tidligere i artikkelen *Verdenskrisen, kvinnene og demokratiet*. Hun hevdet i den artikkelen at arbeiderbevegelsen vek fra sine prinsipper om rettferdighet og heller ga Hitler hånden med den kvinnepolitikken som de førte.³⁰⁰ Hun mente også at politikken til det norske sosialdemokratiske partiet ikke kunne sammenlignes med den politikken som Sveriges socialdemokratiske arbetarparti førte. Hun mente at Arbeiderpartiet var alt for revolusjonistisk i sammenligning, og at hun fryktet at de kunne bruke regjeringsmakten til å velte de demokratiske konvensjonene og Grunnloven her til lands.³⁰¹

Bonnevie var kritisk til Arbeiderpartiets politikk i saken om gifte kvinners arbeidsrett fra vedtaket i 1928 og utover 1930-tallet. Hun mente at selv om Arbeiderpartiet i løpet av perioden gikk inn for folkestyre, så var det bare retorikk for å lure velgerne. Bonnevie viste til at dette ikke var samsvar med den marxistiske linjen partiet la opp til i det prinsipielle programmet.³⁰² Bonnevie ble hakke midlere i sin karakteristikk av Arbeiderpartiet i 1935/36 ved at retorikken med nazismen og fascismen ble borte, men hun var fortsatt kritisk og hadde ikke troen på at Arbeiderpartiet kunne bli et folkeparti slik som sitt søsterparti i Sverige.

²⁹⁵ Bonnevie, ”Humbugen i høiesete i Oslo formannskap” i Dagbladet 11.1.1933 s.5-6

²⁹⁷ Bonnevie, ”Verdenskrisen, kvinnene og demokratiet” 19. og 22.5.1934 og ”Nazisme i Arbeiderpartiet” i Dagbladet 13.6.1936

²⁹⁸ Lønnå, 1999: 403

²⁹⁹ Bonnevie, 1936. ”Nazisme i Arbeiderpartiet” i Dagbladet

³⁰⁰ Bonnevie, 1934. ”Verdenskrisen, kvinnene og demokratiet” i Dagbladet

³⁰¹ Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E. Boks 2. Klippbøker nr 4 fra oktober 1932 til september 1934. ”Arbeiderpartiregjering i Norge?” 4.11.1933. Tidevarvet.

³⁰² Bonnevie, Margarete. ”Marxisme og folkestyre” 19.1.1935 i Dagbladet s.5-6. Det samme tar hun opp i artikkelen ”Vi vil at Arbeiderpartiet skal omvende sig MEN” 5.9.1936 s.5

Familiekrisen og botemidler mot den

I 1935 kom Bonnevie igjen med en bok. Begrepet "familiekrisen" betonte noe av utfordringene i Bonnevie samtid. Man så at barnetallene og ekteskapsinngåelsene gikk ned. Dette gjorde at man fryktet for befolkningstallet i landet. Alva og Gunnar Myrdal pekte på det samme i Sverige, og den kalte den samme krisen for "Befolkningskrisen". I sin bok kom Bonnevie, etter hennes mening, med en løsning på hvordan forsørgerprinsippet og kvinnes frigjøring kunne skje. Løsningen var igjen en reform av lønningssystemet. Med denne reformen ville kjønnet bli likestilte både i hjemmet og i arbeidslivet, og kvinnene kunne i større grad få velge hva de skulle bruke evnene sine til. Bonnevie mente at lønningssystemet på den tiden inneholdt et forsørgertillegg til alle mennene, enten de hadde barn og kone å forsørge eller ei.³⁰³ Lønnå mente at Bonnevie med dette reformforslaget støttet "mot en gammel snublesten for kvinnebevegelsen: forholdet mellom likelønn og forsørgerlønn".³⁰⁴

Bonnevie mente dette systemet måtte endres slik at det ble en grunnlønn pluss et forsørgertillegg til de som hadde barn, uavhengig om lønnsarbeideren var en kvinne eller ikke.³⁰⁵ Et resultat av reformen skulle være at det skjedde en utjevning mellom lønnen til menn og kvinner, og mellom en forsørger og en ikke-forsørger. Arbeidsgiveren skulle ta en del av lønnen til en arbeidstaker som ikke hadde forsørgeransvar og gi det i tilleggslønn til de med barn.³⁰⁶ På en måte kan dette sies å være et solidarisk forslag og i tråd med arbeiderbevegelsens prinsipper om likhet, men arbeiderbevegelsen ønsket ikke en slik løsning. Det var staten som skulle stå for omfordelingen.

Boken var et angrep på arbeiderbevegelsen politikk når det gjaldt gifte kvinners rett til lønnet arbeid. Reformen ville gjøre at argumentet for at kvinnene konkurrerte med de mannlige forsørgerne ville falle bort. Det samme ville den patriarkalske familieformen. Kvinnene vil kunne bruke sine evner og interesser utenfor familiens fire vegger og det var ingen grunn til at de skulle ha lavere lønninger enn mennene. Kjøpekraften ville øke, og samfunnet kunne bli mer likestilt for alle individer.³⁰⁷ I samtiden måtte dette ha blitt mottatt som en utopisk visjon, men 50 år senere var blitt praktisk politikk.

Det var ikke bare lønningssystemet Bonnevie ønsket endret. For at ikke ekteskap skulle oppløses og barnetallene skulle bli lavere måtte hjemmearbeidet bli omgjort til lønnet arbeid. Alle de timene kvinnene brukte på barn og husstell kunne deles mellom flere, og

³⁰³ Bonnevie, 1935: 37

³⁰⁴ Lønnå, 1996: 98

³⁰⁵ Bonnevie, 1935: 37

³⁰⁶ Bonnevie, 1935: 65

³⁰⁷ Bonnevie, 1935: 79-82

barnestuer kunne frigjøre kvinnene til å jobbe med noe som tilfredsstilte deres evner og interesser. Dette ville møte problemet med arbeidsløsheten. Arbeidsmuligheter ble skapt i stedet for å ta arbeidet fra en gruppe mennesker.³⁰⁸

I boken, som i mange avisartikler, brukte Bonnevie situasjonen i Tyskland og Italia som eksempel for å understreke hvor farlig den politikken, som arbeiderbevegelsen hadde satt i gang da de utestengte de gifte kvinnene fra lønnsarbeidet, kunne bli for det norske samfunnet. I den nazistiske politikken hadde kvinnene to oppgaver: å være vakker og føde barn.³⁰⁹ Hun mente at arbeiderbevegelsens politikk viste at de var for et rettferdig samfunn i teorien, men at denne saken var bevis på at de ikke var det i praksis.³¹⁰

Enkelt var kritiske til lønnsreformen som Bonnevie la frem i boka, og mente at hun ikke hadde bevis for at den kunne fungere i praksis.³¹¹ På den andre siden stilte Stortingsrepresentant for Høyre og representant i den unge opposisjonen i N.K.F Signe Swensson seg bak Bonnevis politikk via artikler i pressen. Hun forsto at folk var kritiske til Bonnevis tanker og ideer, for de var nye og revolusjonære.³¹² Etter at hun selv hadde lest *Familiekrisen og botemidler mot den* gikk hun inn for at Bonnevis forslag skulle settes ut i livet. Det måtte fødes flere barn, og dermed kunne det ikke være et lønssystem som gjorde det til en fordel å være ungkar.³¹³

Motstanderne lot ikke vente på seg

Både artiklene og bøkene til Bonnevie skapte et heftig debattklima i mellomkrigstiden. Mange hadde meninger om reformene og teoriene hun la fram, og mange var kritiske. Den største motstanden fikk hun fra kvinnene fra arbeiderbevegelsen og Arbeiderpartiet, men også Helga Eide Parr fra Venstre viste sin motstand gjennom pressen. Mye av kritikken de kom med hadde grunnlag i at de mente at strukturene i samfunnet ikke lå til rette for at reformene og teoriene til Bonnevie kunne realiseres.

³⁰⁸ Bonnevie, 1935: 22-25

³⁰⁹ Bonnevie, 1935: 9

³¹⁰ Bonnevie, 1935: 16

³¹¹ Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 1.februar 1936. "Margarethe Bonnevis bok" av Astrid Bonge 14.12.1935 i Morgenbladet.

³¹² Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 1.februar 1936. "Margarete Bonneveies bok" av Signe Swensson. Morgenbladet 18.12.1935.

³¹³ Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 1.februar 1936. "Ingen er profet i eget land" av Signe Swensson i Morgenbladet.

I artikkelen ”*Ekteskap og arbeide*. Noen betraktninger rundt Bonnevis bok”, fikk Bonnevie sterk kritikk for sine synspunkter og løsninger. Det kom klart fram at mye av de tingene som Bonnevie fremmet var for radikalt for mange av kvinnene på denne tiden- for eksempel ”kameratekteskap” og at man kunne bo fra hverandre hvis arbeidet man ønsket var i forskjellige byer.

Forslaget om halvdagsposter ble slaktet og sett på som urealistisk og noe som så ut til å fungere bare i teorien. I starten av artikkelen skrev denne ”husmoren” at boken var fylt av teorier.³¹⁴ Det virket som hun ikke hadde noen tro på at Bonnevis reformer kunne settes ut i praksis.

I dette innlegget ble det også argumentert for at reformene som Bonnevie kom med kanskje kunne fungere for de borgerlige kvinnene i de store byene, men ikke for kvinnene i arbeiderklassen. Det kan med ”husmorens” synspunkter virke som at arbeiderkvinnene mente at strukturene lå mer i veien for dem enn for de borgerlige kvinnene, som Bonnevie, da det kom til gifte kvinner i lønnet arbeid. Fra Hirdmans teoretiske perspektiv harmonerer ikke dette. I følge henne lå alle kvinner under den strukturerende genusordningen som innebar husmorrollen der alle kvinner var i hjemmene og tok seg av sine menn og barn,³¹⁵ og at den mannlige delen av den strukturerende ordningen var den som viste kvinnene deres plass.³¹⁶ Hun hevdet i *Sveriges historia* at genuskontrakten gjorde at kvinneidealet var likt for alle- både arbeidere og borgerlige- og at de var husmødre alle sammen og kontrakten skapte tidens virkelighet.³¹⁷ Senere i oppgaven vil det bli vist til at bildet av Sverige kan fremstilles mer nyansert enn det Hirdman har gjort i sine fremstillinger. Dette kildematerialet viser at bildet ikke er så svart- hvitt som Hirdmans teori legger opp til. Bonnevie og denne ”husmoren” viste at det var ulike kvinneidealer i perioden, og enkeltaktører som Bonnevie viste at det var mulig for kvinnene å se forbi og ha et ønske om å endre de tradisjonelle kjønnsrollene. Hun passet rett og slett ikke inn i den konstruksjonen som Hirdman har laget av mellomkrigstidens kjønnsroller.

En som var sterk motstander av Bonnevis kvinnepolitikk var Arbeiderparti-kvinnen Ella Anker. Anker ble utnevnt til sekretær i Arbeiderpartiets mødrelønnskomité fra 1923, og

³¹⁴ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 5 fra september 1934 til september 1935. ”Ekteskap og arbeide” av ”husmor på landet” 16.11.1934 i Norges Kvinder.

³¹⁵ Hirdman og Lundberg, 2012. ”Porträtt av ett land” i *Sveriges historia 1920-1965*: 77

³¹⁶ Hirdman, 1988: 16

³¹⁷ Hirdman og Lundberg, 2012.: 77

sentral i deres utforming av det kontante bidraget, som senere skulle bli barnetrygden.³¹⁸

Anker hyllet kvinnesakskvinner som danske Lis Jacobsen. Jacobsen var den rake motsetningen til Bonnevie. Hun hyllet kvinnens særegne egenskaper og hennes naturlige rolle som mor.³¹⁹ I sitt svar på dette hevdet Bonnevie at det som skilte henne på den ene siden og Anker og Lis Jacobsen på den andre siden "er at De vil redusere kvinner til å være bare mor, mens jeg hevder at hun er et menneske".³²⁰ I Ankers svar på Bonnebies artikkel *Verdenskrisen og demokratiet* hevdet hun at mange gikk arbeidsledige fordi det var så mange gifte kvinner som ville inn på arbeidsmarkedet, og i tillegg forble mange kvinner ugifte fordi mennene ikke hadde jobb. Hun mente at de gifte kvinnene måtte være der det var behov for dem, nemlig i ekteskapet og som mødre. For henne var barnetrygden måten å frigjøre husmødrene økonomisk.³²¹ Anker tolket Bonnevie slik at hun nedvurderte morsgjerningen, og hun mente at en slik kvinnepolitikk som Bonnevie førte kunne få store konsekvenser. Fødselstallene sank og det ville de fortsette å gjøre hvis kvinnene skulle tvinges ut i lønnet arbeid. Hun hadde altså det motsatte syn på "familiekrisen" og botemidlene mot den.

Hun mente at det var forkastelig å følge den sovjetiske modellen. Hun hevdet at det ikke fantes fordeler for kvinner i den. Hun skrev at hun har snakket med kvinner i Moskva, og kvinners rett til lønnet arbeid ikke var en del av frigjøringen, men at de ble tvunget fordi den sovjetiske staten trengte arbeidskraft etter verdenskrigen.³²² Etter denne artikkelen gikk Ingeborg Boye, tidligere leder av Venstrekvinnelaget og medlem av Oslo Venstre, ut i avisen og svarte på dette innlegget. Uten det arbeidet kunne hun ikke bli økonomisk uavhengig og et fritt individ. Boye pekte også på at det ikke var N.K.Fs skyld at kvinnens stilling i hjemmene var vanskelig, men at det var et ansvar som samfunnet måtte ta.³²³ Også Høyres Signe Swensson tok Bonnevie i forsvar. Swensson mente at Bonnebies politikk ikke var en nedvurdering av husmorens arbeid, heller tvert i mot. Hun syntes at det var så viktig at hun mente at fagarbeidere burde gjør arbeidet, men også at det ville gjøre at kvinnene kunne velge

³¹⁸ Haavet, 1994: 213

³¹⁹ M.Bs privatarkiv på N.B i Oslo. Ms.fol: E Boks 1. Klippbøker nr 3 fra april til oktober 1932. Ella Anker i Tidens tegn 1.4.1932

³²⁰ M.Bs privatarkiv på N.B i Oslo. Ms.fol Boks 1. Klippbøker nr 3 fra april til oktober 1932. Margarete Bonnevie i Tidens tegn 4.4.1932

³²¹ Margarete Bonnebies privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E Boks 2. Klippbøker nr 4 fra oktober 1932 til september 1934. "Arbeidsregulering etter folks behov. Har mannen fri arbeidsrett?" av Ella Anker i Norges Kvinder mai 1934.

³²² Margarete Bonnebies privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol: E. Boks 4. Klippbøker nr 8 fra juni 1936 til februar 1938 Anker, Ella. "Kvinnebevegelsen på avveie. Nedvurdering av moderskapet. Og frigjørelsen fra barnet" 7.4.1937.

³²³ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 4 Klippbøker nr 8. Fra juni 1936 til februar 1938. "Kvinnebevegelsen på avveier?" av Ingeborg Boye 10.4.1937.

seg den yrkesveien de ønsket slik at de ikke lot være å få barn fordi de var redde for å miste jobben.³²⁴ Dette viser at Bonnevie hadde støtte av andre i N.K.F og i Venstre, men at kvinnene i arbeiderbevegelsen som Ella Anker gikk inn for en velferdsfeminisme og en understreking av de tradisjonelle kjønnsrollene. Og ut i fra diskusjonene som var på Landskvinnekonferansene gjennom 20- og 30-tallet var dette synet representativt for mange kvinner, spesielt i arbeiderklassen.

En annen Arbeiderpartikvinne som var spesielt opptatt av kvinner som husmødre var Sigrid Syvertsen, som blant annet var Arbeiderpartiets representant i barnetrygdskomiteen.³²⁵ Syvertsen hevdet i artikkelen *Barna vaare* at befolkningsspørsmålet var økonomisk. Det var av økonomiske grunner at fødselstallene gikk ned, og når det kom til saken om gifte kvinners arbeidsrett så ville den retten bare forsterke problemet. For å møte dette problemet måtte det gjøres plass til ungdommen i arbeidslivet slik at de fikk det økonomiske grunnlaget som skulle til for å kunne stifte en familie.

Hun satte en klar grense mellom kvinner fra arbeiderklassen og de borgerlige kvinnene. De borgerlige kvinnene kunne ikke forstå arbeiderkvinnenes utfordringer. Hun hevdet det var arbeiderkvinnene som hadde kommet med forslaget om at det måtte komme et ekstra økonomisk bidrag til de barnerike familiene, og dette forslaget kom på bakgrunn av erfaringer. Syvertsen var enig med Bonnevie at de lønnsarbeiderne som skulle forsørge barn og familie burde få utbetalt en ekstra sum, men hun var ikke enig i Bonnevies argumentasjon og ordning. Hun viste til at Bonnevie ønsket å regne ut bidraget ut i fra inntekten. Dette ville holde de som allerede hadde en lav inntekt fortsatt nederst på rangstigen, i følge Syvertsen. Formålet med barnetrygden var en omfordeling.

Hun kritiserte også Bonnevie for at hun hadde hevdet at en lønnsarbeider, på grunn av gode forhandlinger av fagorganisasjonen, nå hadde en så god lønn at man som ugift hadde lønn til godt over eksistensminimumet. Men at en arbeider med barn og familie lå langt under, og derfor burde ungkaren dele dette med de med familie. Syvertsen mente at en borgerlig frue ikke kunne uttale seg som hva som var eksistensminimumet til en arbeiderfamilie og hvordan man fikk en liten arbeiderlønn til å strekke til.

³²⁴ M.Bs privatarkiv på N.B Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september til 1.februar 1936. "Ikke en nedvurdering, men en omvurdering av husmorarbeidet" av Signe Swensson. Norges Kvinder 31.10.1935. Swensson hadde også et debattinnlegg mot Anker i Morgenbladet 16.4.1937 "Mannen-kvinnen-Guds bilde. Overser Ella Anker mannen?" og i "Frihet under ansvar til å velge det arbeide man føler man har evner og lyst til" i Norges Kvinder 22.11.1935

Syvbertsen mente at de borgerlige ville holde arbeiderklassen så vidt over overlevelsensnivået. Hun håpet at fagorganisasjonens styrke skulle gjøre at arbeiderklassen hevet seg over dette nivået.³²⁶ Det er mye klasseretorikk i denne artikkelen, og for Syvbertsen handler dette om klasse, ikke om kjønn. Hun ønsket å skape en avstand til den borgerlige siden og valgte å se det negative det meste Bonnevis av argumentasjon og hennes ideologiske posisjon kommer tydelig fram. Syvbertsen var en av Arbeiderpartiets meste markante kvinnepolitikere og argumentene hennes bar klart preg av partipolitikk.

Bonnevie ble i mange artikler kritisert for ikke å ta hustru- og morsoppgaven seriøst nok, og at hun undervurderte det arbeidet. Men er det det Bonnevie egentlig gjorde? Hun nedgraderte ikke disse oppgavene. Hun så på dette som naturlige og viktige oppgaver for en kvinne, men hovedpoenget hennes var vel egentlig det at for å bli en aktiv deltaker i samfunnet og for å kunne ha innflytelse på hvordan samfunnet skulle styres og formes måtte hun få en større plass i arbeidslivet og det offentlige politiske livet. Hun fikk ingen erfaringer eller trening med dette fra kjøkkenbenken og dermed hadde hun ingenting å komme med hvis slike ting ble tatt opp og diskutert. Økonomisk uavhengighet var grunnleggende viktig for Bonnevie, noe man ikke fikk hvis man var husmor. Forskjellen lå i hvem som skulle betale. Arbeiderbevegelsen mente det var statens oppgave, mens Bonnevie mente bidraget burde tas fra ungkarene.

Sterke meninger, men ble det noen endring?

Man kan ikke med sikkerhet slå fast at Bonnevie var med på å snu meningsutvekslingen blant både kvinner og menn i LO og DNA i 1936, men det er påfallende at et vedtak som hadde stått siden henholdsvis 1925 og 1928 fikk sterkere motbør i egne rekker først etter Bonnevis første bok, og igjen etter den andre boken. Som vist i kapittel 2 ble det debatt rundt saken på Landskvinnekonferansen i 1933, altså året etter at Bonnevie ga ut *Ekteskap og arbeide*. Under debatten var det Johanne Reutz som snakket de gifte kvinnes sak, og man kan i hennes innlegg kjenne igjen mange av Bonnevis argumenter. I forskningslitteraturen om arbeiderbevegelsen får akkurat Reutz stor oppmerksomhet for den kampen hun kjempet for de gifte kvinnene. Siden denne oppgaven ikke har et fokus på arbeiderbevegelsen ønsker jeg å gi Bonnevie en del av æren for at det ble en lengre debatt om dette på konferansen i 1933. Året etter at Bonnevis andre bok ble gitt ut ble det vedtatt på Landskvinnekonferansen at vedtaket

³²⁶ M.Bs privat arkiv. Ms.fol 4425: E Boks 3. Klippbøker nr 7 fra 2. Februar til 15.juni 1936. "Barna vaare" av Sigrid Syvbertsen 28.1.1936 i Arbeiderbladet.

burde oppheves. Igjen var det Reutz som ledet an debatten for at vedtaket skulle gå igjennom, og denne gangen hadde hun fått en større del av ledelsen, både kvinner og menn, med seg. I 1936, som i 1933, finnes det gjenklang av Bonnevie's argumenter i debatten rundt saken. I tillegg uttalte menn, som Halvard Lange, i partiet et ønske om å oppheve vedtaket. Noe som viser at endringer hadde skjedd i holdningen partiet hadde i saken. Dette hadde nok noe å si sammen med impulsene fra de svenske sosialingeniørene for at det snudde på akkurat dette tidspunktet. All æren skal nok ikke gis til verken Bonnevie eller Reutz. Bonnevie selv så ikke at det lysnet i denne saken før den nye arbeidervernloven kom i 1937. Da kunne ikke en ansatt bli sagt opp uten saklig grunn noe som gjorde det vanskelig å si opp en kvinne fordi hun giftet seg og dermed ble ansett som forsørget.³²⁷

Familiekrisen og botemidler mot den. Hånd i hånd med barnetrygdkomiteen

Debatten og innføringen av barnetrygden må sees i sammenheng med gifte kvinners rett til lønnet arbeid. Da barnetrygdkomiteen ble nedsatt i 1934 var Bonnevie et av komitémedlemmene. Komiteen utarbeidet to innstillinger- en flertallsinnstilling og en mindretallsinnstilling. Bak mindretallsinnstillingen sto Bonnevie alene. Hennes innstilling inneholdt de samme tankene som kom frem i boken *Familiekrisen. Og botemidler mot den*. I tidsskriftet *Sosialt arbeid* la hun frem en kort fremstilling av sin innstilling. Hun viste til her at hun hadde to løsninger på hvordan barnetrygden skulle fungere. Det ene var en lønnsreform og det andre var sosialtiltak for barna beste, men hun mente selv at det første forslag ville bli vanskelig å gjennomføre siden det var så radikalt og det måtte en holdning -og mentalitetsendring til med tanke på hvordan barneomsorgen skulle fungere og hvordan morsrollen skulle være.³²⁸ For å få slutt på forsørgerlønnen skulle hver lønnstaker betale inn et innskudd, hvor størrelsen ble bestemt etter hvilken lønnsklasse han/hun tilhørte.³²⁹ Enkelte av de som støttet flertallsinnstillingen ville bruke barnetrygden til å lønne mødrene for sin barneomsorg og gi dem den lønnen slik at de slapp å ta seg arbeid utenfor hjemmet.³³⁰ Bonnevie ville det motsatte. For henne var barnetrygden en del av et større kvinnepolitisk prosjekt. Hun mente at hvis hennes lønnsreform ble satt ut i livet ville argumentet om å hindre de gifte kvinnene fra å ta lønnsarbeid til fordel for den mannlige forsørgeren falle bort.³³¹ Når

³²⁷ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol: E. Boks 4. Klippbøker nr 8 fra juni 1936 til februar 1938. Bonnevie, Margarete. "Det lysner" 30.1.1937.

³²⁸ Bonnevie, Margarete. 1937. "Barnetrygden" i *Sosialt arbeid*: 133

³²⁹ Bonnevie, 1938: 135

³³⁰ For eksempel Ella Anker både i kapittel 2 og i artikler fra tidligere i kapittel 3.

³³¹ Bonnevie, 1938: 137

det kom til den andre delen av forslaget hennes ville hun ha innblanding fra staten. Det var staten som måtte finansiere reformer som pensjon for enslige forsørger, syketrygd, forsorg for barn og barnestuer. Barnestueene mente hun var nødvendige for mødrene. Hun måtte ha mulighet til å ha barna sine på et trygt sted noen timer i løpet av dagen.³³² Bonnevie skrev ingenting om hvordan staten skulle klare å finansiere disse reformene. Hun viste til avslutningsvis at Myrdal hadde angrepet hennes forslag om lønnsreform fordi hun mente at det ville gå utover de sosialpolitiske reformene, men det slo Bonnevie fast var feil og heller at det motsatte var tilfelle ved at lønnsreformen ikke ville koste staten noe og dermed fri gjøre penger til å bruke på sosiale reformer.³³³ Bonnevie har et stort fokus på kvinnene og deres mulighet for økonomisk frigjøring med denne trygden. Fokuset hennes var like mye på kvinnene som det var på barna.

Bonnevie kom i konflikt med LOs lønnspolitikk med sitt lønssystem. Inger Elisabeth Haavet viste i artikkelen *LO og spørsmålet om familielønn* til at i fagforeningen sto arbeiderne likt, uansett om de var forsørgere eller ikke.³³⁴ For LO var ikke lønnspolitikken en del av sosialpolitikken, og fordelingen av inntektene i en familie så de på som en privatsak som de ikke blandet seg inn i.³³⁵

Bonnevie hadde få støttespillere i denne saken. Kanskje det eneste stedet hun fikk støtte var fra Norske kvinners nasjonalråds familielønnskomite, som la frem et forslag som var mye likt hennes.³³⁶ Men også N.K.F støttet reformen. De mente at den kunne gjøre både kvinnes muligheter til arbeid lettere samtidig som den kunne fremme likelønnsprinsippet.³³⁷ Familielønnskomiteen ble ledet av Helga Eide Parr, som tilhørte samme parti som Bonnevie. Det gjorde ikke at de sto på samme linje i alle saker. Noe som viste seg gjennom avisinnlegg i denne perioden. Denne komiteen ble nedsatt som et borgerlig svar på arbeiderkvinnenes mødrelønnskomite, som startet arbeidet og debatten rundt barnetrygden. Mødrelønnskomiteen ville på sin side betale kvinnene for det arbeidet de gjorde i hjemmene og med barna, og trygden skulle fungere som slik at kvinnene skulle fortsette med dette arbeidet i stedet for å få lønnet arbeid ute i det offentlige livet.³³⁸ Barnetrygden skulle være en del av en universell

³³² Bonnevie, 1938: 138-139

³³³ Bonnevie, 1938: 140

³³⁴ Haavet, Inger Elisabeth. 1999c. "LO og spørsmålet om familielønn" i *Arbeiderhistorie 1999. Tema: LO 100 år*: 114

³³⁵ Haavet, 1999c: 121

³³⁶ Haavet, 1994: 210-212

³³⁷ M.Bs privatarkiv på N.B. Klippbøker. "Kvinnesaksforeningen støtter Margarete Bonnevie barnetrygden".

³³⁸ Haavet, 1994: 212-213

politikk, og resultatet av en sterkere dreining mot kollektiv tenkning ifølge Anne-Lise Seip.³³⁹ Resultatet ble altså startskuddet for en mer kollektiv tenkning, men Seip viste til at i prosessen med arbeiderkvinnens mødrelønn så Sigrid Syvertsen på trygden som en del av klassekampen, og noe som skulle hjelpe familiene hvis mennene var i streik eller lockout.³⁴⁰ Det er dette siste punktet som virker gjeldende når man leser protokollene fra Landskvinnekonferansene. Der gikk klasseargumentet mye igjen i debatten.³⁴¹ Bonnevie fikk tydeligvis heller ikke støtte fra alle sine partifeller i Venstre. Formannen i barnetrygdkomiteen var Venstre-mannen Gerhard Wiesener. Heller ikke han kan ha støttet henne siden hun sto alene bak mindretallsinnstillingen.

Etter at Bonnebies mindretallsinnstilling og flertallsinnstillingen hadde blitt levert inn til behandling i Stortinget ble det en debatt rundt begge innstillingene i tidsskriftet *Socialt Arbeid*. De første som kommenterte Bonnebies innstilling via tidsskriftet var sosialøkonomene Arne Skaug og Knut Getz Wold. Skaug tilhørte Arbeiderpartiet politisk og var statssekretær for Halvard Lange, og senere var han både handels- og skipsfartsminister og på et tidspunkt fungerende utenriksminister. Wold var Venstre-mann og hadde i løpet av sin karriere stillinger både i Handelsdepartementet, Finansdepartementet og Sosialdepartementet, og i Norges bank var han nestsjef under Erik Brofoss sitt lederskap.

Skaug og Wold ønsket at barnetrygden skulle bli utdelt i form av naturalier slik som befolkningskommisjonene i både Sverige og Danmark hadde kommet frem til. I følge de to sosialøkonomene hadde dette ikke blitt diskutert i Norge. Det var ingen grunn til at det skulle være forskjell på Norge i forhold til sine naboland.³⁴² Skaug og Wold kom i artikkelen med forslag til tiltak som de så på som mer hensiktsmessige enn det kontantbidrag som flertallsinnstillingen gikk inn for. De ønsket blant annet at det heller skulle bli bygd boliger, lavere husleie for barnerike familier og barnehager.³⁴³ Som vist til tidligere i oppgaven, kjempet også Bonnevie for barnehager, og som vi skal se jobbet Venstre aktivt for boligbygging og billigere husleier, som en del av sin krisepolitikk. Forslagene til disse to herrene fremstår som en sosialdemokratisk politikk ved at den skulle virke utjevnende og rasjonere forbruket til befolkningen ved at staten dermed la føringer på hva befolkningen brukte penger på og hvilke ytelser de fikk tilgang til. Allikevel så var ikke dette en linje som verken arbeiderpartiet eller kvinnene i arbeiderbevegelsen gikk inn for. Blant annet så gikk

³³⁹ Seip, 1994: 138

³⁴⁰ Seip, 1994: 181

³⁴¹ Se kapittel 2 i oppgaven

³⁴² Skaug og Wold. "Barnetrygdkomiteens innstilling" i *Socialt arbeid* 1938: 325-326

³⁴³ Skaug og Wold, 1938: 328

formannen fra den tidligere mødrelønnskomiteen, Ella Anker, sterkt i mot forslag om naturaliaytelser.

Det Skaug og Wold hadde størst problemer med ved Bonnevis forslag var at hennes lønnsreform ikke tok med alle yrkes- og sosiale grupper ved at det var bare de som var lønnstagere som kom under hennes forslag. Det betydde at de som drev med landbruk, fiske og håndverk falt utenfor. Ifølge Skaug og Wold var den største utfordringen med dette at det var disse gruppene som fikk flest barn og som hadde det vanskeligst økonomisk.³⁴⁴ I tillegg påpekte de at Bonnevie ikke tok hensyn til arbeidsløsheten. Mange var uten jobb og ville derfor ikke komme inn under hennes lønnsreform siden de ikke fikk utbetalt noen lønn. Bonnevie brukte ikke arbeidsløsheten i sin argumentasjon. Mye av grunnen til det var nok fordi hennes intensjon med forslaget var å styrke kvinnens plass på arbeidsmarkedet og hennes økonomiske selvstendighet. Hennes innstilling om barnetrygden kan sees som en del av hennes helhetlige kvinnepolitikk. Artikkelforfatterne slo fast at man sto overfor et valg- man måtte enten velge mellom kontantytelser eller naturaliaytelser. Bonnevie ville helst ha begge deler.³⁴⁵ Et moment som ikke Skaug og Wold kommenterte var Bonnevis store fokus på hva denne trygden ville gjøre for å åpne mulighetene for de gifte kvinnene til å få arbeid og bli økonomiske selvstendige. Dette kan tolkes som at de var enige med henne på dette punktet, og ved at de også var for barnehager som ville frigjøre mye av kvinnes tid. Uenigheten gikk mye ut på hvor stor rolle staten skulle ha i disse reformene.

I et annet nummer av det samme tidsskriftet svarte Bonnevie på kritikken fra Skaug og Wold. Hun mente grunnen til at de ikke forsto hennes forslag var fordi de hang igjen i gamle patriarkalske strukturer og dermed ikke så at barnas fremtid måtte sees i sammenheng med familien- og mødrenes kår og at de ikke ser andre løsninger en statens organisering og finansiering av barneomsorgen.³⁴⁶

*”(...)barnas vel på det nøyeste hører sammen med kvinnes- mødrenes kår, og at den beste måte å trygge barna på er å få dyptgående endringer i kvinnes-mødrenes- stilling i samfunnet.”*³⁴⁷

³⁴⁴ Skaug og Wold, 1938: 336

³⁴⁵ Skaug og Wold, 1938: 337-338

³⁴⁶ Bonnevie. ”Barnetrygdkomiteens mindretallsinnstilling. Svar til Arne Skaug og Knut Getz Wold” i *Sosialt arbeid*. 1938: 299

³⁴⁷ Bonnevie. ” 1938: 299. Bonnevis merking med kursiv

I en annen artikkel i samme tidsskrift la hun vekt på at hun var enig med Skaug og Wold i mange av deres kommentarer til barnetrygden. Også hun mente at staten måtte velge mellom om de skulle ha kontantytelser eller naturaliytelser, og at hun her var helt enig med både Myrdal og den svenske befolkningskommisjonen.³⁴⁸ På den andre siden kritiserte hun både Skaug og Wold og Myrdals og den svenske befolkningskommisjonen for å ikke de at kvinnenenes underbetaling var en av hovedgrunnene til familiekrisen.³⁴⁹

I den samme utgaven av *Socialt arbeid* hadde Ella Anker en artikkel som forsvarte flertallsinnstillingens kontantbidrag. Der Bonnevie hadde fokus på kvinnenenes yrkesarbeid hadde Anker i motsetning til dette hjemmet og husmødrene som sitt felt. For Anker skulle barnetrygden være med på å sikre husmorens stilling og hjemmets økonomi.³⁵⁰ Hun brukte Tyskland, Italia og Russland som eksempel på hvor bra kontantbidragene kunne fungere.³⁵¹ Som vist tidligere i oppgaven så brukte Bonnevie Tyskland og Italia for å vise hvordan den slags politikk var kvinnefiendtlig og skadelig for kvinnefrigjøringen. Både Bonnevie, Skaug og Wold og Myrdals gikk inn for naturaliytelser. Dette var Anker sterkt i mot. Hun angrep Alva Myrdal for å ha mistillit til mødrene, og at denne formen for ytelser ble oppfattet som en slag forsorg.³⁵² Anker ville ha en oppvurdering av husmødrene og gi dem lønn for det arbeidet de gjorde, samtidig som det ble en ordning som gjorde at de slapp dobbeltarbeid. Det å skulle sette barna bort i barnehager så hun også på som en nedvurdering av mødrenes arbeid. Hun mente at det var mødrene som best kunne ta seg av sine egne barn, men de trengte større økonomiske stabilitet.³⁵³ Som Bonnevie drev også Ella Anker en kvinnepolitikk, men hun var en velferdsfeminist som satte kvinnenenes særegne egenskaper som mødre høyest, og hun følger sitt partis tradisjonelle kjønnsyn.

I etterkant av disse artiklene kom Skaug og Wold med et svar til Bonnevie og Anker, eller rettere sagt Bonnevie. De hyllet Bonnevie for at hun gikk inn for naturallinjen, som de selv, men hun fikk igjen hard kritikk for lønnsreformen. De mente at den ikke kom alle yrkesgrupper til gode og heller ikke de svakeste i samfunnet.³⁵⁴ Bonnevie ble for eksempel i avisdebatten, både rundt saken om gifte kvinners arbeidsrett og barnetrygden, kritisert for å drive en kvinnekamp for middelklassekvinnene. Den samme kritikken ble hun møtt med hos

³⁴⁸ Bonnevie. "Barnetrygden. Svar til Arne Skaug og Knut Getz Wold" i *Socialt arbeid*. 1939: 21

³⁴⁹ Bonnevie, 1939: 25

³⁵⁰ Anker, Ella. "Barnetrygdkomiteens flertallsforslag. Kontantbidrag" i *Socialt arbeid*. 1939: 26

³⁵¹ Anker, 1939: 27

³⁵² Anker, 1939: 28

³⁵³ Anker, 1939: 29

³⁵⁴ Skaug og Wold, "Barnetrygdkomiteens innstilling. Svar til fru Margarete Bonnevie og fru Ella Anker" i *Socialt arbeid*. 1939: 142

Skaug og Wold. De mente at lønnsreformen ville skape større klasseskiller på grunn av at det var de som kunne betale inn en god sum i innskudd som fikk mest i barnetillegg, men de som tjente minst, og trengte barnetrygden mest, ville gå tapene ut.³⁵⁵ Som det har blitt nevnt tidligere la Bonnevie stor vekt på at barnetrygden skulle være en del av kvinnefrigjøringen og at hun brukte innstillingen som en del av sin kvinnepolitikk. Motivet bak barnetrygden var et helt annet for mange. Det var det også for Skaug og Wold. De påpekte at denne trygden skulle komme barna og barnerike familier med få ressurser til gode, ikke brukes som en del av kvinnekampen.³⁵⁶

Skaug, Wold og Bonnevie var altså enige på enkelte punkter, og helt uenige i andre. At Wold ikke hadde spesielt mye til overs for Bonnevies innstilling kom fram da han skrev *Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter* i 1938. Denne lille boken skrev han på oppdrag fra Venstre, men var ikke ment som et politisk manifest fra partiets side i følge Wold.³⁵⁷ Wold gjenga Bonnevies innstilling uten å nevne henne ved navn i kapitlet der han tok opp barnetrygden³⁵⁸, men han avfeier forslaget hennes med kommentaren: ”(...)Forslaget gir uttrykk for en interessant tanke, men fortjener for øvrig neppe å tas alvorlig”.³⁵⁹ Dette er en svært normativ kommentar, men siden Venstre har latt det stå så kan det tolkes dit hen at de stilte seg bak Wolds uttalelse. Det er også andre steder i teksten at hans syn på barnetrygden kommer fram. Han viste til at man ikke kunne være sikker på at et kontantbidrag ble brukt til barnas beste.³⁶⁰ Denne uttalelsen henger nok sammen med at han, sammen med Skaug, gikk inn for naturaliaytelser. Andre steder skinner deler av Venstres politikk igjennom, for eksempel så viste han til at det ble satset på boligbygging³⁶¹, noe som Ingeborg Boye var opptatt av i Oslo Venstre. Og at denne boligbyggingen, veiarbeid, bygging av togbaner og så videre kunne bidra til å skape arbeidsplasser.³⁶² Dette var en politikk som Bonnevie stilte seg bak ved at hun ønsket å skape arbeidsplasser ved å gjøre husarbeid og barneomsorg mer yrkesrettet og et arbeid som skulle kunne gjøres av fagpersoner.³⁶³

Gjennom debatten som ble ført i tidsskriftet kommer det frem at Bonnevie verken fikk støtte fra Helga Eide Parr eller Gerhard Wiesener. Som jeg har vist til tidligere var Helga Parr

³⁵⁵ Skaug og Wold, 1939: 145

³⁵⁶ Skaug og Wold, 1939: 144

³⁵⁷ Wold, Knut Getz. ”Barnetrygden og befolkningsspørsmålet” i *Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter*. 1938: 5

³⁵⁸ Wold, 1938: 38

³⁵⁹ Wold, 1938: 38

³⁶⁰ Wold, 1938: 39

³⁶¹ Wold, 1938: 39-40

³⁶² Wold, 1938: 55

³⁶³ Bonnevie, 1935: 22 og 26

Eide formann i Norske kvinners nasjonalråd som gikk inn for en mye lik lønnsreform som Bonnevis innstilling, men med artiklene sine her var det en annen tone. Som Ella Anker gikk Eide Parr til angrep på Myrdals. De skal ha uttalt at kvinnene ikke burde få kontantbidrag for da vil de bruke dem uansvarlig. Hun mente at man burde ha såpass tillit til foreldrene at de ville bruke pengene på en god måte for sine barn.³⁶⁴ Også hun fremmet kvinnen som husmor og ville at staten skulle finansiere undervisning i husstell. Noe som både kvinner og menn burde delta på.³⁶⁵ Det ble en avisdebatt mellom partifellene Bonnevie og Eide Parr i denne saken. Som Ella Anker beskyldte Eide Parr Bonnevie for å nedvurdere kvinnens arbeid som mor. Hun mente at det var feil at kvinnene skulle bruke penger på å betale fagpersonell for å ta av seg barna deres. De burde heller få penger slik at det ikke var noen grunn til at de ikke skulle være hjemme med barna. Eide Parrs argumentasjon bygget på en velferdsfeminisme der kvinnens hoved- og mest naturlige oppgave var å være mor. At reformen ikke favnet alle i samfunnet var et argumentet som hadde blitt rettet mot Bonnevie før. Eide Parr trakk det samme frem i sine tidligere artikler.³⁶⁶ Bonnevie svarte med at hun ikke kunne forstå at Eide Parr kritiserte henne for å nedvurdere morsarbeidet siden det var akkurat det hun prøvde å bedre med at den økonomiske stillingen til familiene skulle bli bedre. Men Bonnevie var ikke for at kvinnene bare skulle gå hjemme. I det industrialiserte samfunnet hadde maskinene tatt over for mange av hennes oppgaver til at hun kunne gjøre det.³⁶⁷ Det er forskjellen mellom Bonnevis og Eide Parrs kvinneideal som her avgjør deres forskjellige synspunkter i denne saken. Bonnevis likerettsfeminisme ble for radikal for Eide Parr husmorideal og velferdsfeminisme.

Formannen av barnetrygdkomiteen Wiesener la vekt på i sin artikkel at barnetrygden skulle gjelde alle barn under 15 år.³⁶⁸ Det har tydeligvis vært flere som har ønsket kollektive tiltak og naturaliaytelser, for han viste til at flere gjennom pressen hadde ønsket en utredning av dette.³⁶⁹ Så det var enkelte deler av Bonnevis innstilling som hadde fått støtte. Han mente at dette systemet ikke ville fungere fordi det ville ikke bli likt for alle, slik som Eide Parr hadde vist til. En annen side var det at de som produserte slike varer selv ikke ville få bruk for

³⁶⁴ Eide Parr, Helga. "Barnetrygden" i *Socialt arbeid*. 1939: 294

³⁶⁵ Eide Parr, 1939: 295

³⁶⁶ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 5 fra september 1934 til september 1935. "Kvinnesak- Barnepengesak" 18.1.1935 i Norges kvinder og " Linjer i barnepengesaken" 14.12.1934 av Helga Eide Parr.

³⁶⁷ M.Bs privatarkiv p N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 5 fra september 1934 til september 1935. "Linjer i barnepengesaken. Svar til Helga Eide Parr" av Margarete Bonnevie.

³⁶⁸ Wiesener, Gerhard. " Barnetrygd: kollektive tiltak og pengebidrag" i *Socialt arbeid*. 1939: 235

³⁶⁹ Wiesener, 1940: 236

statens ytelser og at det er derfor ikke ville bli en trygd for hele folket.³⁷⁰ Wiesener støttet ikke Bonnevis forslag om barnehager, og heller ikke hennes argumentasjon om at kvinnene burde frigjøres fra hjemmene. Han mente at omsorgen for barna var best ivaretatt i hjemmene av foreldrene, og derfor var et kontantbidrag bedre.³⁷¹ Wiesener var Venstre-mann, og det kom fram i han argumentasjon mot den svenske befolkningskommisjonenes naturalialinje. Han mente at den var for planøkonomisk. Wiesener hevdet at den linjen ikke i varetok individets frihet til å velge selv³⁷², og at naturallinjen ikke tok nok hensyn til foreldrene og et kontantbidrag ga en større anerkjennelse til kvinnens arbeid som mor.³⁷³ I tillegg så mente Wiesener at Bonnevis forslag fremmet mer en kvinnesak enn en tygd for å sikre barnas velferd.³⁷⁴ Det er interessant å se hvordan de ulike "sidene" tolker sin ideologiske posisjon. Både Bonnevie og Wiesener tilhørte Venstre og hadde begge to den liberalistiske ideologien i seg, men for Wiesener var naturaliytelser for sosialistisk og ga for lite rom for individets selvstyre, mens for Bonnevie var kontantbidraget hemmende for kvinnenes individuelle frihet. Wiesener støttet også husmorlinjen som arbeiderpartiet og LO fremmet. At Wiesener stilte seg i motsetning til Bonnevie kan sees gjennom barneomsorgssaker han hadde vært aktiv i tidligere. Haavet viste til i *Da det private ble politisk* at Wiesener i arbeidet med utredning av de Castbergske barnelover i 1925 uttrykte at det var mødrene som måtte støttes slik at de kunne være husmødre og ta seg av omsorgen for barna.³⁷⁵ Dette viser at det var flere fraksjoner i Venstre og at Bonnevie var en del av den radikale siden. Forskjellene mellom de to kan også forklares via Bonnevis ståsted i kvinnebevegelsen. Hun drev kvinnepolitikk fremfor partipolitikk, og hun var likestillingsfeminist mens Wiesener gikk inn for velferdsfeminisme og dyrking av kvinnen som mor.

Det at Bonnevie ikke fikk fullt ut støtte av sitt parti kan forklares via Venstres mellomposisjon i norsk politikk i mellomkrigstiden. Gro Hagemann viste til dette da hun kommenterte Rune Slagstads fremstilling av kvinnesakskvinnene i *De nasjonale strateger*. Her viste hun til at det oppsto problemer da man skulle velge mellom solidaritet og

³⁷⁰ Wiesener, 1940: 238

³⁷¹ Wiesener, 1940: 239

³⁷² Wiesener, 1940: 241

³⁷³ Wiesener, 1939: 266 En fortsettelse fra s nr. 7

³⁷⁴ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 3. Klippbøker nr 9 fra februar 1938 til mars 1939. "Interessant diskusjon om barnetrygden i Oslo Venstre". Mars 1938 i Venstrebladet

³⁷⁵ Haavet, Inger Elisabeth. 1999b. "Da det private ble politisk" i (red.) An- Magritt Jensen, Elisabeth Backer-Hansen, Harald bache-Wiig og Kåre Heggen. *Oppvekst i barnets århundre. Historier om tvetydighet*: 59

familiepolitikk mot individets frihet i medborgerskapet. Akkurat her sto Venstre mellom barken og veden- liberal rettighetstenkning og sosialpolitisk fellesskapstenkning.³⁷⁶

Så vant ikke Bonnevis tanker og løsninger gjennom i første omgang, men Inger Elisabeth Haavet hevdet i *Langsomt ble landet et velferdssamfunn. Trygdens historie 1894-1994* at mødrelønnsforkjemperne vant i første omgang, men at flere av Bonnevis tanker ble en realitet fra 50-tallet av da det ble tatt opp om barntrygden skulle brukes på barnepass³⁷⁷, og at staten gikk fra en politikk som brukte barnetrygden til å fremme morsgjerning til at den senere fremmet kvinners muligheter i arbeidslivet.³⁷⁸ At Bonnevie ikke fikk gjennomslag for sine ideer i første omgang var hun selv inne på i et brev der hun skrev om arbeidet med barnetrygden. Hun hevdet at kvinnene i Norge ikke hadde forstått hvor viktig hennes reform ville være for deres stilling i samfunnet, og så lenge hun heller ikke hadde med seg flertallet av kvinnene ville det også være vanskelig for henne å få gjennomslag for dette hos myndighetene.³⁷⁹

Bonnevis og Venstre: Både støtte og motstand

I årene mellom 1925 og 1935 var det de borgerlige partiene som satt i regjeringslokalene. Ingen av de ti mindretallsregjeringene satt lenge. Styringstiden hadde et gjennomsnitt på ett og ett halvt år.³⁸⁰ Berge Furre viste til at i begynnelsen av denne perioden gikk de borgerlige partiene sammen for å prøve å stoppe Arbeiderpartiets tilgang til regjeringslokalene, men etter hvert som krisen slo til endret dette seg. Arbeiderpartiet la bort sin klassekampretorikk og gikk mer inn for en mer reformatorisk linje med samarbeid over partilinjene.³⁸¹ Både kriseforliket og hovedavtalen mellom AFL og NAF i 1935 skapte en mer forliksstemning i det politiske livet.³⁸² Krisen bredde seg utover landet og tiltak måtte settes i gang. Dette var det enighet om på tvers av partilinjene og et samarbeid ble satt i gang.³⁸³ Mens Arbeiderpartiet gikk inn for en mer reformatorisk linje skjedde en radikalisering av Venstres politikk i løpet av mellomkrigstiden, og den statlige innblanding ble en større del av partiets politikk.³⁸⁴ Likevel hadde ikke Venstre et kriseprogram på linje med

³⁷⁶ Hagemann, 1999: 340

³⁷⁷ Haavet, 1994: 220, 224-225

³⁷⁸ Haavet, 1994: 204, 206-207

³⁷⁹ Margarete Bonnevis privatarkiv på Nasjonalbiblioteket: Ms.fol 4425: A Korrespondanse 1935. Brev til Karin Kihlman 23.11.1935

³⁸⁰ Furre, Berge. "Del 2: Mellomkrigstid. Kriser og kløyvande krefter 1920-1935 i *Norsk historie*. 1996: 111

³⁸¹ Furre, 1996: 104

³⁸² Furre, 1996: 79

³⁸³ Furre, 1996: 113

³⁸⁴ Mjeldheim, 2006: 393

Arbeiderpartiet og Bondepartiet. Troen på at staten kunne utslette krisen var ikke en del av politikken. Det eneste staten kunne gjøre var å dempe den.³⁸⁵ Det ble større grad av samarbeid over partigrense fra 1935, men som Mjeldheim påpekte så var ikke Arbeiderpartiet avhengig av Venstre sine stemmer side de hadde allerede hadde inngått et kriseforlike med Bondeforbundet. Dette gjorde at Venstre fikk mindre de skulle ha sagt på politikken innhold og utførelse.³⁸⁶

Ifølge Furre ble det på 30-tallet et godt samarbeid mellom Venstre og Arbeiderpartiene, også på aktørplan ved at Johan Nygaardsvold og Johan Ludwig Mowinckel samarbeidet godt. I tillegg var statsrådene i Arbeiderpartiet taktiske ved at de tok fram gamle sosialpolitiske saker som tidligere hadde blitt fremmet av Venstre og dermed gjorde dem medansvarlige.³⁸⁷ Venstre ønsket å løse arbeidsløshetskrisen ved at staten satte i gang prosjekter som vei- og husbygging³⁸⁸, og det var en enighet på tvers av partigrensene at staten måtte være en aktiv aktør og sette i gang sosiale reformer.³⁸⁹

Rune Slagstad la også vekt på denne forbindelsen mellom Arbeiderpartiet og Venstre i slutten av mellomkrigstiden. Han karakteriserte Arbeiderpartiets overtagelse av regjeringslokalene som ”Venstrestatens fortsettelse”³⁹⁰, ved at de fulgte opp den sosialradikale siden av Venstres tradisjonelle ekspansive statsmakt der stat og samfunn gikk hånd i hånd.³⁹¹ Slagstad hadde også et fokus på at det ble en indre splittelse i Venstre i denne perioden. ”(...) Dermed var det duket for konfrontasjon mellom det radikale Dagblad-Venstre rundt Wilhelm Thagaard og det næringsliberale by-Venstre rundt Johan Ludwig Mowinckel”.³⁹² Thagaard hadde i 1936 blitt valgt inn i Venstres landstyre og landsmøtet hadde vedtatt et prinsippprogram som fulgte hans radikale styringsideologi, men Mowinckel og de andre Venstre-mennene på Stortinget ville føre en annen politikk.³⁹³

Venstres partiprogrammer til Stortingsvalgene i perioden

Venstre på slo fast i programmet fra 1927 at de ville bekjempe klassekampen og løse arbeidsløshetsproblemet med planmessig arbeid. I Venstres program til Stortingsvalget 1933 står det under post 9: ”Samme rett for kvinner og menn i samfunnet”. Men det står ikke i

³⁸⁵ Mjeldheim, 2006: 486-487

³⁸⁶ Mjeldheim, 2006: 486-487

³⁸⁷ Furre, 1996: 148-149

³⁸⁸ Furre, 1996: 137

³⁸⁹ Furre, 1996: 146-147

³⁹⁰ Slagstad, Rune 2001. ”Venstrekapitalismen” i *De nasjonale strategier*: 240

³⁹¹ Slagstad, 2001: 241

³⁹² Slagstad, 2001: 242

³⁹³ Slagstad, 2001: 242

forbindelse med arbeid. Det står sammen med punktet om arbeidsløshetsstrygd, folketrygd og barnetrygd, men det var likevel noe som hadde skjedd fra valget i 1930. Også der ble arbeidsløshetsstrygden og folketrygden nevnt, men det var ikke spesifisert at det skulle være like rettigheter mellom kvinner og menn. Ved neste valg i 1936 var lik rett kjønnene i mellom i personlige- arbeids- og økonomiske forhold en del av programmet til Stortingsvalget og Venstres grunnsyn i det prinsipielle programmet. Gjennom alle programmene var hjelp til selvhjelp en råd tråd.³⁹⁴ Leiv Mjeldheim påpekte at selvhjelpslinjen var gjeldende gjennom hele mellomkrigstiden, men at Venstre også gikk inn for en mer aktiv stat.³⁹⁵ Dette var en del av radikaliseringen som hadde skjedd innad i partiet, og en følge av Thagaards-linjen som tok noen skritt til venstre med sine politiske standpunkter.³⁹⁶

Partiet uten klasses tilhørighet

Venstre fremmet sin bekymring over klassepolitikken og den revolusjonære retorikken til Arbeiderpartiet, og påpekte ved mange anledninger at de var et klasseløst parti. Denne klasseretorikken brukte Venstre til å sette seg mellom klasseinteressene til Arbeiderpartiet og Bondepartiet, og for å vise at de var et parti for hele befolkningen, ikke bare én klasse og enkelte interesser. Der Bonnevie som regel gikk til angrep på Arbeiderpartiet for sin klassepolitikk, så mente Venstre at Høyre og Bondepartiet også bare fremmet sin egen klasses interesser. De mente at deres liberalistiske ideologi var den eneste redningen siden der var det individet og ikke klassen som sto i sentrum. I begynnelsen av 30-tallet brukte Venstre harde skydds mot Arbeiderpartiet ved at de så partiets politikk som en del av diktatur og dro linjer til både Tyskland, Italia og Russland. Men det var ikke bare Arbeiderpartiet de så på med skepsis. Det samme gjaldt LO. I en trykksak ble LO karakterisert som "farlig". Det samme argumentet brukte Bonnevie da hun holdt foredrag for Venstrekvinnelaget- Venstre var et parti for alle uansett klasse og kjønn, og at Venstre var mellompartiet mellom to parti med diktaturtendenser.³⁹⁷

Senere i perioden sa de seg enige i med Arbeiderpartiet at det måtte statlige tiltak til for å få tukt med arbeidsløsheten, men at Arbeiderpartiets løsninger var alt for dyre. De viste de til at de samarbeidet med arbeiderpartiet om sosiale reformer, men når det kom til

³⁹⁴ Venstres prinsipielle program og program til Stortingsvalg 1927, 1930, 1933 og 1936. Lastet ned fra nsd.no: <http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/>

³⁹⁵ Mjeldheim, Leiv. 2006. *Den gyldne mellomvegen. Tema frå Venstres historie*: 593

³⁹⁶ Mjeldheim, 2006: 400

³⁹⁷ "M.Bs privatarkiv på N.B. MS.fol: E Boks 3. Klippbøker nr 7 frå 1.februar til 15.juni 1936. "Med Venstre for folkestyre"(verken dato eller avis) og "Til Venstretenkende kvinner" 23.4.1936 i Dagbladet av M.Bonnevie.

arbeidsløsheten ønsket de en statlig innblanding som satte i gang prosjekter som skapte arbeidsplasser, som for eksempel boligbygging. Forsorg skulle unngås så langt det gikk ifølge Venstre og staten skulle heller hjelpe individene til å hjelpe seg selv.³⁹⁸ Disse trykksakene ble nok laget for å få Venstres politikk ut til folket og for å få stemmer. Det var mange mindretallsregjeringer i perioden så partiene ønsket flere stemmer og den borgerlige siden jobbet intens for at Arbeiderpartiet ikke skulle få makten. Disse trykksakene fremmet Venstres politikk, og det ble på slutten av 20-tallet begynnelsen av 30-tallet brukt hard retorikk for å sette en klar grense mellom dem og venstresiden. Klassepolitikken ble karakterisert som et farlig sidespor, og at Arbeiderpartiet var et revolusjonært parti som var for diktatur. Retorikken var nok spisset for å skille partiet klart fra de andre og vinne stemmer på at det var et parti for alle, ikke bare én klasse.³⁹⁹ Som vist til tidligere brukte også Bonnevie argumenter om diktatur og klassepolitikk for å vise avstand til Arbeiderpartiet, og Bonnevies fokus på kvinnene som egne individer som måtte ha rett til å forsørge seg selv kan henge sammen med hennes partitilhørighet til Venstre og den liberalistiske ideologien der individet sto i fokus og det skulle legges til rette for individets egne valg. Mjeldheim hevdet at det var denne avstand til klassepolitikk som gjorde at Venstre mistet så mange velgere i mellomkrigstiden siden store deler av befolkningen hadde blitt mer klassebevisste.⁴⁰⁰

I 1936 gav Venstre ut en brosjyre som rettet seg mot kvinnene. På forsiden av brosjyren sto det: *Venstre. Kvinnens og hjemmets parti*. Det kan virke som dette er en brosjyre som ble laget for å appellere spesielt til kvinnene i forbindelse med valget i 1936. Denne brosjyren viste at husmoridealet sto sterkt i samfunnet og at Venstre brukte dette idealet da de skulle nå fram til kvinnene, men det var ikke bare husmødrene som Venstre her satte sin lit til. Partiet viste til at de var de første som tok kvinnenenes fulle likestilling med mennene på alvor og at denne politikken var blitt videreført frem til 1936.⁴⁰¹ Det ble vist til prinsippprogrammet fra 1936:

”Politiske, erhvervmessige og personlige rettigheter skal være like for alle- for kvinner som for menn- uten hensyn til stilling, yrke eller økonomiske kår.”

³⁹⁸ Riksarkivet: Pa-0876-Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. ”Fire år. En kort oversikt”(1939), ”Ut av krisen”(1933).

³⁹⁹ Riksarkivet: Pa-0876-Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. ”Folkestyre eller diktatur. Arbeiderpartiets nye prinsipielle program” (1930), ”Bare liberalismen kan redde landet. Venstre vil drive positiv krisepolitikk” (1933).

⁴⁰⁰ Mjeldheim, 2006: 594

⁴⁰¹ Riksarkivet: Pa-0876- Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. ”Venstre. Kvinnens og hjemmets parti”.

Videre sto det:

”En slik uttalelse trenges i dag- som motvekt mot tendensen til å innskrenke kvinnens arbeidsrett. Det socialistiske norske arbeiderparti vil ta fra gifte kvinner friheten til å velge sitt yrke, og forbigår kvinner ved ansettelse. Her må vi være på vakt og støtte det parti som vil verne om våre engang vunne rettigheter, vår selvstendighet og frihet”.⁴⁰²

Et hefte, med tittelen *Venstre og sosialpolitikken*, som ble utarbeidet av stortingsmannen dr. Oscar Olsen fra Venstre, viste også at Venstre sto mellom yrkeskvinneidealet og husmoridealet. Under ”familievennlige tiltak” ble det fremmet sosiale tiltak som skulle lette tilværelsen til kvinner, både enslige og gifte. Det ble hevdet at Venstre ønsket å bygge barnehager, daghjem, feriekolonier og så videre for å avlaste enslige mødre og de ekteparene der begge var ute i arbeidet. Men det ble også fokusert mye på husmødrene og utdanning av dem, for å bli skikket til å ta seg av den oppvoksende generasjonen. Det ble tatt som en selvfølge at det var kvinnene som skulle ta seg av dette, så Venstre var på 30-tallet under genussystemets paradoks, nemlig mellom ”husmorkontrakten” og ”likestillingskontrakten”. I dette heftet ble det fremmet ulike løsninger på å lette det økonomiske trykket hos de barnerike familiene. Det ble foreslått skattelettelse, og barnetrygden ble omtalt positivt. Men i sammenheng med barnetrygden ble det også nevnt at det burde vurderes om deler av den burde omgjøres til naturaliaytelser. Dette viser at det var nok ikke fullstendig enighet rundt barnetrygden, og at det ikke bare var Bonnevie som sto i opposisjon til flertallsinnstillingen.⁴⁰³

I 1931 holdt Ingeborg Boye, styremedlem i Oslo Venstre, et foredrag om barnetrygden på landsmøtet til Venstrekvinnelaget i Oslo. Dette foredrag ble trykket opp i en brosjyre. I dette foredraget kom det fram mange av de samme synspunktene som Bonnevie hadde i saken, men Boye var langt i fra så radikal som Bonnevie. Som vist tidligere la Bonnevie stor vekt på den kvinnepolitiske og kvinnefrigjørende dimensjonen bak hennes tanker om barnetrygden. Boye var inne på noe av det samme, men likevel langt i fra i så stor grad som Bonnevie. Boye viste til at de som kom best ut av det lønnsystemet som var på den tiden var

⁴⁰² Riksarkivet. Pa-0876- Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. ”Venstre. Kvinnens og hjemmets parti”.

⁴⁰³ Riksarkivet. Pa-0876- Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. ”Venstre og sosial politikken” s. 24-28

de ugifte mennene. Det samme gjaldt ikke de ugifte kvinnene, for deres lønninger ble presset ned av at dette implisitte forsørgertillegg som ble utbetalt til alle menn, uavhengig om de hadde barn eller ikke.⁴⁰⁴ For å bruke Hirdmans teorier om ”husmorkontrakten” lå Boye godt innunder dette, men hadde noen beskjedne slag mot grensene dette systemet satte på kjønnene. Boye, som Bonnevie, mente at det måtte gjøres noe med lønnssystemet ved at det på den tiden lå et forsørgertillegg i lønnen som ikke tok hensyn til om man hadde barn eller ikke, og heller ikke hvor mange barn man hadde å forsørge.⁴⁰⁵ Men for Boye var denne forsørgeren en mann og det ideelle for en kvinne var å være husmor:

”Dessuten vil man da kunne regne med at der blir mindre konkurranse om fabrikkarbeidet, fordi mødrene ikke behøver å ty til så meget til lønnet arbeid utenfor hjemmet”.⁴⁰⁶

For Bonnevie var det heller det motsatte som hun så på som det positive ved barnetrygden. Det var den valgmuligheten kvinnene fikk til å velge mellom yrkesarbeid og husmortilværelsen som var det positive.

Likestilling på dagsorden

Margarete Bonnevie var et aktivt medlem av Oslo Venstre, og ble valgt inn som vara i styret 31.mai 1927.⁴⁰⁷ To år senere ble hun foreslått som medlem av representantskapet.⁴⁰⁸ Protokoller fra representantskapet viser at hun ble valgt inn av representantskapet og var med å utforme politikken til Oslo Venstre der.⁴⁰⁹ I 1927 ble hun satt som 10.kandidat på Venstres liste til Stortingsvalget.⁴¹⁰ I 1928 blir Bonnevie foreslått som nummer 17 på Venstres liste, men da den endelige listen skulle bli vedtatt var navnet hennes mot slutten av listen. Det samme er hun 1931,⁴¹¹ men i 1934 var hun på tredje plass.⁴¹² I protokollene har jeg sett etter kvinnepolitiske saker og hvordan Oslo Venstre behandler kvinnene i sin politikk. Bonnevie

⁴⁰⁴ Riksarkivet. Pa-0876- Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker. Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945. Sterilisasjon av åndssvake av dr.med. G Waaler. Barnetrygd av Ingeborg Boye” s.18-19

⁴⁰⁵ Boye, 1931: 16-19

⁴⁰⁶ Boye, 1931: 19

⁴⁰⁷ Statsarkivet: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933. Styremøte 31.5.1927

⁴⁰⁸ S.A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933. Styremøtet 13.2.1929

⁴⁰⁹ Statsarkivet: Oslo Venstre møtebøker og forhandlingsprotokoller. Representantskapet.

⁴¹⁰ SAO/PAO-0148/H/L0008. Korrespondanse 1919,1921-1922,1924-1927. I et brev ble det vist til at dette hadde blitt vedtatt på representantskapsmøte 13.9.1927

⁴¹¹ Styremøte i Oslo Venstre 24.10.1928 og 28.10.1928 og 3.11.1931

⁴¹² Styremøte i Oslo Venstre 29.8.1934

var som sagt bare et varamedlem, men gjennom avisdebatter var hun en aktiv Venstre-politiker, og hun var også på mange av møtene som vara og hun sto på Stortingslisten til Venstre i løpet av mellomkrigstiden, men hun ble ikke valgt inn. Man kan ikke med sikkerhet si hvilken innvirkning hun hadde på Venstres politikk, men jeg vil tro at en så sterk stemme i den offentlige debatten hadde noe å si. Venstre hadde i hvert fall i forhandlingene i Oslo kommune vist at de støttet de gifte kvinnenenes arbeidsrett. Som vist i kapittel 2 så tok Oslo Venstrekvinnelag i 1928 til orde for at et forbud var et brudd med prinsippet om økonomisk likestilling i ekteskapet.⁴¹³ Det samme argumentet brukte Bonnevie i *Ekteskap og arbeide* fire år senere. Det samme året la Venstres representant i formannskapet, Johan Hvidsten, frem et forslag om å oppheve vedtaket, men det ble ikke tatt noen avgjørelse.⁴¹⁴

Behandlingen av kommuneprogrammet til Venstre i 1925 viste at kvinnene ble tatt opp på alvor i partiets politikk og det ble ikke bare regnet som husmødre. Blant annet så viser behandlingen av programmet at det under skolepolitikken ble lagt vekt på at det spesielt var viktig at det trengtes nye fagskoler spesielt for kvinner og at det måtte opprettes flere barnehager og friluftskoler. Dette viser at Oslo Venstre satset på kvinnene som yrkesarbeidere og at de ville at det offentlige skulle ta over deler av barneomsorgen.⁴¹⁵

Bonnevie ytret gjennom artiklene sine at det var Venstre som var kvinnenenes parti i Norge, og møteprotokollen i Oslo Venstre, som Bonnevie tilhørte, viser at det var en del likestillings- og kvinnepolitiske saker som ble tatt opp. Men de viser også at det var kvinnene som fremmet disse sakene i partiet, og at de var pådrivere for å få likestillings- og kvinnepolitiske saker på dagsorden.

Boye fremmet et så radikalt forslag som at presteembete skulle åpnes også for kvinner, og at dette skulle bli en del av Stortingsprogrammet. Dette fikk hun gjennom i Oslo Venstres sitt styre og forslaget ble vedtatt med 13 mot 10 stemmer,⁴¹⁶ men i det endelige partiprogrammet for det året så var ikke dette forslaget med, så det må ha blitt nedstemt på landsmøte. På et medlemsmøte 28.4.1930 ble et programutkast diskutert. Ingeborg Boye kom da med følgende forslag: "Like rette for menn og kvinner i alle samfundsforhold". Dette forslaget ble forkastet med 13 mot 10 stemmer.⁴¹⁷ Samme året hadde Boye og Betzy

⁴¹³ Se kapittel 2

⁴¹⁴ Se kapittel 2

⁴¹⁵ Statsarkivet: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006. Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller og liknende 1922-1933. Styremøte 28.9.1925 og 20.10.1925

⁴¹⁶ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933. Styremøte 3.juni 1927.

⁴¹⁷ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933. Medlemsmøte i Oslo Venstre

Kjeldsberg, som var det første kvinnelige medlemmet av Venstres sentralstyre, sendt inn et forslag der de ønsket at kvinnene skulle få plass på representantskapets forslag til valgliste.⁴¹⁸ Det var altså kvinnene som fikk Betzy Kjeldsberg inn på sikker plass på Stortingslisten i 1930.⁴¹⁹ I et forslag til valgprogram i 1931 slo Oslo Venstres styre fast i post 8 på programmet: ”Kommunale stillinger må bare besettes efter saklige hensyn. Kvinner og menn konkurrerer på like vilkår”.⁴²⁰ Dette var en politikk som Oslo Venstre holdt på ut hele mellomkrigstiden.⁴²¹

På et medlemsmøte 14.oktober 1935 ble prinsipp- og arbeidsprogrammet til Oslo Venstre behandlet. Under post 2- forfatning og forvaltning- ble denne setningen ført inn: ”Kvinner og menn skal være likestillet i alle samfundsforhold”. Dette viser at noe har endret seg i Oslo Venstre siden 1930 da det samme tillegg ble nedstemt. På samme møtet fikk Bonnevie gjennomslag for sin lønnsreform: ”Barnetrygden innføres i forbindelse med en reform av lønnssystemet”. Forslaget ble vedtatt som et punkt under posten for sosialpolitikk.⁴²²

I en trykkutgave av forslaget Norges Venstrelags styre har til Venstres program i 1936 kommer det fram at synspunktene som Bonnevie hadde i kvinnesaken reflekteres i Venstres politikk og gjennom forslagene fra Venstreskvinnelaget. Under posten om forfatning ble det slått fast at kvinner som menn skulle ha de samme rettighetene når det gjaldt arbeid, politikk og i privatlivet. Under posten om sosialpolitikk ble ikke barnetrygden nevnt, men både Bonnevie og Venstrekvinnelaget kom med forslag på landsrådsmøtet. Bonnevie ønsket at husstellundervisningen ble obligatorisk for både gutter og jenter i folkeskolen, men hun kom ikke med forslag angående barnetrygden. Venstrekvinnelaget kom med flere forslag. Også de ville innføre husstellundervisning, men sa ingenting om at den skulle gjelde både gutter og jenter. Venstrekvinnelaget hadde forslag som både gjaldt husmorlinjen og yrkeskvinnene. De ville at staten skulle opprette husmorskoler og få håndarbeide som en del av undervisningen i folkeskolen. I tillegg til dette ville kvinnelaget at det skulle bli slått fast i valgprogrammet at

⁴¹⁸S.A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Styremøte 27.8.1930.

⁴¹⁹ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Medlemsmøte 28.4.1930.

⁴²⁰ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Styremøte 5.10.1931 28.4.1930.

⁴²¹ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Styremøte 22.6.1934. Programmet for kommunevalget er i møteprotokollen og punktet fra forrige valg er fortsatt med, som post 10 dette året. Protokoll fra lagmøte 7.9.1937. Forslag til program for kommunevalget. Post 11 med samme budskap som tidligere.

⁴²² S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Medlemsmøte i Oslo Venstre 14.oktober 1935

retten til lønnet arbeid skulle være den samme for både kvinner og menn. I motiveringen bak forslaget la de vekt på at dette måtte med for å bekrefte at dette var en del av partiets grunnsyn i likestillingspolitikken.⁴²³ Da dette programmet skulle diskuteres på et medlemsmøte 8.5.1936 ble det først lagt frem et forslag hvor man ”(...)henstille til Venstres representanter i lagtinget om å stemme for kvinners adgang til alle embeter”.⁴²⁴ Dette forslaget ble enstemmig vedtatt.

Bonnevie var medlem av representantskapet i Oslo Venstre og fikk her gjennom blant annet at en av hennes kjernesaker i kvinnepolitikken, nemlig barnestuer. I behandlingen av Venstres kommuneprogram for valget 1937 ble dette forslaget vedtatt: ”Planmessig opprettelse av tidhøvelige kommunale barnestuer(kombinerte daghjem og barnekrybber) i alle bydeler”.⁴²⁵

Ut i fra møteprotokollene i styret og representantskapet i Oslo kan det virke som det var Ingeborg Boye som sto for mange av forslagene rundt kvinnene og likestillingspolitikken. I foredraget fra Venstrekvinnelagets landsmøte i 1931 kan det virke som Boye gikk inn for et syn som så på barnetrygden som positiv siden den kunne gjøre at kvinnene ikke trengte å være yrkesaktive. Likevel så kan det gjennom møteprotokoller og avisdebatten virke som hun gikk inn for det samme som Bonnevie når det kom til retten til arbeid blant gifte kvinner, og at hun sto i en mellomposisjon med husmoridealet på den ene siden og yrkeskvinnen på den andre. For eksempel fremmet hun forslag til valgprogrammet på et møte i representantskapsmøte i 1933: ”(...)Samme rett for loven med gjennomførelse av full likestilling for kvinner og menn i samfundet- også spørsmålet om gifte kvinners nasjonalitet og arbeidsrett”.⁴²⁶ Forslaget ble vedtatt mot 4 stemmer, men ”for loven med gjennomførelse av full likestilling” ble strøket.⁴²⁷

Mot slutten av perioden som oppgaven tar for seg var ikke Bonnevie entydig fornøyd med sitt partis likestillingspolitikk. Hun mente at Venstre måtte gå foran når det gjaldt

⁴²³ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Venstres program 1936. Forslag fra Norges Venstrelags styre. En trykksak som er blitt limt inn i møteprotokollen

⁴²⁴ S .A. Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.Medlemsmøte i Oslo Venstre 8.5.1936.

⁴²⁵ S.A. SAO/PAO-0148/A/L0007. Møtebøker, forhandlingsprotokoller o.l 1927-1939.Representantskapsmøte i Oslo Venstre 22.6.1937

⁴²⁶ S.A: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0007 Møtebøker, forhandlingsprotokoller 1927-1939. Representantskapsmøte 29.3.1933

⁴²⁷ S.A: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0007 Møtebøker, forhandlingsprotokoller 1927-1939. Representantskapsmøte 29.3.1933

kvinnenes arbeidsrett slik de hadde gjort med stemmeretten. Hun ville at Venstre skulle føre en radikal reformpolitikk slik som det sosialdemokratiske partiet i Sverige.⁴²⁸

Delkonklusjon

I *Aschehougs norgeshistorie* var Knut Kjeldstadli inne på at det var et gap mellom den teoretiske frigjøringen og hvordan kvinnene hadde det i sin praktiske hverdag. Kvinnene kunne i bøkene lese om den "frie kvinnen", men i det praktiske liv var realiteten enn annen.⁴²⁹ Skille mellom teori og praksis var Bonnevie inne på i *Ekteskap og arbeide*, og det var det hun ville gjøre noe med. Men denne dimensjonen var nok også et stort hinder for hennes prosjekt.

Når man går gjennom kildematerialet rundt saken om gifte kvinners arbeidsrett og forbindelsen som Bonnevie satt mellom den saken og barnetrygden, får man inntrykk av at denne saken ikke ville blitt den samme uten Bonnevie. Det var ingen andre som viet denne saken så mye oppmerksomhet som henne fra et så tidlig stadium med både bøker, artikler og arbeidet hennes i N.K.F. Bøkene hennes ble kommentert i de største avisene i landet, og artiklene hennes startet debatter. Hun fikk støtte av kvinner på den borgerlige siden som Ingeborg Boye og Signe Swensson, og både Venstrekvinnelaget og Venstremannen Johan Hvidsten ytret ønsket om at vedtaket i Oslo kommune skulle oppheves. Noe som viser at hun hadde en viss grad av støtte innefor eget parti. I protokollene til Oslo Venstre kommer det fram at Bonnevie både fikk tillit til å være varamann i Oslo bystyre, være med i representantskapet og stå langt opp på Venstre sine lister i både kommune- og Stortingsvalg, så hun må ha blitt sett på som en seriøs og dyktig politiker. Men allikevel så fikk hun ikke med seg partifellene sine da det gjaldt som mest, som i barnetrygdskomiteen. Hun ble nok for radikal og den kvinnepolitiske dimensjonen for sterk.

Bonnevie kom høyere opp på Venstres lister etter at bøkene hennes var blitt utgitt, men hun kom ofte i mindretall og slett med å få full uttelling for sin politikk. Dette var nok først og fremst fordi da hennes eget parti var i regjering så var det i mindretall og måtte ha støtte av de mer kjønnskonservative partiene Arbeiderpartiet og Bondepartiet, og i slutten av den omhandlende perioden var ikke hennes parti i regjering. Den lille graden av gjennomslag hadde også noe med at hun ikke fikk nok støtte fra verken kvinner eller menn i statens ledelse. En siden av den saken var at de motsatte seg henne, men også fordi hun gjorde det samme

⁴²⁸ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 5 fra september 1934 til september 1935. "Venstres besøksestid" av Margarete Bonnevie 22.1.1935 i Dagbladet.

⁴²⁹ Kjeldstadli, Knut. 1994. "Individualisme i liv og lære" i *Aschehougs norgeshistorie bind 10. Et splittet samfunn 1905-1935*: 115

tilbake. Som for eksempel ønsket hun ikke at staten skulle stå for hele barnetrygden. Hun ønsket heller å endre lønssystemet. Det ville heller ikke Norske kvinners nasjonale familielønnskomite, som var representant for den borgerlige kvinnebevegelsen.⁴³⁰ Dette kan være fordi hun opererte den liberal-demokratiske ideologien hvor individets friheten uten statlig innblanding sto sentralt. Hovedavtalen....

Selv om det kan virke som Bonnevie hadde mye å si for denne saken, så kan hun nok ikke få hele æren alene. Kvinner som Johanne Retuz i arbeiderbevegelsen må også få sin del⁴³¹, men det var nok ikke disse kvinnene alene som gjorde at klimaet ble endret på 30-tallet. I 1936, som jeg skal vise i neste kapittel, hadde Alva og Gunnar Myrdal fra det svenske sosialdemokratiske partiet fått gjennomslag for mye av sin befolknings- og kvinnepolitikk. Og en "feministisk statsstrategi" hadde til en viss grad slått igjennom i denne tilsvarende saken i Sverige. Flere kvinner og menn i statsledelsen i Sverige hadde støttet kvinneforeningene i denne saken og uttalt seg imot de som ønsket de gifte kvinnene ut av arbeidslivet. Det samme kan ikke hevdes om Norge.

Hun fikk seg et nettverk i den borgerlige delen av kvinnebevegelsen, og mye gjennomslag for sin kvinnepolitikk. Det var kanskje denne kvinnepolitikken som gjorde at hun ikke fikk det nettverket og gjennomslaget i det øverste politiske styringsnivået. Det kan virke som hun drev en ren kvinnepolitikk som hun ikke så i en større politisk sammenheng, som Alva Myrdal i en mye større grad gjorde. Myrdal infiltrerte kvinnepolitikken sin inn en helhetlig familie- og sosialpolitikk, mens Bonnevie kjørte en kollisjonslinje overfor arbeiderbevegelsen.

Mye av Bonnevis argumentasjon har den liberalistiske ideologien som bakteppe. Her sto det fri og individuelle menneske sterkt. Man skulle selv ha frihet til å velge sin egen livsførsel og stå til ansvar for de valgene man tok. Staten skulle ikke gripe inn ved å legge føringer på enkelt menneskets liv og valg.

Bonnevie mente at kvinnene ikke kunne bli uavhengige og frigjort hvis de ikke sto utenfor det lønnede arbeidet. Det at kvinnene ikke kunne bli fullverdige medborgere uten lønnet arbeid ga Carole Pateman en teoretisk forklaring på i *Den patriarkalske velferdsstaten*. Hun kritiserte demokratiteoretikere for å overse sammenhengen mellom lønnsarbeid og medborgerskapet.⁴³² Det at mange kvinner har drevet ulønnet velferdsarbeid gjennom barneomsorg og pleie av eldre. Dette har gjort at de ikke har kunnet bli fullverdige

⁴³¹ Se kapittel 2

⁴³² Pateman, Carole. 1998. "Den patriarkalske velferdsstaten" i *Kjønn og velferdsstaten*: 50

medborgere, siden lønnsarbeid har vært et av kriteriene for det har vært uavhengighet.⁴³³ Hun hevdet at en del av medborgerskapet var å få anerkjennelse av andre borgere via deltakelse i det lønnede arbeide.⁴³⁴

At det var mulig for en kvinne i mellomkrigstiden å utfordre kjønnsstrukturene viste Margarete med sine utgivelser av både bøker og artikler, og argumentene hun hadde i disse. Hun viste at selv om ”husmorkontrakten”, for å bruke Hirdmans begrep, sto sterkt så var det nødvendigvis ikke alle som lot være å utfordre den. Hun klarte å se forbi holdningene og verdiene som samfunnet, og mange kvinner, hadde til kvinner. Og hun så mulighetene de hadde ute i det offentlige, i lønnet arbeid og politikk. På en annen side var det en viss dobbelhet hos Bonnevie, for hun selv var hjemme med sine barn da de var små, men likevel kan man ikke ta fra henne at hun hadde andre holdninger og verdier enn mange andre kvinner og menn på denne tiden.

Argumentene som Margarete Bonnevie brukte i sine artikler og bøker er langt i fra representative for de allmenne meningene i denne saken. Både kvinner i arbeiderbevegelsen og i kvinneforeninger støttet DNAs og LOs husmorpolitikk, men argumentene hennes er en god og gyldig kilde for de meningene som sto i motsetning til denne politikken. Hun gav mange kvinner- og menns meninger et ansikt.

Francis Sejersted hevdet i *Sosialdemokratiets tidsalder* at det ikke var noen som motsatte seg normen om at mannen var familieforsørger og kvinnene var hjemme med husarbeid og barn, og at grunnen til dette var fordi Norge ikke hadde en kvinne som Alva Myrdal.⁴³⁵ At det ikke var motstand mot denne normen i Norge kan man vel rett og slett si at er feil, men dominerende var den. Det er nok riktig at Norge ikke hadde en Alva Myrdal. Det var først med Johanne Reutz at det var en kvinne i arbeiderbevegelsen som virkelig motsatte seg normen, men uten om arbeiderbevegelsen gjorde Bonnevie det flere år tidligere. Som jeg har vist så var nok ikke Bonnevie en Myrdal, men hun jobbet heller ikke under de samme forholdene.

Hva som lå til rette for Myrdal skal neste kapittel vise.

⁴³³ Pateman: 57

⁴³⁴ Pateman: 65

⁴³⁵ Se kapittel 1 under *Historisk kontekst*

Kapittel 4: Alva Myrdal- et unntak fra regelen⁴³⁶

Som det er vist til i innledningskapitelet var utgangspunktet til historikeren Renée Frangeurs framstilling av debatten om gifte kvinners arbeidsrett at hun var kritisk til tidligere fremstillinger av den politikken som ble ført av sosialdemokratene i denne saken. Kritikken var først og fremst rettet mot Yvonne Hirdman og hennes deterministiske og strukturerende teori om genussystemet og hvordan den styrte de to kjønnenes handlinger, budskap og intensjoner i denne perioden. Frangeur mente at de strukturerende teoriene var et vel og bra analyseredskap i møte med kildematerialet fra mellomkrigstiden, men at det også måtte gjøres plass til aktørenes handlinger og motiver.⁴³⁷ Dette har vært til inspirasjon for at denne oppgaven har fått et aktørperspektiv. Det er Frangeurs avhandling om debatten om gifte kvinners arbeidsrett som ligger til grunn for dette kapitelet og hennes funn blir brukt til å kunne drøfte Myrdals budskap og intensjoner i denne saken inn i sakens kontekst. Gjennom teksten vil det bli sammenlignet sakens gang i Sverige med den i Norge, og hvor i meningsfeltet Myrdal stilte seg og grad av hennes gjennomslag med den fremstillingen som er blitt gjort av denne saken i norsk kontekst og av Bonnevis budskap og motiver i den.

Biografi

Alva Reimer fra Uppsala i Sverige ble født i 1902. Alva hadde få muligheter til å få mer skolegang etter folkeskolen siden de høyere nivåene i hennes distrikt bare var for gutter. Det skulle vise seg at hun kom seg opp og fram likevel. Hun tok etter hvert ”Studenten” som privatist, og hun ble senere i livet både forsker, forfatter, politiker, ambassadør, sakkyndig i flere komiteer, Riksdagsmedlem for det sosialdemokratiske partiet, en meget aktiv skribent og kvinnesaksforkjemper og ikke minst vinner av Nobels fredspris.⁴³⁸

Alva ble et kjent navn i det svenske samfunnet i mellomkrigstiden, og var på toppen av sin karriere etter andre verdenskrig. Men deler av sin suksess måtte hun dele med sin ektemann Gunnar Myrdal, som hun giftet seg med i 1924.⁴³⁹ Alva og Gunnar møtte hverandre da Alva bare var 17 år gammel og han var jusstudent i Stockholm.⁴⁴⁰ De skulle senere i livet bli noe mer en bare mann og hustru. De ble også kollegaer i det politiske livet.

⁴³⁶ Lindholm, 1990. *Talet om det kvinnliga: studier i feministisk tänkande i Sverige under 1930-talet*: 232

⁴³⁷ Frangeur, ”Utanför systemet? Om genussystemteorins förklaringsvärde för (stats)-feminismen på 1930-talet” i *Historisk tidsskrift*. 1995: 216

⁴³⁸ Hirdman, 2006. ”Det tänkande hjärtat. Boken om Alva Myrdal” og 2011 ”Från firma till slagskepp. Alva og Gunnar Myrdals rörelser i världen”. Åkerman, 1997. ”*Alva Myrdal. Från storbarnkammare till fredspris*”. Lindholm, 1990.

⁴³⁹ Hirdman, 2011: 310

⁴⁴⁰ Hirdman, 2011: 303-304

Yvonne Hirdman har i en artikkel i boken *Par i vetenskap och politik*⁴⁴¹ hvor hun fokuserte på det hun mente var det viktige samspillet mellom Alva og Gunnar, og hvor avhengig de var av hverandre i arbeidet med å profilere seg innen politikk og vitenskap. De møtte hverandre og giftet seg i en tid der den borgerlige familien var den rådende familieinstitusjonen, der mannen var ute i arbeid for å tjene penger til å forsørge familien, men kvinnen var hjemme og hadde ansvaret for husholdningen og barna. At dette var den rådende normen i samfunnet på denne tiden var også Alva og Gunnar klar over. Gunnar var av det konservative slaget, og Alva hadde også drømmer som passet godt med tidens normer og sedvane. Hun så for seg å få tolv barn som hun kunne oppdra til å ”bli noe stort”.⁴⁴²

Som vist i kapittel 3 karakteriserte Ida Blom Margarete Bonnevie som et ”unntaksmenneske”. Den samme karakteristikken kan man sette også på Alva Myrdal.⁴⁴³ For det å ha tolv barn var ikke hennes eneste drøm. Hun hadde også andre ambisjoner. Hun ville bli en del av Gunnars liv- det ”store livet” ute i samfunnet, borte fra hus og kjøkkenbenk.⁴⁴⁴ Dette målet viser hennes historie at hun nådde. Alva brøt på mange måter opp det rådende ”genussystemet”, for å bruke Hirdmans teoretiske perspektiver på kjønnsordenen. Hun ville forsette å studere, og det begynte hun med i 1922. Hun studerte nordiske språk, religionshistorie og litteraturhistorie i Stockholm, mens hun overbeviste Gunnar om at han skulle legge jussen til side og heller skrive en doktoravhandling i nasjonaløkonomi.⁴⁴⁵

Hirdman har fokusert på det samspillet som ekteparet Myrdal hadde for å oppnå sin suksess, men også det vekslende maktforhold dem i mellom, nemlig at de begge ikke var på topp i sin karriere samtidig. Hirdman hevdet for eksempel at Alva hadde noen mørke husmor år fra 1926-1928, men at gleden var stor da hun fødte deres første barn i 1927.⁴⁴⁶

Reisen ut av husmortilværelsen ble en realitet da Gunnar fikk et jobboppdrag i USA. Endelig kunne Alva få brukt sin interesse for vitenskap. Hun begynte å studere barnepsykologi og sosiologi. Det var i USA Alva og Gunnar hentet inspirasjon til nye sosiale reformer. De hadde etter USA-oppholdet fått en felles interesse for sosiale spørsmål, og resultatet ble at de skrev boken *Kris i befolkningsfrågan* da de kom tilbake til Sverige. Denne boken fikk stor betydning for sosialpolitikk i Sverige og for kvinnes prinsipielle stilling på

⁴⁴¹ Denne artikkelen heter ”Från firma till slagskepp. Alva og Gunnar Myrdals rörelser i världen”. Denne artikkelen er basert på biografien Hirdman har skrevet om Alva Myrdal ”Det tänkande hjärtat. Boken om Alva Myrdal” der i hovedsak brevvekslingen mellom de to er kildematerialet.

⁴⁴² Hirdman, 2011: 306-307

⁴⁴³ Margareta Lindholm(1990) mente at hun var et unntak fra regelen i denne perioden: 232

⁴⁴⁴ Hirdman, 2011: 306-307

⁴⁴⁵ Hirdman, 2011: 309-310

⁴⁴⁶ Hirdman, 2011: 311-312

arbeidsmarkedet. Som i Norge, herjet arbeidsledigheten i Sverige i denne perioden og det kom forslag i Riksdagen om å utestenge de gifte kvinnene fra statlige stillinger for å gjøre plass til arbeidsløse menn og ungdommer. Den ”egentlige” krisen var de synkende fødselstallene, og Myrdals ville gi løsninger på hvordan man kunne få opp antall fødsler. En av løsningene var å støtte den yrkesarbeidende kvinnen slik at hun kunne forsørge sine barn, men også avløse foreldrene fra barneomsorgen ved at det offentlige tok på seg av deler av omsorgen og oppdragelsen av barna.⁴⁴⁷ Brita Åkerman hevdet at på denne tiden ble ekteparet Myrdal sett på som ledende stjerner både innen forskning og politikken.⁴⁴⁸

Befolkningskrisen ble sett så alvorlig på i Sverige at regjeringen nedsatte en kommisjonen som skulle ta for seg denne utfordringen. Leder av Befolkningskommisjonen ble Gunnar Myrdal. Alva på sin side jobbet ved en skole som utdannet pedagoger, og i tillegg ble hun mer og mer engasjert i den svenske kvinnebevegelsen.⁴⁴⁹ Hun ble blant annet utnevnt sammen med mange andre profilerte kvinneforkjempere til å sitte i Kvinnoarbeetskommittè som skulle ta for seg den gifte kvinnens stilling i det lønnede arbeidet. I komiteen var Myrdal sekretær og man kan anta at hun skrev store deler av den 500 siders lange teksten som var klar i 1938.⁴⁵⁰ Det var i hvert fall hun som skrev den historiske innledningen til utredningsteksten der det ble gjennomgått kvinnens endrede stilling i familien og samfunnet fra jorbrukssamfunnet og over til industrisamfunnet. Mange av betraktningene som er gjort i denne delen finner man igjen i bøkene som hun skrev om kvinnenens stilling etter at utredningen var ferdig.

Etter suksessen med *Kris i befolkningsfrågan* fikk Gunnar et jobboppdrag i USA og Alva ble igjen plassert i rollen som husmor, og de hadde da fått to barn til.⁴⁵¹ Dette ble for Alva en periode der hun vekslet mellom å være yrkeskvinne og husmor. Da de kom tilbake til Sverige denne gangen ble Gunnar minister i den sosialdemokratiske regjering, fra 1945-1947, og Alva kom seg tilbake til yrkeskarrieren sin. Hun ble rektor på skolen med pedagogiske seminarer og sakkyndig i utredninger. Det skulle ikke vare lenge før Gunnar fikk en jobb i utlandet igjen og husmorrollen ble en realitet for Alva nok en gang, men det skulle ikke vare lenge. I 1949 fikk hun tilbud om å bli sjef for sosiale spørsmål i FN i New York- et tilbud hun ikke kunne takke nei til. Fra og med da gikk det slag i slag i Alvas yrkeskarriere. Det neste på CVen ble sjefstillingen for Unescos sosialvitenskapelige avdeling i Paris fra 1951-1955, og

⁴⁴⁷ Hirdman, 2011: 313-315

⁴⁴⁸ Åkerman, 1997: 27

⁴⁴⁹ Hirdman, 2011: 315-316

⁴⁵⁰ Åkerman, 1997: 82

⁴⁵¹ Hirdman, 2011: 317

fra 1955 til 1961 var hun Sveriges ambassadør i India.⁴⁵² Etter disse årene i utlandet ble hun Riksdagsmedlem hvor hun jobbet med nedrustningsspørsmål. Dette arbeidet førte til slutt til at hun i 1982 fikk Nobels Fredspris sammen med Alfonso Garcia Robels.⁴⁵³

Med sitt fokus på parforholdet til Alva og Gunnar hevdet Hirdman at det i slutten av Alvas karriere ble en maktforskyvning til hennes fordel mellom de to, men at deres karrierer var avhengig av hverandre ved at de støttet og presset hverandre i arbeidet.⁴⁵⁴ Hirdman er opptatt av genusordningen og hvordan den strukturerte samfunnet i denne perioden, og at Alva i mange tilfeller styrte retningen på ekteparet Myrdals liv og virke selv om hennes kvinnelige posisjon i genusordningen lå som et hinder.⁴⁵⁵ Etter å ha lest mye om Alva Myrdal kan man tolke det dit hen at denne genusordenen ikke er så strukturerende som Hirdman skal ha det til. Hvis man ser på mellomkrigssamfunnet som helhet så er den borgerlige familien og "husmorkontrakten" den dominerende, men hvis man da går inn og ser på enkeltaktørers intensjoner, handlinger og budskap kan man se at bildet ikke er så entydig. Det er aktører som presser på grensene av strukturene og er med på å endre dem ved å skape et kollektiv rundt sine intensjoner, handlinger og budskap. Får å få det til trenger man blant annet et bredt nettverk, og var det noe Alva Myrdal hadde så var det nettverk. Hun hadde det via både sin egen posisjon og gjennom sin ektemann, i SAP og ikke minst i kvinnebevegelsen. Dette viser at hun hadde gjennomslag i ulike deler av kvinnebevegelsen påpekt Brita Åkerman, i sin bok. Der hevder hun at flere av kvinneorganisasjonene sto samlet rundt Alva i enkelte tilfeller. Som et eksempel dro hun frem en artikkel Alva skrev om kollektivhusene. Denne artikkelen ble godt mottatt av både liberale og konservative kvinneforeninger, og hun ble invitert til å skrive for deres tidsskrifter.⁴⁵⁶

Alva Myrdals argumenter i saken om gifte kvinners rett til arbeid

Kris i befolkningsfrågan

Kris i befolkningsfrågan fra 1934 skrev Alva Myrdal sammen med sin ektemann Gunnar Myrdal. Boken var et resultat av en bekymring for det framtidige Sverige. Trenden var at færre og færre giftet seg og fødselstallene hadde gått drastisk ned. Løsningene på disse utfordringene mente ekteparet Myrdal var sosiale reformer og statlige tiltak for å legge til rette for at unge menn og kvinner skulle kunne gifte seg og få barn.

⁴⁵² Hirdman, 2011: 322-325

⁴⁵³ Hirdman, 2011: 328

⁴⁵⁴ Hirdman, 2011: 334-335

⁴⁵⁵ Hirdman, 2011: 329

⁴⁵⁶ Åkerman, 1997: 35

Myrdals gav både økonomien og liberalismen skylden for nedgangen i antall fødsler. For mange var det for dyrt å ha mange barn, men det at man ikke fikk mange barn var også på grunn av individualistisk egoisme, mente de.⁴⁵⁷

Denne individualistiske egoismen var et produkt av industrialiseringen. Det samme var oppfatningen at kvinnens plass ved kjøkkenbenken med barna. I jordbrukssamfunnet hadde familien vært en produksjonsenhet der alle i familien var like viktige i arbeidet som ble gjort. Da man la om til et industrialisert samfunn ble det ikke lenger behov for kvinnens arbeidskraft og det ble en maktforskyvning i familien. Det var nå mannen som sto for all produksjon og dermed fikk inn alle pengene i husholdningen.⁴⁵⁸ Denne maktforskyvningen gjorde da at det ble behov for en kvinnefrigjøring.⁴⁵⁹

Den eneste grunnen til at det var kvinnen som måtte bli igjen i hjemmet og stå utenfor produksjonen var på grunn av den fysiologiske siden ved en fødsel, men siden det ble færre barn og lengre mellom hver fødsel mente Myrdal at det ikke var nødvendig at kvinnene sto utenfor det lønnede arbeidet hele livet. Det måtte komme løsninger til som gjorde at kvinnene kunne komme tilbake i arbeid etter den korte perioden som småbarnsforeldre. En annen side ved industrialiseringen som gjorde at det var på høy tid at kvinnene kom seg ut i lønnet arbeid var den industrialiseringen som hadde skjedd i hjemmene. Det var ikke lenger så tidkrevende å drive en husholdning.⁴⁶⁰

Myrdals brukte klassemotsetningene da de skulle forklare debatten rundt gifte kvinners arbeidsrett. De kalte dem som ønsket et forbud for mindre innsiktsfulle, og mente at denne saken kom fra de øverste sosiale klassene hvor det var menn som ønsket seg stillingene til de kvinnene som jobbet i statlige organer. De viste til at det kroppsarbeidet som ble gjort av de fleste yrkeskvinnene i arbeiderklassen ikke hadde møtt den samme motstanden.⁴⁶¹ Dette er interessant i sammenligning med debatten i Norge der det var sosialdemokratiet som førte denne politikken hvor kvinnene i arbeiderbevegelsen mente at yrkeskvinneidealet var noe som bare var for de borgerlige kvinnene i middelklassen og oppover fordi de hadde råd til at noen tok seg av barn og hjem.⁴⁶² Men som Margareta Lindholm viste til i sin avhandling, så hadde ikke partiet de tilhørte eller sosialismen noe sentral plass i Myrdals framstilling.⁴⁶³ Det

⁴⁵⁷ Myrdal, Alva og Gunnar. 1934 "Socialpolitikken och den familjesociologiska utvecklingen" i *Kris i befolkningsfrågan*. : 334

⁴⁵⁸ Myrdal, 1934: 351

⁴⁵⁹ Myrdal, 1934: 352-353

⁴⁶⁰ Myrdal, 1934: 370-371

⁴⁶¹ Myrdal, 1934: 373

⁴⁶² Se kapittel 2 og 3

⁴⁶³ Lindholm, 1990: 193

kan ha hatt en positiv virkning på gjennomslaget boken fikk. Fokuset på en helhetlig sosialpolitikk gjorde nok at flere lesere følte seg inkludert i deres løsninger. Bonnevie på sin side fikk seg mange av arbeiderkvinnene mot seg ved at hun gikk så hardt ut mot sosialismen og Arbeiderpartiet og derfor lot sin liberalistiske overbevisning komme godt til syne i sine tekster. Tekstene til Bonnevie hadde heller ikke det samme helhetlige og vitenskaplige perspektivet som Myrdal hadde i sine bøker.

I en artikkel i Dagbladet berømmet Bonnevie Myrdal for denne boken. Hun berømmet de for å bryte med den politikken som ble ført på dette området i Norge, og hun trodde at den kunne få mye å si for hele Norden. Hun uttalte en støtte til deres naturalytelser og viste til at dette var noe Venstre sto for her i Norge. Problemet med løsningene til Myrdal var at de ikke var positive til barnetillegg. Bonnevie på sin side viste i både bøkene sine og i innstillingen sin i barnetrygdkomiteen at hun gjerne vil ha begge deler, men hun tolket det dit hen at Myrdal ikke mente at det var nødvendig med et barnetillegg når man fikk sosiale forordninger som gjorde det lettere økonomisk å ha barn. Bonnevie mente at dette var å begynne i feil ende. Man burde fra første stund legge til rette for at kvinner fikk og tok seg lønnsarbeid.⁴⁶⁴ Her kan forskjellige intensjoner bak aktørenes politikk spille inn. Bonnevis arbeider viser at hun først og fremst jobbet for kvinnesaken, og hun ble også i debatten rundt barnetrygden beskyldt for å ha et for stort fokus på det av Skaug og Getz. Myrdal på sin side skrev ikke denne boken bare for å fremme ren kvinnepolitikk. De ville løse et mer overordnet problem – nemlig befolkningskrisen. Kvinnelig yrkesarbeid var en del av denne sosialpolitikken.

Bonnevie var ikke den eneste fra den borgerlige kvinnebevegelsen som stilte seg bak boken til Myrdals. Åkerman viste til at også enkelte i den svenske borgerlige kvinnebevegelsen gjorde det samme.⁴⁶⁵ I Bonnevis tilfelle var det ikke mye positivt å høre fra hennes motpart i arbeiderbevegelsens kvinner da hun gav ut sine bøker. Der møtte hun som regel sterk kritikk, som for eksempel fra Ella Anker.

Myrdals mente at kvinnene lot være å gifte seg for å slippe å miste det lønnede arbeidet sitt.⁴⁶⁶ Myrdals løsning på dette var statlig barneomsorg og andre kollektive løsninger. Den samme løsningen la Bonnevie frem, og hun kalte denne krisen for ”familiekrisen”. Det ville gjøre at kvinnene hadde tid til å jobbe samtidig som det ikke ble en økonomisk belastning å ha barn siden man da hadde lønninger som kunne dekke utgiftene.

⁴⁶⁴ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 1. Februar 1936. Bonnevie, Margarete. ”Betraktninger omkrig Myrdals bok. Dagbladet 3.12.1935”.

⁴⁶⁵ Åkerman, 1997: 52

⁴⁶⁶ Myrdal, 1934: 374

Myrdals brukte en særstillingsargumentasjon i sin likestillingsprosjekt. For at kvinnene kunne bli likestilte med mennene økonomisk og sosialt måtte det legges til rette for hennes lønnede yrkesarbeid og da måtte det tas med i betraktningen at hun fødte barn og hadde en omsorg oppgave der.⁴⁶⁷ Margareta Lindholm har tolket Myrdal dit hen at hun la vekt på kvinnes spesielle ansvar som mor, så selv om hun ble oppfattet som en forkjemper for likestilling mellom kjønnene så var det en tvetydighet i hennes synspunkter ved at hun i noen tilfeller la vekt på kvinnens særegenskaper.⁴⁶⁸

For at disse sosiale reformene kunne bli en realitet hevdet Myrdals at hele samfunnet måtte endres. Dyrkingen av individualismen og liberalismen måtte bort. Forslagene som hadde kommet om yrkesforbud kom fra overklassen som ikke forsto seg på forholdene i arbeiderklassen.⁴⁶⁹ Ifølge Myrdal var det å grunn av denne klasseforskjellen umulig at befolkningspolitikken skulle bli en politikk som hele den svenske befolkning ville støtte oppunder.⁴⁷⁰

Myrdal og Bonnevie hadde mange av de samme meningene og løsningene på denne saken som de så på som en krise i samfunnet. Dette er interessant siden de to hadde så forskjellige ideologiske grunnlag. Myrdal mente at liberalismen og individualismen var skyld i dette, men Bonnevie som var en liberaldemokrat mente at det var idealet om det frie menneske og individet rett som måtte være grunnlaget for at kvinnene kunne bli frigjort og få muligheten til å velge seg en livsform der det var plass til både yrke, ekteskap og barn. Deres ulike ideologiske bakgrunn vises også gjennom argumenter og retorikken de brukte. Bonnevie rettet hard kritikk mot arbeiderpartiet i Norge og dro linjer mellom dem og nazismen og fascismen, og at klassekampen var et hinder for kvinnene. Denne argumentasjonen brukte selvfølgelig ikke Myrdal mot det sosialdemokratiske partiet i Sverige. Hun mente at det var industrialiseringen og kapitalismen som hadde ført til at kvinnene ble satt på sidelinjen. Myrdal brukte ikke klassekampen og beskyldninger om diktatur i sin argumentasjon siden hun selv tilhørte venstresiden politisk. Men så var det nok større grunn til å bruke den slags argumenter og retorikk i Norge enn i Sverige, for Arbeiderpartiet hadde på 20-tallet og tidlig 30-tallet et mer revolusjonært uttrykk enn Socialdemokratarna i Sverige som var mer reformatoriske. Den ideologiske bakgrunnen hadde nok lite å si for om de var enige eller ikke. Det var nok kvinneforkjemperen i dem begge som skapte enigheten i disse sakene, og

⁴⁶⁷ Myrdal, 1934: 376-377

⁴⁶⁸ Lindholm, 1990: 203

⁴⁶⁹ Myrdal, 1934: 386-387

⁴⁷⁰ Myrdal, 1934: 394

intensjonen de begge hadde om at samfunnets normer, sedvaner og patriarkalske kjønnsstrukturer måtte endres, slik at kvinnene kunne få en større maktbasis i samfunnet og utløp for sine evner og interesser.

Kvinnan, familien och samhället

Fire år etter *Kris i befolkningsfrågan* var Alva igjen medforfatter, men denne gangen sammen med andre kvinnesakskvinner. I denne boken fokuserte hun blant annet på arbeidsfordelingen mellom kjønnene, og hun mente at man ikke kunne snakke om noen ”naturlig” deling av ansvarsområder. Denne delingen var helt enkelt et resultat av sosiale strukturer og var menneskeskapte. Det mente Myrdal at hun kunne hevde ved at hvis man så på ulike kulturer så var det forskjellige fra kultur til kultur hva som var mannens oppgave og hva som var kvinnens.⁴⁷¹

Også i denne boken tok hun opp overgangen fra jordbrukssamfunnet over til industrialiseringen og hvordan den hadde påvirket kvinnens arbeidsoppgaver og selvstendige stilling. Før var det familien som var i sentrum, nå var det individet, men i den nye tiden hadde ikke kvinnen fått noen selvstendig stilling som individ. Hun hadde ikke lenger noen makt fordi hun ikke var med på å få inntekter inn i familien.⁴⁷² Dette gjorde ifølge Myrdal at kvinnene fikk lavere lønninger fordi de ikke ble regnet som forsørgere.⁴⁷³

Folk og familj

Denne boken skrev Myrdal etter at loven om forbud mot å si opp gifte kvinner ble vedtatt, men Myrdal uttrykte at kampen for kvinnes likestilling var langt fra over. I denne boken, som i Kvinnoarbeidskommitten, påpekte Myrdal at fokuset skal være den arbeidende kvinnens rett til ekteskap og barn, ikke hustruen og morens rett til arbeid. Men for at det kunne bli sånn så måtte kvinnene få hjelp til omsorgen av barna.⁴⁷⁴ Å fri kvinnen fra dette ansvaret kunne gjøres med kollektivkjøkken, vaskerier og barnekammer.⁴⁷⁵

Myrdal hevdet at det ikke var størrelsen på familien som var den største utfordringen for den yrkesarbeidende kvinnen. Det var heller det sosialt konstruerte kjønnsrollesystemet

⁴⁷¹ Myrdal, Alva. 1938 ”Den nyare tidens revolution i kvinnans ställning” i *Kvinnan, familien och samhället*: 8-9

⁴⁷² Myrdal, 1938: 17-18

⁴⁷³ Myrdal, 1938: 20

⁴⁷⁴ Myrdal, Alva, 1944. ”Kapittel 8: Befolkningspolitikens medel- skydd för arbetande mödrar” i *Folk och familj*: 149-150

⁴⁷⁵ Myrdal, 1944: 152

som var til hinder. Normene, sedvanene og tradisjonene rundt synet på kvinnen måtte endres slik at det ble akseptert at hun både var yrkesarbeider og mor.⁴⁷⁶

Hun påpekte noen av slutningene til kvinnoarbeidskomitéen. Blant annet så var konklusjonen den at å utestenge gifte kvinner fra arbeidsplasser var helt uaktuelt, at det ikke skulle fristes med frivillig avgang ved å gi goder og at det skulle bli lagt opp sosiale ordninger som lettet arbeidet kvinnene hadde med barna der det samme skulle gjelde både yrkeskvinner og husmødre.⁴⁷⁷

Myrdal mente at kvinnene med loven fra 1939 hadde vunnet ideologisk sett, men at mye gjensto i det praktiske liv. Den samme motsetningen mellom likestilling i teori og praksis var Bonnevie inne på i *Ekteskap og arbeide*. I Ekteskapsloven fra 1927 likestilte partene i et ekteskap økonomisk og begge var pliktig til å forsørge familien, men at dette bare gjaldt på papiret, ikke i det virkelige liv.⁴⁷⁸

Et annet poeng som Myrdal tok opp i boken, og som man kjenner igjen fra Bonnevis bok *Familiekrisen og botemidler mot den* og hennes innstilling om barnetrygden, var kvinnes lave lønn og at de alltid tapte i lønnskampen. Som Bonnevie, mente hun at grunnen til dette var at kvinnens lønn ble sett som et tillegg til hovedforsørgerens lønn- nemlig mannen.⁴⁷⁹ To andre punkter som man også kan kjenne igjen fra Bonnevie var at Myrdal ville gjøre muligheten for kvinnene til å ta seg lønnet arbeid lettere ved at man hadde kollektive boliger der man hadde en ansatt til å ta seg av husarbeidet.⁴⁸⁰ Bonnevie snakket aldri om kollektive hus, men hun ønsket at husarbeidet skulle bli profesjonalisert og gjort om til et fag slik at man på den måten kunne skaffe mer betalt hjelp i hjemmet og lette kvinnes ansvar for husarbeidet. Bonnevie fremmet i et forslag til et av Venstres valgprogram i mellomkrigstiden at det burde bli obligatorisk husstellundervisning i folkeskolen for begge kjønn. Det var også et forslag både Kvinnoarbeidskommitten og Befolkningskommitten kom med slik at det kunne bli en større arbeidsdeling mellom kjønnene når det kom til husarbeid.⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Myrdal, Alva. 1944. ”Kapittel 22. Det ena könet ett socialt problem” i *Folk och familj*: 465

⁴⁷⁷ Myrdal, 1944: 467-468

⁴⁷⁸ Se kapittel 3

⁴⁷⁹ Myrdal, 1944: 472

⁴⁸⁰ Myrdal, 1944: 477

⁴⁸¹ Myrdal, 1944: 479

Debatt mellom Myrdal og Bonnevie

At Myrdal og Bonnevie ikke var helt enige om barnetrygden kom fram i artikler de begge hadde hatt i *Tidevarvet* noen år tidligere, før Bonnevie hadde ferdigstilt sitt forlag til barnetrygden. Myrdal mente at en ”barneforsikring” som hun kalte det, ville gi kvinnene større muligheter til å være hjemme. Hun mente at det var andre tiltak som bedre la til rette at de tok seg lønnet yrkesarbeid. Hun syntes også at man ikke skulle se det økonomiske i dette, men heller den verdien det ville ha for barna. Hun ville heller da at man jevnet ut kostnadene ved sosiale og kollektive anordninger for barna gjennom den statlige skatten.⁴⁸² Bonnevie svarte på kritikk som Myrdal hadde rettet mot henne og hennes innstilling til barnetrygden i en påfølgende artikkel. Myrdals kritikk var at Bonnevie hadde for stort fokus på kvinnene fremfor barna. Dette fikk Bonnevie kritikk for i Norge også, blant annet fra Arne Skaug og Knut Getz Wold i etterkant av mindretallsinnstillingen i barnetrygdkomiteen. Bonnevie svarte med at denne reformen i første omgang var for barna, men også at den kunne virke frigjørende for kvinnene. Bonnevie mente at barnetrygden ikke burde koste verken staten eller arbeidsgiverne noe. Hun ønsket differensiert lønn etter forsørgerbyrde. Men hun var enig med Myrdal angående barnehagene.⁴⁸³

I artikkelen *Barnetrygd-mødre lønn* fra 1936 ble det igjen en diskusjon rundt barnetrygden. Myrdal påpekte at hun syntes det var synd at det var en så stor splittelse mellom kvinnene og deres organisasjoner i Norge. I denne artikkelen kom mye av det samme fram som i artikkelen fra 1933. Hun påpekte denne gangen at utfordringen med Bonnevies reform var at den gav for mye makt til arbeidsgiverne. Den kunne føre med seg at de satte lønningene ned. Et annet aspekt var at den ikke tok med seg alle de yrkesarbeidende gruppene. De som var selvstendig næringsdrivende fikk ingenting.⁴⁸⁴ Dette var også en faktor som Skaug og Getz satte fingeren på. Da Bonnevie svarte på denne kom det igjen fram at hun mente at man ikke trengte å velge enten- eller mellom barnetillegg og sosiale- og kollektive institusjoner som barnehager, men at hun gjerne ville ha begge deler og at det ikke var noe problem siden staten ikke ville få noen kostnader med lønnsreformen og barnetillegget i den.⁴⁸⁵

⁴⁸² M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 4 fra oktober til 1932 til september 1934. Myrdal, Alva. ”Vem skal försörja barnen” i *Tidevarvet*. 19.8.1933

⁴⁸³ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 4 fra oktober til 1932 til september 1934. Bonnevie, ”Familjelön eller ”barnetrygd” 26.8.1933 i *Tidevarvet*.

⁴⁸⁴ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 11.februar 1936. Myrdal, Alva. ”Barnetrygd-mødre lønn” i *Arbeiderbladet* 15.1.1936.

⁴⁸⁵ ⁴⁸⁵ M.Bs privatarkiv på N.B. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 11.februar 1936. Bonnevie, Margarete. ”Barnetrygd-mødre lønn” i *Arbeiderbladet* 30.1.1936.

I forbindelse med utgivelsen av *Familiekrisen og botemidler mot den* sendte Bonnevie boken og et brev til de hun tenkte at kunne være interessert i og lese om hennes tanker og ideer rundt lønnsreformen. En av dem hun sendte det til var Alva og Gunnar Myrdal. I brevet påpekte hun at Myrdals var negative til barnetillegget, men Bonnevie trodde at dette bunnet i at de fleste som gikk inn for dette var de som hadde et husmoridealet og ikke ønsket endringer i familielivet. Bonnevie mente at hun hadde en annen løsning med barnetillegget og hun håpet å omvende Myrdals ved at de leste boken.⁴⁸⁶

Disse brevene sendte hun til flere sentrale kvinnepolitikere i denne saken. En av dem var Andrea Andréen Svedberg som var medlem av befolkningskommisjonen. Bonnevie skrev i brevet at hun håpet at Svedberg ville lese boken fordi hun mente at hennes midler var mer effektive enn de Myrdals hadde foreslått. Hun mente at enkelte av de tiltakene som Myrdals hadde foreslått allerede var prøvd ut i Norge uten å ha hell med at kvinnene fødte flere barn. Hun anerkjente Myrdals kollektive barneomsorg, men at det ikke ville få resultater før kvinnene yrkesarbeid var blitt anerkjent, og her kom forskjellen mellom Bonnevie og Myrdal frem. For Myrdal var det de lave fødselstallene som var befolkningskrisen, mens Bonnevie på sin side skrev i dette brevet at det var kvinnes økonomiske uavhengighet som var den virkelige befolkningskrisen.⁴⁸⁷ Hun mente også at ”det var sørgelig at Myrdals- som jo har fått slik veldig vind i seilene- i sin bok avviser en hver sort av barnetillegg(...)”.⁴⁸⁸ Hun mente at grunnen til dette var at de ikke hadde kunnskap nok om dette.⁴⁸⁹

Aktører, strategier og argumenter i saken om gifte kvinners arbeidsrett i Sverige

Debatten i Riksdagen i 1920-årene

Debatten om denne saken ble startet av unge, statlig ansatte menn fra SAP. De ønsket et forbud mot at gifte kvinner skulle ha en stilling i statlig tjeneste hvis de hadde en mann som kunne forsørge dem. De fikk som regel støtte fra Bondeforbundet, mens ledelsen i SAP og kvinnene motsatte seg forslaget. Både finansminister Ernst Wigforss og partilederen Per Albin Hansson var uttalt motstandere av forslaget.⁴⁹⁰

Det ble brukt mange store ord og kraftige argumenter fra de som ønsket et forbud. De mente at et forbud kunne lette på arbeidsløsheten, og det kunne hjelpe til å øke barnetallene i

⁴⁸⁶ M.Bs privatarkiv N.B. Ms.fol 4425: A. Korrespondanse 1935.Brev til Gunnar og Alva Myrdal 20.9.1935

⁴⁸⁷ M.Bs privatarkiv N.B. Ms.fol 4425: A. Korrespondanse 1935.Brev til Andrea Andréen Svedberg 15.9.1935

⁴⁸⁸ M.Bs privatarkiv N.B. Ms.fol 4425: A. Korrespondanse 1935.Brev til Karin Kihlman 23.11.1935

⁴⁸⁹ M.Bs privatarkiv N.B. Ms.fol 4425: A. Korrespondanse 1935.Brev til Karin Kihlman 23.11.1935

⁴⁹⁰ Frangeur, Renée. *Yrkesvinna eller makens tjänarinna. Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. 1998: 72-77

familiene. De gikk også kraftig ut mot kvinnene og mente at de ikke gjorde en like god jobb som mennene.⁴⁹¹ Det var ingen tvil om at likerettsfeminismen sto svakt i denne leiren. Det var mannen som hadde forsørgelsesplikt og kvinnens naturlige plass var i hjemmet.⁴⁹² Det var en skarpere debatt i Sverige enn i Norge og det ble brukt flere direkte angrep mot kjønnes likestilling. Mange av de samme argumentene lå nok mellom linjene i debatten i Norge også, men de var ikke så direkte uttalt. I den norske debatten var det de økonomiske argumentene som fikk den største plassen og fokuset på solidaritet innad i klassen der kvinnene skulle vike plassen for ungdommen og mannlige forsørgere. I Sverige gikk klasseargumentasjonen mer på at med to stillinger i familien skapte en overklasse og hustruen ble en "luksusfrue".⁴⁹³ Det var kanskje dette direkte angrepet mot kvinnes likestilling som gjorde at det var så få kvinner som støttet sine partifeller i denne saken.

Argumentasjonen til motstanderne av forslaget var mindre normativ, og fokuset lå på å forsvare prinsippene om likestilling som hadde blitt hevdet i tiden før denne debatten, som stemmerett, ekteskapsloven og lik tilgang til alle statlige embeter. Kvinnene mente i tillegg at forslaget var urettferdig og pekte på at det var mannlige riksdagsmedlemmer som satt i dobbeltstillinger innad i staten. Den samme debatten var oppe i Stortinget i 1934.

Likestillingsprinsippet ble også fremmet av de mannlige lederne i partiet, men for eksempel Per Albin Hansson valgte en mellomvei der han også fremmet husmorrollen som en naturlig del av kvinnens liv, men at forslagsgivernes politikk var reaksjonær og kunne sammenlignes med den som vokste fram i Tyskland.⁴⁹⁴ Prinsippene om likestilling var viktig også for Bonnevie og også hun trakk ofte linjen mellom denne politikken og den i Tyskland. Mennene som fremmet forslaget i Norge sto i fast på hele veien at dette ikke var en prinsippsak, men en nødvendighet for å komme den økonomiske krisen i møte. Ledelsen i SAP og kvinnene fikk støtte fra liberale, frisinne og kommunistene. I Norge var det stort sett den borgerlige siden og kommunistene som gikk i mot Arbeiderpartiet og LO da de fremmet denne politikken.

Motstanderne av et forbud brukte i sin argumentasjon at kvinnene nylig hadde vunnet rettigheter som stemmerett, økonomisk likestilling i ekteskapet og tilgangen til alle statlige embeter, og at et forbud derfor var i strid med denne utviklingen. Akkurat denne argumentasjonen kan forklare forskjellen på utfallet av denne saken i Norge og Sverige. Inger Elisabeth Haavet påpekte i sin artikkel *Barn ingen hindring? Norsk og svensk familiepolitikk*

⁴⁹¹ Frangeur, 1998: 82-84

⁴⁹² Frangeur, 1998: 86-89

⁴⁹³ Frangeur, 1998: 95

⁴⁹⁴ Frangeur, 1998: 92-95

1900-1940 kvinnekampen i Norge ble mer konservativ og fokuserte mer på særegenskaper enn den svenske, fordi man i Norge hadde hatt kvinnelig stemmerett en stund da de svenske kvinnene fikk det. I Norge var kvinnerettskampen nede i en bølgedal og hang fortsatt igjen i den politikken som man hadde hatt på slutten av 1800-tallet, og som da hadde gått fra å være radikal til å bli konservative da man kom til mellomkrigstiden. Den svenske kvinnebevegelsen var i mellomkrigstiden i vinden siden de var inne i en periode der man hadde vunnet frem i likestillingskampen på mange områder.⁴⁹⁵

Den svenske historikeren Renée Frangeur har delt inn argumentasjonene og strategiene som de ulike partene i debatten brukte etter "familieforsørgerstrategien", "middelveismannligheten" og "likestillingsstrategien". Elof Lindberg som sto i fronten av de som ønsket et forbud, brukte "forsørgerstrategien" der han la vekt på den særegne stillingen til hvert av kjønnene og sto bak den tradisjonelle genusordningen der mannen var forsørger og kvinnen husmor. Han beskyldte kvinnesakskvinnene for å være egoistiske og ikke tenke på familiens beste.⁴⁹⁶ Per Albin Hansson på sin side valgte en mellomvei og ble en representant for "middelveismannligheten" som sto bak likestillingen, men hevdet at i ideelt sosialistisk samfunn kunne kvinnene drive med sine oppgaver i hjemmet.⁴⁹⁷ Dette har nok en sammenheng med politikken om "folkhemmet", som var den store hovedlinjen i SAPs politikk utover på 30-tallet. "Likestillingsstrategien" ble fremmet av liberale politikere, noen sosialdemokratiske og kommunister. Frangeur påpekte at de mennene som fremmet dette var menn som var gifte med yrkesaktive og selvstendige kvinner- Ernst Wigforss, Mauritz Västberg (Eva Wigforss, Disa Västberg))- det var altså ikke helt tilfeldig.⁴⁹⁸ I Norge var det også som regel de liberale, som Bonnevie, og kommunistene, som i Oslo bystyre og formannskap, som gikk inn for full likestilling og brukte det i argumentasjonen. Frangeur viste at dette var en politisk sak i Sverige⁴⁹⁹, mens som vist i kapittel 2 så var det LO som lanserte dette i Norge. Men Bonnevie gikk som regel til angrep på den politiske delen av arbeiderbevegelsen, nemlig Arbeiderpartiet. At ledelsen i SAP støttet kvinnene kan forklares ved at det sosialdemokratiske partiet i Sverige allerede fra begynnelsen av 30-tallet gikk inn for en reform- og forlikspolitikk, og valgt "folket" i stedet for klassen. I *Sveriges historia* brukes dette som et argument for at SAP gikk inn for kompromiss i arbeidsfredsavtaler i

⁴⁹⁵ Haavet, Inger Elisabeth. 1999a. "Barn ingen hindring? Norsk og svensk familiepolitikk 1900-1940" i *Den private-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*: 164-165

⁴⁹⁶ Frangeur, 1998: 102-103

⁴⁹⁷ Frangeur, 1998: 103

⁴⁹⁸ Frangeur, 1998: 106-107

⁴⁹⁹ Frangeur, 1998: 111

1930.⁵⁰⁰ Kompromisslinjen innenfor arbeiderbevegelsen kom derfor tidligere i Sverige enn hva vi har sett at var tilfelle i Norge.

En splittet kvinnebevegelse

Likestillingsstrategien som ble brukt av enkelte menn i Riksdagen fikk støtte fra både kvinner i arbeiderbevegelsen og borgerlige kvinner.⁵⁰¹

Kvinnebevegelsen i Sverige var delt opp i mange ulike organisasjoner som hadde ulike interessefelt og kvinneideal. Det var Sveriges husmoderföreningars Riksforbund(SHR)(med tidsskriftet *Medlemsbladet*), Frisinnade kvinnors riksorganisation(FKR), Svenska Kvinnors Vänsterförbund(SKV)(med tidsskriftet *Tidevarvet*), Yrkeskvinnors Riksförbund(YKR)(med tidsskriftet *Yrkeskvinnors klubbnytt* og *Yrkeskvinnan*), Fredrika Bremerförbundet(FBF)(med tidsskriftet *Hertha*) og Socialdemokratiska kvinnoförbundet(SSKF)(med tidsskriftet *Morgonbris*). Da Frangeur analyserte de ulike kvinneorganisasjonenes argumentasjon og strategier i saken brukte hun artikler fra de ulike tidsskriftene.

I Socialdemokratiska kvinnoförbundet ble flere akademiske kvinner medlemmer i løpet av 30-tallet og yrkesretten til kvinner fikk en mye større plass. Med dette endret forbundet karakter fra å være en forkjemper for kvinnen som mor og ansvarlig for husholdningen. Forbundets avis ble i løpet av 30-tallet fylt opp med akademiske og yrkesaktive kvinner. I avisens redaktørkomite satt både Alva Myrdal, Disa Västberg og Eva Wigforss fra 1936-1939. Dette skiftet skjedde i Arbeiderpartiet og LO i samme perioden, for eksempel da akademikeren Johanne Reutz begynte å gjøre seg bemerket.

På 20-tallet var den svenske kvinnebevegelsen delt. På den ene siden sto SSKF og SHR støtte den tradisjonelle kjønnsordenen og klassesolidariteten sto sterkt⁵⁰², og sosialdemokratenes kvinne i Riksdagen Nelly Thüring var til en viss grad enig med de som ønsket et forbud, men hun ville ikke ha en egen lov. Men det var ikke alle i SSKF som støttet dette. For eksempel så var Eva Wigforss helt imot.⁵⁰³ De borgerlige organisasjonene sto sammen og var imot forbudet. De understreket individets personlige rett til arbeid som en del av de medborgerlige rettighetene.⁵⁰⁴

Frageur har identifisert fire kvinneidealer i kvinnebevegelsen ”Moren og samfunnsmoren”, ”Husmoren”, ”Yrkeskvinnen” og ”Det kvinnelige medborgerskapet og

⁵⁰⁰ Hirdman, 2012.: 146

⁵⁰¹ Frangeur, 1998: 112

⁵⁰² Frangeur, 1998: 127 og 131

⁵⁰³ Frangeur, 1998: 121

⁵⁰⁴ Frangeur, 1998: 128 og 131

feminismen”.⁵⁰⁵ De var de sosialdemokratiske kvinnene og Per Albin Hansson som sto for idealet om ”Moren og samfunnsmoren”. Samfunnsmoren var en del av ”folkhemmet”-politikken i SAP. Dette var en blanding av kvinnen som mor og yrkeskvinne, men det var i all hovedsak morsrollen som fikk størst fokus og hvordan samfunnet kunne støtte kvinnen i denne rollen.⁵⁰⁶ ”Husmoridealet” var det selvfølgelig SHR og *Medlemsbladet* som sto for. Her var fokuset kvinnens særegne egenskaper som egnet seg spesielt til å ta seg av hus og barn. Man fant også denne argumentasjonen i *Morgonbris*.⁵⁰⁷ En blanding av ”Husmoridealet” og ”Samfunnsmoren” kan man spore i argumentasjonen til både Ella Anker, Sigrid Syvertsen og andre kvinner på Landskvinnekonferansene. På den borgerlige siden av kvinnebevegelsen i Sverige fantes mye av den samme argumentasjonen som var i N.K.F og hos Bonnevie. Yrkeskvinnen og det kvinnelige medborgerskapet var i fokus. Det skulle være likhet mellom kjønnene og kvinnene skulle ha rett til å forsørge seg selv. Men Frangeur viste til at dette var en argumentasjon som man fant igjen hos mange middel- og overklassekvinner som hadde råd til å ha tjenestefolk.⁵⁰⁸ Bonnevie ble i Norge beskyldt av arbeiderkvinnene for å drive en kvinnepolitikk som bare rettet seg mot middelklassekvinnene, for de mente at hennes politikk bare kunne fungere for de som hadde råd til å få hjelp med hus og barn.

Det ble på grunn av denne splittelsen ingen helhetlig allianse innad i kvinnebevegelsen mot de som foreslo et forbud mot gifte kvinners arbeidsrett. Frangeur mente at det var spesielt de sosialdemokratiske kvinnes solidaritet til arbeiderklassen som sto i veien.⁵⁰⁹ Det samme kan sies om Norge, men i Norge var splittelsen mer eksplisitt siden det var vedtak på Landskvinnekonferansen at kvinnene i Arbeiderpartiet ikke kunne være medlemmer i borgerlige kvinneorganisasjoner, og skapte Bonnevie mer splittelse med å bruke sterk retorikk i sine artikler og bøker mot den Arbeiderpartiet.

Debatten fortsetter

Da debatten i Riksdagen ble satt i gang igjen på 30-tallet var det ikke sosialdemokratiske politikere som dro i gang debatten. Det var en Høyre-mann som ville ha en utredning rundt spørsmålet slik at man kunne få kvinnene til å gå frivillig. I debatten som helhet var det først og fremst Bondeforbundet som denne gangen ønsket en lov om forbud.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ Frangeur, 1998: 132-142

⁵⁰⁶ Frangeur, 1998: 133-134

⁵⁰⁷ Frangeur, 1998: 137

⁵⁰⁸ Frangeur, 1998: 137-141

⁵⁰⁹ Frangeur, 1998: 143-144

⁵¹⁰ Frangeur, 1998: 149-150

I argumentasjonen til de som var for et forbud hadde ”dobbelstillingssystemet” en sentral plass.⁵¹¹ Dette argumentet hadde blitt brukt både i Oslo kommune, i Arbeiderpartiet og i LO i Norge. De som støttet et forbud ville med forbudet gjøre plass til ungdommen og de ugifte, og de truet med hva som kunne skje med ungdommen hvis de ikke hadde noen jobb.⁵¹² De samme argumentene brukte flere kvinner på Landskvinnekonferansene i Norge. De var redde for at ungdommen skulle bli fristet til å gå over til nazismen og fascismen.

Det var færre som motsatte seg en utredning av spørsmålet på 30-tallet, og det var ingen i ledelsen av SAP som uttalte seg i mot.⁵¹³ Overraskende nok så var det to eldre sosialdemokrater som denne gangen talte kvinnesaken i Riksdagen. De mente at et forbud var udemokratisk og at man ikke skulle gå i mot likestillingen mellom kjønnene i et moderne samfunn. De brukte også nazismen som et eksempel, men de gjorde det i motsatt mening av de som støttet forbudet.⁵¹⁴ De gjorde dette i likhet med Bonnevie og Reutz Gjermoe, som mente at et slikt forbud kunne sammenlignes med den politikken Hitler første mot kvinnene i Tyskland.

Det som kom ut av denne debatten var en utredning der man tok for seg kvinnesaken stilling i både det offentlige- og det private arbeidsmarkedet, og i komiteen skulle det være kvinnelige sakkyndige.⁵¹⁵

I Norge var det LO som tok initiativ til å utestenge kvinnene fra det offentlige arbeidsmarkedet, mens i Sverige tok LO en helt annet posisjon i debatten. Da saken ble tatt opp på kongressen i 1931 var sekretariatet avvisende. De var redd for at de unge ville unngå å gifte seg hvis et slikt forbud ble realisert, og i tillegg hadde akkurat kvinnene gjennom den nye ekteskapsloven blitt pålagt å være med å forsørge familien.⁵¹⁶ Saken ble også tatt opp på noen av fagforbundenes kongresser, men også her ble den avvist. Her som i SAP var det middelveismannligheten som dominerte.⁵¹⁷

På kongressen i SAP i 1934 ble både forsørgerlinjen og likestillingsstrategier brukt. Også her ble argumentet om å gjøre plass til de unge og ugifte brukt, men også likestillingslinjen ble brukt til å forklare at kvinnene trengte arbeid slik at de kunne klare seg hvis mannen gikk bort eller mistet jobben. Prinsippargumentene gikk på rettferdighet og likelønn. Denne gangen var det ingen i partiledelsen som gav kvinnene støtte eksplisitt støtte,

⁵¹¹ Frangeur, 1998: 151

⁵¹² Frangeur, 1998: 157-160

⁵¹³ Frangeur, 1998: 162

⁵¹⁴ Frangeur, 1998: 166

⁵¹⁵ Frangeur, 1998: 169

⁵¹⁶ Frangeur, 1998: 178-179

⁵¹⁷ Frangeur, 1998: 181-184

men de støttet heller ikke aksjoner der man ønsket kvinnene oppsagt.⁵¹⁸ Så indirekte støttet SAP kvinnene.

En samlet kvinnebevegelse

”Förvärvsarbetande kvinnors rätt till giftermål och moderskap” ble parolen for kvinnebevegelsen i denne perioden, samtidig som Alva Myrdal brukte det i Kvinnoarbetskommittens utredning.⁵¹⁹

Det var foreningene som sto bak yrkeskvinneidealet som startet motstanden mot de som ønsket et forbud på 30-tallet. Frangeur hevdet at det var mange av de samme argumentene som gikk igjen fra 20-årene- likestilling, økonomisk selvstendighet og befolkningspolitikk. Det nye denne gangen var at alle foreningene sto samlet på tvers av ideologi og parti⁵²⁰, og de skapte seg med dette en ”kollektiv identitet”.⁵²¹ Til og med Husmorforeningen ble da uttalt en del av kvinnebevegelsen som helhet, og deres taktikk var å minske avstanden mellom husmødrene og yrkeskvinnene ved å fokusere på husmødrenes profesjonalisering og teknologiutviklingen av husarbeidet.⁵²² Selv om det hadde blitt en ”kollektiv identitet” innad i kvinnebevegelsen, så hevdet Lindholm at var det fortsatt ulikheter. Humorforeningen og *Morgonbris* sto bak ”samfunnsmoren”⁵²³, mens Yrkesforbundet, som Myrdal var leder av fra 1936-1938 og 1940-1942⁵²⁴, og skilte klart mellom husmoren og yrkeskvinnen. Men de hadde et fokus på solidaritet mellom kvinnene.⁵²⁵ I Yrkesforbundet kunne man kjenne igjen mange av Myrdals tanker og ideer. Man tok for eksempel opp kollektivhusene, som var en viktig del av Myrdals politikk. Yrkesforbundet, som Bonnevie, så utfordringen med kombinasjonen av ”ekteskap og arbeid”.⁵²⁶ Det kan se ut til at både Bonnevie og Myrdal hadde stor innflytelse i de kvinneforeningene de var aktive i ved at man kan kjenne igjen mye av deres synspunkter i foreningenes politikk.⁵²⁷ Men med Myrdals yrkeskvinneideal sto hun nærmere

⁵¹⁸ Frangeur, 1998: 184-190

⁵¹⁹ Frangeur, 1998: 216-217

⁵²⁰ Frangeur, 1998: 208-209

⁵²¹ Frangeur, 1998: 221

⁵²² Lindholm, 1990: 99-100

⁵²³ Lindholm, 1990: 104

⁵²⁴ Lindholm, 1990: 108

⁵²⁵ Lindholm, 1990: 107

⁵²⁶ Lindholm, 1990: 109

⁵²⁷ Lindholm mente at Myrdal i kvinneorganisasjonene hadde stor gjennomslagskraft: 231

Yrkesforbundet enn kvinneforeningen i eget parti. Der var husmoren utgangspunktet for videre utvikling av kvinnens stilling.⁵²⁸ Noe som var i strid med Myrdals politikk.

Det var et stort skille mellom situasjonen i Norge og Sverige. I Norge var det hevdet og vedtatt at venstresiden og den borgerlige siden av kvinnebevegelsen ikke skulle stå sammen. Det var mange av kvinnene i arbeiderbevegelsen som gikk inn for en velferdsfeminisme der man la vekt på kvinnes særegne stilling. I dette fikk de støtte av Husmorforbundet. Den borgerlige delen av kvinnebevegelsen hadde en offisiell politikk der likerettsfeminismen lå til grunn og kvinnes selvstendige stilling sto i sentrum. Samtidig ser vi av protokollen fra Landskvinnekonferansen at det var mange som heller hadde solidaritet med klassen enn med andre kvinner.

Frangeur hevdet at Myrdals befolkningspolitiske fokus hadde mye å si for gjennomslaget til aksjonene kvinnene hadde i denne perioden ved at den bygget oppunder deres argumentasjon om at det beste midlet for å møte befolkningskrisen var å gi kvinnene mulighet til både barn og yrkesarbeid. Og det var ingen tvil om at de likte boken- den ble hyllet i alle kvinneforeningenes aviser.⁵²⁹

”Feministisk statsstrategi”

Det var ikke bare kvinnene som begynte å samarbeide på 30-tallet. Det ble også skapt en allianse mellom SAP og kvinneorganisasjonene. Frangeur kalte dette samarbeidet for en ”feministisk statsstrategi”. Resultatet av dette samarbeidet var at flere og flere kvinner ble tatt inn i komiteer og kommunale styreorganer.⁵³⁰ Hun mente at forbindelse mellom kvinnebevegelsen og den statlige ledelsen var mulig i den relativt åpne nordiske demokratimodellen.⁵³¹

Frangeur viste til at det var flere ulike kvinneidealer i kvinnebevegelsen også på 30-tallet, men at alle fokuserte på å tilpasse sitt kvinneideal til ”den nye kvinnen”. I den nye familien var det to yrkesarbeidende og likestilte personer som levde i et kameratekteskap. Husmoren skulle også sees som en yrkesarbeider nå. Husmorrollen skulle profesjonaliseres og utdannes slik at hun fikk et større maktområde. Dette gjorde at særstillingsideologien fra Ellen Key falt bort, og man heller fikk en ”samfunnsmor”. Alle kvinneforeningene gikk inn for dette uten om Fredrika Bremerförbundet, som var den organisasjonen som hadde mest til

⁵²⁸ Lindholm, 1990: 202

⁵²⁹ Frangeur, 1998: 215

⁵³⁰ Frangeur, 1998: 225-226

⁵³¹ Frangeur, 1998: 269-270

felles med N.K.F. De opphøyde yrkeskvinnen, men de satte henne ikke inn i rollen som ”den nye kvinnen”. Men det var ikke bare kvinnene som skulle endres, det skulle også mannen. Hvis det skulle bli mulig for kvinnene å bli ”den nye kvinnen” måtte mannens syn på kvinnens stilling også endres.⁵³² Man kan vel si at Ellen Key ble byttet ut med blant annet Alva Myrdal. Frangeur hevdet at hun var en av dem som sto i spissen for den ”nye kvinnen”.⁵³³

Denne linken mellom de gifte kvinnenes rett til arbeid og befolkningsspørsmålet gjorde at det ble skapt en allianse mellom kvinnene og regjeringen, og som igjen gjorde at kvinnene fikk en større grad av politisk gjennomslag.⁵³⁴

Kvinnoarbetskommittén

Denne komiteen ble satt sammen 27.juli 1935 og skulle utrede den gifte kvinnens stilling på arbeidsmarkedet. En av de som fikk i gang arbeidet var Alva Myrdal.⁵³⁵

Det var Alva Myrdal som gjennomførte den historiske analysen av kvinnenes arbeid, og her kjenner man igjen mange av de samme faktorene som hun var inne på i bøkene sine om samme tema. Det var ikke forskjellene mellom kjønnene som hadde så mye å si. Det var heller forskjellene mellom individene innenfor det samme kjønnnet. Grunnen til arbeidsdelingen mellom kjønnene var rett og slett sosiale konstruksjoner laget av menneskene selv. Myrdal mente at det var industrialiseringen skyld at kvinnene hadde mistet sin maktposisjon i familien. I jordbrukssamfunnet hadde hun vært en like viktig faktor i inntjeningen som mannen, men så ble mange av hennes oppgaver flyttet ut av hjemmet og inn på fabrikkene. Hun hadde heller ikke lenger like mye jobb med barn og hjem.⁵³⁶ Dette fokuset viste en endring i feminismen. Man gikk fra Ellen Keys velferdsfeminisme til Myrdals likerettsfeminisme.⁵³⁷ Kvinnoarbetskommittén fikk sin innflytelse ved at de var en statlig komité og fordi de tok opp dette viktige politiske spørsmålet. De hadde også slagkraft siden det var de mest profilerte kvinnene i kvinnebevegelsen som var med i komiteen.⁵³⁸ Noe annet som kan ha gjort at de fikk gjennomslag blant de ulike typene kvinneorganisasjoner er det som Åsa Lundqvist viste til i sin bok om at komiteen prøvde å møte både de mødrene som

⁵³² Frangeur, 1998: 230-241

⁵³³ Frangeur, 1998: 230

⁵³⁴ Frangeur, 1998: 245

⁵³⁵ Frangeur, 1998: 246

⁵³⁶ Frangeur, 1998: 256-257

⁵³⁷ Frangeur, 1998: 261

⁵³⁸ Frangeur, 1998: 264

jobbet ute i yrkeslivet, men også husmødrene. I tillegg til likestilling på arbeidsmarkedet ønsket de også en likestilling i hjemmet og med husarbeidet.⁵³⁹

Komiteen konkluderte med at kvinnes generelle stilling var bedret og at det nå gjaldt å gi yrkeskvinnen rett til ekteskap og barn. Det måtte derfor bli lagt opp til sosiale anordninger som gjorde det lettere for kvinner å komme seg ut i arbeid, men husmoren skulle heller ikke overses.

Forslagene om et forbud ble rent avvist, men Frangeur mente at dette likevel var en kompromissløsning, for Myrdals argumentasjon hadde vært kraftigere tidligere.⁵⁴⁰

Fagforeningene- en prinsippsak

I de svenske fagforeningene ble det de allmenne prinsippene til fagforeningen viktige i debatten rundt gifte kvinners rett til arbeid. De holdt på prinsipper som at førstemann inn, var også første mann ut. Men allikevel så ble også her argumentet om å gi plass til de ugifte brukt.⁵⁴¹

Frageur konkluderte med at det ikke var så rart at fagforeningene var mer negative til et lovforbud mot gifte kvinners yrkesarbeid enn arbeidsgiverne siden deres oppgave var å beskytte de ansatte.⁵⁴² Dette er interessant siden man i LO ikke så det på den måten. Der brukte man argumentasjonen om at man beskyttet arbeiderklassen ved å utestenge de gifte kvinnene. Dette kan underbygge Lønnås tolkning av at LOs definisjon av ”arbeider” egentlig var en mannlig arbeider. I Sverige virket det ikke som at det var noen kjønnsforskjell i ”arbeider”.

Synet var ikke entydig i fagforeningene heller. Det ble også her brukt argumenter om dobbelttjenestesystemet, behovsprinsipper og den mannlige forsørgeren, men det var en mellomveismannlighet som ble stadfestet. De så på den gifte kvinnen som forsørget, men man ønsket ikke å endre på den prinsipielle politikken til fagforeningene.⁵⁴³ I Norge holdt både LO og Arbeiderpartiet på at dette ikke var en prinsipiell sak. Det var bare en nødvendig rasjonalisering i krisetid.

⁵³⁹ Lundqvist, Åsa. 2007. *Familjen i den svenska modellen*: 86-87

⁵⁴⁰ Frangeur, 1998: 267

⁵⁴¹ Frangeur, 1998: 300-301

⁵⁴² Frangeur, 1998: 313

⁵⁴³ Frangeur, 1998: 314-316

1939- Loven om forbud mot å si opp kvinner

Befolkningskommisjonen la frem et lovforslag som den sosialdemokratiske regjeringen tok et steg videre, slik at flere grupper falt under loven. De som var for loven argumenterte som regel med at kvinnene allerede var på arbeidsmarkedet og at de burde støttes, men også at loven ville forhindre samlivsformer utenfor ekteskap og barnebegrensning. De som var imot snudde denne argumentasjonen på hodet og vektla at husmødrene fikk flere barn og at loven kunne gjøre at kvinnene ble diskriminert på arbeidsmarkedet.⁵⁴⁴

Selv om ledelsen i SAP gikk inn for loven og ga støtte til kvinnene i rettferdighetens navn, så var det fortsatt slik at det helst gjaldt i gode tider og at det ikke ble eksplisitt gitt støtte til like rettigheter mellom kjønnene.⁵⁴⁵ Dette var en likhet med Norge. Både LO og Arbeiderpartiet gikk bort fra sine vedtak da de økonomiske tidene var bedre, men at prinsippet så gjaldt det mer i teorien enn i praksis. Det at det var prinsippet om rettferdigheten som gjorde at det ble en lov og ikke på grunn av befolkningspolitiske hensyn påpekte også Åsa Lundqvist.⁵⁴⁶ Det sier noe om at det ikke var Myrdals befolkningspolitikk som vant frem i denne loven, i hvert fall ikke uttalt. Men utgangspunktet for politikken ga hun dem æren for. Det var det sosiologiske tankesettet fra USA som lå bak denne politikken, og den var det Myrdals som hadde importert inn i Sverige.⁵⁴⁷ Brita Åkerman viste til i sin bok at da sosialministeren Möller skulle gjøre rede for punkter som befolkningskommisjonens utredning måtte ta opp, så var det i mange tilfeller en gjenklang fra *Kris i befolkningsfrågan*.⁵⁴⁸

Frangeur hevdet at loven måtte sees i sammenheng med blant annet at arbeidsløsheten hadde sunket til 10 prosent og at landet hadde en stabil flertallsregjering.⁵⁴⁹ Det sist nevnte var ikke tilfelle i Norge, men likevel så kan det også hatt positiv innvirkning for de norske kvinnene. Det var den borgerlige siden av politikken som hadde støttet deres arbeidsrett og at det var en mindretallsregjering med Arbeiderpartiet i regjeringslokalene innebar at regjeringens måtte høre mer på den borgerlige siden for å få gjennom saker.

I sin konklusjon gir Frangeur Myrdal og Kvinnoarbetskommittén en del av æren for at kursen i debatten ble endret og pekte i mer positiv retning for kvinnene og

⁵⁴⁴ Frangeur, 1998: 325-326

⁵⁴⁵ Frangeur, 1998: 342

⁵⁴⁶ Lundqvist, 2007: 90

⁵⁴⁷ Lundqvist, 2007: 101

⁵⁴⁸ Åkerman, 1997: 55

⁵⁴⁹ Frangeur, 1998: 343

likerettsfeminismen.⁵⁵⁰ Men også at det var en taktisk rett manøver å kople denne saken sammen med befolkningspolitikken.⁵⁵¹

Det at Myrdal fikk mer gjennomslag enn Bonnevie med tanke på arbeidsretten til gifte kvinner kan ha å gjøre med at Bonnevie fokuserte mye på kvinnene og hva både arbeidsretten og lønnsreformen kunne gjøre for dem, mens Myrdal puttet sin kvinnepolitikk inn i helhetlige sosiale reformer og gjorde den til en del av befolkningsspørsmålet. Dette gjorde at Myrdals politikk lett kunne settes sammen med sosialdemokraternas politikk ved at de satte befolkningspolitikken inn i en større og helhetlig sosialpolitikk.⁵⁵² Det at befolkningsspørsmålet fikk en så viktig plass i Sverige, men ikke i Norge må ha hatt noe å si for den graden av gjennomslag Bonnevie og Myrdal hadde. I Sverige var det mange politikere som hevdet for viktigheten av å gjøre noe med befolkningskrisen. Det samme var ikke tilfelle i Norge i samme grad. Bonnevie sto mye alene da det kom til å ta opp disse spørsmålene.

Frangeur avklarte gjennom sin avhandling en støttespillerfunksjon som statens ledelse hadde for kvinnebevegelsen i sitt arbeid for denne saken. Hun står her i motsetning til Hirdman.⁵⁵³ I boken *Att lägga livet til rätta- studier i svensk folkhemspolitik* hadde Hirdman et kritisk syn på hvordan de sosiale reformene i mellomkrigstiden ble utformet til å fortelle befolkningen om hvordan de burde leve sine liv og hva som var riktig. Hun mente at dette var en videreføring av det maktforholdet som hadde vært mellom staten og befolkningen tidligere.⁵⁵⁴ Hun var kritisk til hvordan den sosialdemokratiske regjeringen utformet sosiale reformer, som i all hovedsak hadde innvirkning på kvinnes liv, uten å ta med seg spesielt mange kvinner i utredningen.⁵⁵⁵ Det samme synet har Margareta Lindholm i *Talet om det kvinnliga. Studier i feministisk tänkande i Sverige under 30-talet*. Lindholm mente at Kvinnoarbetskommittén var et unntak og at det var alt for få kvinner som var med å påvirket sosialpolitikken til vanlig.⁵⁵⁶ Men på en annen side hevdet Lindholm at Myrdal på sin side fikk gjennom sin politikk ved å ha et nettverk med ledelsen av Sosialdemokraterna⁵⁵⁷, men at hun på en del punkt ble for radikal i sine løsninger på befolkningsspørsmålet. På det politiske

⁵⁵⁰ Frangeur, 1998: 353

⁵⁵¹ Frangeur, 1998: 358

⁵⁵² Lindholm, 1990: 117

⁵⁵³ Frangeur, 1998: 359

⁵⁵⁴ Hirdman, 1990: 220.

⁵⁵⁵ Hirdman, 1990: 169-172

⁵⁵⁶ Lindholm, 1990: 118

⁵⁵⁷ Lindholm, 1990: 207

nivået mente Lindholm at hennes gjennomslag først og fremst gjaldt på det ideologiske nivået.⁵⁵⁸

At det ikke var så mange kvinner med i utformingen av de sosiale reformene er helt riktig, men Hirdman vurderte ikke antallet ut ifra hva som har vært realiteten i tidligere utredninger. Frangeur på sin side syntes det var mange kvinner som ble inkludert. Hvis man skal kommenter dette antallet må man se det i forhold til hva som har vært tilfelle tidligere, men også vurdere det ut ifra den tidens vilkår. Lundqvist har vist til at utredningsvesenet fikk en vitenskapelig profil. De sosiale reformene skulle ha et teoretisk utgangspunkt. Det vil da si at det måtte være akademikere med i disse utredningene, og hvor mange kvinnelige akademikere var det på denne tiden? Det var nok ikke mange av samme kaliber som Alva Myrdal, så ut i fra tidens forutsetning så var det nok ikke så få kvinner med i utformingen som Hirdman skal ha det til.

Frangeur mente at hun i avhandlingen på enkelte områder hadde klart å avvise Hirdmans deterministiske genusorden, og den "husmorkontrakten" hun hadde satt på mellomkrigstidens kvinnerolle. For å forklare dette brukte Frangeur Joan Scott oppdeling av de ulike nivåene i en samfunnsstruktur. Hun mente at det hadde skjedd lite endringer på det metafysiske og symbolske nivået. I forhold til mannen var fortsatt kvinnen "den andre". På doktrinenivået derimot, der religiøse, politiske og legitime normer blir skapt mente Frangeur at endringer hadde skjedd ved at det hadde blitt mer sedvane at både mann og kvinnen var forsørgere, og at både kvinnesaksforkjemperne og velferdsstaten hadde endret synet på kvinnens oppgaver og støttet det gjennom reformer. Det at kvinnene i mellomkrigstiden hadde fått en større plass i utredningsarbeidet hadde også mye å si. Kvinnene hadde fått en større andel av arbeidsmarkedet, men hadde fortsatt lite de skulle ha sagt i fagforeningenes øverste nivå. I det politiske systemet klatret de sakte men sikkert oppover. I det private livet ble det en annen mentalitet. På 30-40-og 50-tallet begynte flere kvinner å ta seg heltidsjobb samtidig som de giftet seg og fikk barn.⁵⁵⁹ Lundqvist viste til at det som kunne være grunnen til at genusordenen ble stående også etter loven trådte i kraft, var at det var ikke en kritikk mot enforsørgermodellen som var utgangspunktet for loven. Det var befolkningskrisen med sine lave fødselstall som var hovedgrunnen.⁵⁶⁰ Det er nok det som gjorde at man fikk gjennomslag for en slik lov. Man rokket rett og slett ikke altfor mye ved tidens normer og sedvane i genussystemet. Myrdal var nok radikal i mange av sine standpunkter på denne

⁵⁵⁸ Lindholm, 1990: 209-210 og 231

⁵⁵⁹ Frangeur, 1998: 366

⁵⁶⁰ Lundqvist, 2007: 80

tiden, men ifølge Åkerman var de ulike kjønnsrollene rådende også hos henne. Myrdal snakket og skrev mye om hvordan kvinnene måtte bli en større del av samfunnet og politikken slik at de kunne bidra mer i utformingen av sosialpolitikken fordi de kunne bidra med sine sosiale kunnskaper.⁵⁶¹ Dette viser at Myrdal så på kvinnenes egenskaper som annerledes enn mennenes, så i hennes kvinnekamp var det en kombinasjon av særstilling og likerettsfeminisme. Da hun snakket om hvor kvinnene spesielt kunne bidra så var det i sosialpolitikken, på det ”kvinnelige område”, ikke for eksempel i finanspolitikken som gjennom historien har blitt oppfattet som veldig maskulint.

Frangeur konkluderte med at de særegne ordningene og det hierarkiske genussystemet fortsatte også etter mellomkrigstiden, men at viktige aktører i kvinnebevegelsen og i den statlige ledelsen hadde påvirket den slik at den ble svakere.⁵⁶² Frangeur vektla samspillet mellom aktørene, mens Åsa Lundqvist har i sin avhandling *Familjen i den svenske modellen* slått et slag for det unike utredningsvesenet som er i Sverige. Hun mente at man ikke burde gi all æren for de sosiale reformene til spesielle aktører, men at det heller er tradisjonene med utredninger som har gjort at det i Sverige har blitt så mange sosiale reformer at velferdsstaten ble skapt. Hun hevdet at det på grunn av utredningsvesenet var mange ulike interesser som ble tatt i betraktning og at konklusjonen var sammensatt av de ulike interessene. Hun mente at enkeltaktører kunne få æren for å ha kommet med ideene, men at da den endelige beslutningen lå klar var det ikke alltid mye igjen av disse ideene. Som eksempel viser hun til Alva Myrdal og spørsmålet om daghjemmene for barn. Lundqvist mente at Myrdals ideer og tanker lå til grunn, men at hennes konkrete forslag ikke fikk noe gjennomslag i den endelige reformen.⁵⁶³ Hun hadde også fokus på den viktige bestanddelen vitenskapen ble i utviklingen og utformingen av sosiale reformer. Man tok inn ekspertise i utredningen som hadde kunnskap om feltet via vitenskap. Det ble med det en link mellom vitenskap og ekspertise på den ene siden og det politiske systemet på den andre.⁵⁶⁴ Det var blant annet her Myrdal fikk gitt uttrykk for sine ideer og tanker. Gjennom sin enorme vitenskaplige kompetanse kunne hun bidra i komiteer som Kvinnoarbetskommittèen, og det fokuset på å finne løsninger til sosiale utfordringer gjennom vitenskap var noe Myrdal hadde fokus på i alle sine bøker. Det er ingen tvil om at det unike utredningsvesenet i Sverige hadde noe å si for at Myrdal fikk ytret sine ideer og tanker, men like viktige som utredningsvesenet var for Myrdal var Myrdal

⁵⁶¹ Åkerman, 1997: 86

⁵⁶² Frangeur, 1998: 367

⁵⁶³ Lundqvist, 2007: 11-12

⁵⁶⁴ Lundqvist, 2007: 33

for utredningsvesenet. Uten hennes tanker i de utredningene hun var med i ville ikke konklusjonen blitt den samme, så det er avhengighetsforholdet mellom disse to komponentene som etter min mening er viktige. Dette utredningsvesenet la opp til en potensiell statsfeminisme, eller feministisk statsstrategi, som var begrepet Frangeur brukte. Gjennom utredningen ble kvinnene til en viss grad tatt inn som ekspertise og de fikk en grad av innflytelse som de kanskje ikke ville fått hvis de ikke hadde hatt denne linken til statsmakten.

I sammenligningen av Bonnevie og Myrdal har dette utredningsvesenet noe å si. Myrdal hadde her en unik kanal til å få gjennomslag for sin politikk. Dette utredningssystemet hadde ikke Norge i så stor grad, og saken om gifte kvinners arbeidsrett ble derfor ikke så sentral på Stortinget som den ble i Riksdagen. Bonnevie manglet derfor en direkte link til det politiske systemet. Det var en litt annen situasjon med barnetrygden, der ble Bonnevie tatt med i komiteen som skulle utrede, men der kom hun fort i mindretall. Her ble splittelsen mellom den borgerlige kvinnebevegelsen Bonnevie tilhørte og Arbeiderpartiets kvinneforening avgjørende. Dessuten utfordret hun LO i for stor grad med sitt forslag om et radikalt annerledes lønssystem. Forsørgersystemet var mer nyttig i lønnskampen enn familietillegget var.

Et annet punkt som kan påpekes være unikt for den svenske situasjonen og Alva Myrdal, var at da hun kom hjem fra USA med sine nye sosiologiske ideer var det i en tid da det i Sverige gikk en debatt om bosted og familier.⁵⁶⁵ Det gjorde at Myrdals ideer kom på rett sted til rett tid. I Norge gikk ikke den samme debatten, og Bonnevis ideer ble da heller en opposisjon til den holdningen som var i store deler av samfunnet.

På enkelte punkter var Myrdal og Bonnevie for radikale for sin tid. Inger Elisabeth Haavet hevdet i boken om trygdens historie at deler av Bonnevis tanker og forslag først ble realitet på 50-tallet.⁵⁶⁶ Åkerman mente det samme gjaldt Myrdal og hennes kollektive omsorgsformer.⁵⁶⁷ Disse to kvinnene var for radikale på enkelte punkter for sin tid. De dyttet såpass kraftig på de strukturerende genussgrensene at resten av befolkningen ikke klarte å henge med. I tillegg ble det for Bonnevis del den prinsipielle utfordringen også for stor med tanke på den rådende familielønnstanken og likelønnsprinsippet i LO.

⁵⁶⁵ Åkerman, 1997: 79-80

⁵⁶⁶ Se kapittel 3

⁵⁶⁷ Åkerman, 1997: 89

Kapittel 5: Konklusjon

Det var flere faktorer som spilte inn på graden av gjennomslag for kvinnelige aktører som Margarete Bonnevie og Alva Myrdal. At Bonnevie var et unntaksmenneske er det ingen tvil om. Hennes argumenter, budskap og intensjoner viser at Hirdmans konstruksjon av mellomkrigstiden med "husmorkontrakten" ikke kan brukes hvis man går inn og analyserer enkeltpersoners handlinger og ideer. Bonnevie var heller en aktør som skapte genuskonflikt ved at hun presset på grensene til det rådende kjønnsrollemønsteret. Ved at Bonnevie presset på disse grensene kunne hun som en handlende aktør skape og omformulere en det rådende genusmønsteret. Det var nødvendigvis ikke bare store samfunnsstrukturer som industrialisering, demokratisering og urbanisering som kan forklare endringer i samfunnet og handlende aktørers budskap og motiver.

Det generelle bildet viser at "husmorkontrakten" kan være en riktig tolkning av datidens kjønnsrollemønster og kjønnsarbeidsdeling, men at bildet endrer seg når man gir plass til enkeltaktører i fremstillingen av historien.

Myrdal på sin side hadde en større grad av gjennomslag i det svenske politiske systemet. Frangeur viste i sin avhandling at strukturelle fremstillinger ikke nødvendigvis konstruerer det riktige bildet av den svenske historien heller.

For å få gjennomslag i det politiske systemet må man ha støtte i eget parti. Både Bonnevies parti Venstre og Myrdals sosialdemokratiske parti fremmet likestillingssaker. Venstre sto for prinsippet om lik rett til arbeid, personlig frihet og økonomisk selvstendighet for begge kjønnene gjennom hele striden om gifte kvinners arbeidsrett, men likestillings- og kvinnesakene ble som regel drevet frem av Bonnevie og de andre kvinnene i partiet. Men Bonnevie var nok for radikal også for sitt eget parti til tider. Det fikk hun merke i barnetrygdskomiteen, der hun møtte motstand blant sine egne. I Socialdemokraterna tok man kvinnene mer inn i utformingen av den sosialistiske reformpolitikken, først og fremst i form av "Folkhemmet". Frangeur har kalt dette kvinneidealet for "samfunnsmoren", som var en slags mellomting mellom velferdsfeminisme og likerettsfeminisme. Dette var nok med for å få tilslutning fra ulike partier og sosiale klasser. Dette kvinneidealet og inkluderingen av kvinnene var selvfølgelig en viktig faktor for Myrdals gjennomslagskraft.

Maktposisjonene de selv og deres parti hadde i det politiske systemet var en annen viktig faktor. Bonnevie klatret på Oslo Venstres liste i denne perioden, men hun ble aldri valgt inn som fast medlem i bystyret. Som medlem av barnetrygdskomiteen kom hun inn i det politiske systemet, men hun ble alene bak et mindretallsforslag. Myrdal var i denne perioden

en del av det politiske systemet ved å være aktiv i partiets kvinneforening og som medlem av komiteer som utredet ulike saker. Graden av gjennomslag kan også forklares via partiets posisjon. Da Venstre var i regjeringsposisjon i mellomkrigstiden var det alltid en mindretallsregjering, mens da Myrdal fikk gjennomslag for sin politikk var hennes parti det største og hadde dermed større mulighet til å nå fram med sine politiske ideer.

I den norske konteksten hadde den vanskelige økonomiske situasjonen en sentral plass i Arbeiderpartiets og LOs argumentasjon. Her måtte kvinnene være solidariske med sine klassekamerater og vike når arbeidsløsheten herjet. For Arbeiderpartiet og LO i Norge var klassekampen første prioritet, og den måtte komme før likestillingen. Der var velferdsfeminismen rådende, og kvinnene ble gitt støtte til som husmødre. Det var arbeiderne og klassekampen som kunne endre samfunnet, og i "arbeiderne" mente man mennene, og trenden var at både kvinner og menn støttet seg til en velferdsfeminisme der kvinneidealet var kvinnenens særegne egenskaper som omsorgspersoner i motsetning til mennene. Dette gjorde at Bonnevie ble motarbeidet av arbeiderbevegelsen fordi hun mente at kvinner og menn skulle stå side om side i både arbeidet ute i det offentlige og i hjemmet. Hun ble dette den radikale likerettsfeministen som motsatte seg den rådende normen. Hennes forslag til lønnsreform sto også i motsetning til prinsippene i LO. Hun ønsket lønn etter hvor mange barn man hadde. LO på sin side sto ved likelønnsprinsippet, og de blandet ikke sosialpolitikk inn i lønnsforhandlingene.

I Sverige gikk kvinnepolitikk på tvers av partipolitikk. Dette har Frangeur gjort et poeng av i sin avhandling. Dette var en utvikling som skjedde i Sverige fra 20- til 30-tallet. Den svenske kvinnebevegelsen sto etter hvert sammen i saken om gifte kvinners arbeidsrett og aksjonerte mot de som ville ha et forbud. Myrdals politikk fikk gjennomslag i flere av kvinneforeningene. Det samme gjaldt ikke Bonnevie, som sto i sterk opposisjon til flertallet blant LOs og Arbeiderpartiets kvinner, men også blant kvinner i sitt eget parti. Dette gjorde at Bonnevie ikke på samme måte som Myrdal kunne aksjonere mot myndighetene. Hun hadde støtte fra mange i den borgerlige kvinnebevegelsen, men det var tydeligvis ikke nok.

Myrdals fantastiske nettverk var også utslagsgivende for hennes grad av gjennomslag. Hun hadde et kontaktnett opp til "de store herrer" i partiet via ektemannen sin Gunnar Myrdal, men også gjennom kollegaer i kvinnebevegelsen som også var gift med innflytelsesrike menn, som Eva Wigforss og Disa Västberg. Det var nok dette nettverket som lå til grunn for den strategien som Frangeur kalte "feministisk statsstrategi". Med denne ble det en kontakt mellom kvinnebevegelsen og ledere i staten. Denne kontakten gjorde at det ble

en feministisk politikk både ført ovenifra fra statens side, og nedenifra gjennom kvinneforeningenes arbeid og påvirkning. Dette samarbeidet var ikke tilfelle i Norge. I Norge sto kjønnsrollemønsteret og forsørgerprinsippet for sterkt. I Sverige valgte flere av de mannlige lederne i staten en ”middelveismannlighet”, som Frangeur kalte det. Denne strategien og argumentasjonen gikk ut på at kvinnene skulle være en del av det lønnede arbeidsmarkedet i dårlige tider, men at det optimale i et sosialistisk samfunn var at de var hjemme og formet ”folkhemmet” derfra. Så full likerettsfeminisme var det heller ikke der.

At graden av gjennomslag var litt tilfeldig kan også sies. Alva Myrdal var på rett sted til rett til. *Kris i befolkningsfrågan* skrev hun sammen med ektemannen i en tid der nedgangen i fødselstallene var oppe til debatt. Samfunnet var derfor klare for å få noen løsninger på dette, og sine forslag til løsninger ga Myrdals mer enn gjerne. Dette fokuset og de løsningene som de kom med, var med på å skyve Socialdemokraternas politikk i retning likestillingen. Gjennom denne boken pakket Myrdal sin likerettsfeministiske kvinnepolitikk inn i en mer helhetlig befolknings- og sosialpolitikk. Forskjellen på graden av gjennomslag mellom Bonnevie og Myrdal lå nok også her. For Bonnevie var det kvinneundertrykkelsen som var den store befolkningskrisen, ikke de lave fødselstallene. Dette fokuset gjorde det vanskeligere for Bonnevie å få gjennomslag, og hun fikk ved flere anledninger kritikk for å ha et for stort fokus på kvinnesaken.

Det svenske utredningsvesenet la opp til at ulike særinteresser skulle få gjennomslag for sine meninger. Dette gjorde at det lå mer til rette for at Myrdal og kvinnebevegelsen kunne fremme sine interesser på et institusjonelt plan. Det samme komplekse utredningsvesenet fantes ikke i Norge. Myrdal hadde dermed en ekstra politisk kanal som Bonnevie ikke hadde.

”Folkhemmet” og befolkningskrisen gjorde at kvinnepolitikken fikk en større styrke og status i det sosialdemokratiske partiet i Sverige. I Arbeiderpartiet og LO var det klassekampen og den økonomiske krisen som sto i fokus. I Sverige gjorde aktører i det sosialdemokratiske partiet og LO striden om gifte kvinners rett til lønnet arbeid til en prinsippsak. Lik rett til arbeid og likelønn skulle gjelde alle. I Norge ville ikke verken Arbeiderpartiet eller LO ha det til at det var en prinsippsak. Det var bare en krisepolitikk.

Innledningsvis ble det vist til via Sejersted at Sveriges politiske system historisk sett var mer konservativt, og de fikk demokratiske reformer og lover senere enn Norge. I dette tilfelle fremsto Norge som mer konservativt. Samtidig som Arbeiderpartiet var mer revolusjonært enn Socialdemokraterna, som førte en reformpolitikk.

Bonnevie møtte mange hindre på sin vei i kampen for kvinnefrigjøringen, og hun fremstår som et radikalt unntaksmenneske. Hun viste med sine handlinger, budskap og intensjoner at det ikke var alle kvinner som var tilfreds med å stå ved kjøkkenbenken og ikke ha muligheter til å påvirke i det offentlige og forme sin egen hverdag. Det generelle bildet av mellomkrigstiden fortjener nok bemerkelser som "husmorperiode" og at den kvinnelige kjønnsrollen ble styrt av en "husmorkontrakt", men denne fremstillingen viser at hvis man gir rom til enkeltaktører i konstruksjonen av fortiden, så kan bildet bli mer nyansert. Det var kvinner som presset på de tradisjonelle normene, sedvanene og rollene- og banet vei for de neste generasjonene av kvinner. Skildringen av Bonnevis og Myrdals vei ble påvirket av ytre faktorer, men også personlige faktorer gjennom deres nettverk, valg av uttrykksformer og argumentasjon.

At Myrdal var med på å endre stemningen rundt gifte kvinners rett til arbeid kan det ikke være noen tvil om. En befolkningskommisjon ble satt i gang for å utrede spørsmålene som hun hadde tatt opp i sin bok, og kvinneforeninger med ulik ideologisk og partipolitisk bakgrunn samlet seg rundt hennes kvinneideal og løsninger på utfordringene kvinnene hadde på den tiden. Bonnevie hadde ikke like direkte gjennomslag, men hennes tanker og ideer satt i gang en fruktbar debatt og til slutt snudde kvinnene i Arbeiderpartiet og LO, og vedtaket opphørte. Men det var likevel en velferdsfeminisme som fortsatte å dominere partiet og fagforeningenes politikk. Bonnevis brennende engasjement for kvinnes frigjøring gjennom kollektiv barneomsorg og profesjonalisering av husstell og barneoppdragelse gjorde hennes til et unntaksmenneske og for radikal for sin tid, men det skulle vise seg at hun fikk gjennomslag til slutt.

Kilder og litteratur

Litteraturliste

Andersen, A, S. Rosland, T. Ryymin og S.A Skålevåg, 2011. "Kritikk og tolking", "Forklaringar", "Metodar" i *Å gripe fortida*. Oslo. Det norske samlaget

Angell, Svein Ivar. 2001. "Innleiing", Nasjonalstatlege rammevilkår for moderiseringsprosessane i Sverige og Noreg", "Nasjonale grunnhaldningar i det politiske biletet" og "Svensk og norsk nasjonsdanning: Den kulturelle sida" i *Den svenske modellen og det norske systemet. Tilhøvet mellom modernisering og identitetsdanning i Sverige og Noreg ved overgangen til Det 20.århundret*. Dr.art.-avhandling. Historisk institutt, Universitetet i Bergen.

Bjørnhaug, Inger og Terje Halvorsen. 2009. "En organisasjon for hele det arbeidende folk" i *Los historie. Medlemsmakt og samfunnsansvar. Bind 2 1935-1969*. Oslo. PAX Forlag A/S

Blom, Ida. 1993. "Margarete Bonnevie: skisse av et liv" i Jorun Bjørgum, Ida Blom og Kåre Lunden. *Portretter fra norsk historie*. Oslo. Universitetsforlaget

Blom, Ida. 1998. " <<Et dobbelt ansvar>>- kvinner og menn i norsk arbeiderbevegelse 1918-1940 i *Arbeiderhistorie*. Oslo. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv

Blom, Ida. 2002. "Stereotypienes tyranni" i *Kvinneforskning*. Nr. 4/02. Kilden

Bok, Sissela.1987. *Alva. Ett kvinnoliv*. Bonniers förlag

Bourdieu, Pierre. 2000. "Innledning" i *Den maskuline dominans*. Oslo. Pax Forlag A/S

Frangeur, Renée. 1995. "Utanför systemet? Om genussystemteorins förklaringsvärde för (stats)-feminismen på 1930-talet" i *Historisk tidsskrift*. Svenska föreningen

Frangeur, Renée. 1998. Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige. Lund. ARKIV

Furre, Berge. 1996. "Del 2: Mellomkrigstid. Kriser og kløyvande krefter 1920-1935 i *Norsk historie*. Oslo. Det norske samlag

Gilje, Nils og Harald Grimen. 1993. "Metodologisk individualisme og kollektivism" i *Samfunnsvitenskapens forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapen vitenskapsfilosofi*

Gröning, Lotta. 2006. *Kvinnans plats- min bok om Alva Myrdal*. Falun. Albert Bonniers förlag.

Haavet, Inger Elisabeth. 1994. "Barnetrygd og familiepolitikk" i Inger Elisabeth Haavet og Øyvind Bjørnson *Langsomt ble landet et velferdssamfunn. Trygdens historie 1894-1994*. Oslo. Ad Notam Gyldendal

Haavet, Inger Elisabeth. 1999a. "Barn ingen hindring? Norsk og svensk familiepolitikk 1900-1940" i Monika Janfelt(red.) *Den private-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940*. København. Nord

Haavet, Inger Elisabeth. 1999b. "Da det private ble politisk" i (red.) An- Magritt Jensen, Elisabeth Backer- Hansen, Harald bache-Wiig og Kåre Heggen. *Oppvekst i barnets århundre. Historier om tvetydighet*. Oslo. Ad Notam Gyldendal

Haavet, Inger Elisabeth. 1999c. "LO og spørsmålet om familielønn" i *Arbeiderhistorie 1999. Tema: LO 100 år*. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv

Hagemann, Gro. 1990. "Fagbevegelsen og kvinnene" i *Arbeiderhistorie*. Oslo. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv.

Hagemann, Gro. 1998. "Historien om den mannlige arbeiderklassen. Usynliggjøring og kjønnsblindhet i arbeiderbevegelsens historie" i *Arbeiderhistorie*. Oslo. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv.

Hagemann, Gro. 1999. "Feminisme som nostalgi?" i *Kunnskapsregimer*. Oslo. Pax Forlag A/S

Hernes, Helga Maria. 1987. *Welfare State and Woman Power. Essay in State Feminism*. Oslo. Norwegian University Press.

Hirdman, Yvonne og Urban Lundberg. 2012. "Porträtt av ett land", "Moderna tider", "Demokrati inför verkligheten", "Den nya ekonomiska politiken" og "1933. När vinden vände" i Yvonne Hirdman, Urban Lundberg og Jenny Björman. *Sveriges historia 1920-1965*. Stockholm. Nordsteds

Hirdman, Yvonne. 1988. "Genussystemet- teoretiske funderingar kringg kvinnors sociala underordning" i *Maktutredningen rapport 23*.

Hirdman, Yvonne. 1992. "Alva Myrdal- en studie i feminism" i *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Stockholm. Carlsson Bok förlag.

Hirdman, Yvonne. 2006. *Det tänkande hjärtat. Boken om Alva Myrdal*. Stockholm. Ordfront.

Hirdman, Yvonne. 2011. "Från firma til slagskepp. Alva och Gunnar Myrdals rörelser i världen" i Berg, Annika, Christina Florin og Per Wesselgren(red). *Par i vetenskap och politik*. Boeéa Bokförlag.

Hirdman, Yvonne. 1990. *Att lägga livet till rätta- studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm. Carlsson Bokförlag.

Jensen, Lill-Ann. 2009. Johanne Reutz Gjermoe. I Norsk biografisk leksikon.
http://nbl.no.snl.no/Johanne_Reutz_Gjermoe. [Nedlastningsdato: 5.mai 2014]

Jorstad, Anne Lise. 2001. "Arbeiderpartiets kvinnebevegelse 1901-2001. Arbeiderpartiets kvinnebevegelse gjennom 100 år. Perioder og ledere. Johanne Reutz Gjermoe" i *Arbeiderhistorie. Kvinner i arbeid og politikk*. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv.

Kari Melby, 2005. "Husmortid. 1900-1950" i (red.) Ida Blom og Sølvi Sogner. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til århundreskiftet*. Oslo. Cappelen Akademisk forlag.

Kjeldstadli, Knut. 1990. "Del 2: Industrialismens by" i *Oslo bys historie. Bind 4. Den delte byen. Fra 1900 til 1948*. Oslo. J.W Cappelens forlag A/S

Kjeldstadli, Knut. 1994. "Individualisme i liv og lære" i *Aschehougs norgeshistorie bind 10. Et splittet samfunn 1905-1935*

Kjeldstadli, Knut. 1998. "Nytten av å sammenligne" i *Tidsskrift for samfunnsforskning*

Lindholm, Margareta. 1990. *Talet om det kvinnliga: studier i feministisk tänkande i Sverige under 1930-talet*. Gøteborg. Doktorgradsavhandling ved Gøteborgs Universitet

Lindskog, Lars. 1981. *Alva Myrdal*. Oversatt av Lars Alldén. Oslo- Bergen- Tromsø. Universitetsforlaget (norsk utgave)

Lundqvist, Åsa. 2007. *Familjen i den svenska modellen*. Umeå. Boeéa Bokförlag

Lønnå, Elisabeth. 1975. *LO, DNA og striden om gifte kvinner i lønnet arbeid i mellomkrigstida*. Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Bergen

Lønnå, Elisabeth. 1982. "LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet" i *Kvinner selv. Sju bidrag til norsk kvinnehistorie*. Ida Blom og Gro Hagemann(red). Oslo. H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard)

Lønnå, Elisabeth. 1996. "Tilbakeslaget", "Arbeide og elske", "Opp av tornerosesøvnene" og "En våken forening" i *Stolthet og kvinnekamp. Norsk kvinnesaksforenings historie fra 1913*. Oslo. Gyldendal Norsk forlag

Lønnå, Elisabeth. 1999. "Margarete Bonnevie" i (Red.) John Gunnar Arntzen og leder av redaksjonsrådet; Knut Helle .*Norsk biografisk leksikon bind 1*. Oslo. Kunnskapsforlaget.

Maurseth, Per. 1987. "Samling og seier" i (red.) Arne Kokkvoll og Jakob Sverdrup. *Gjennom kriser til makt i Arbeiderbevegelsens historie 1920-1935. Bind 3*. Oslo. Tiden Norsk forlag

Melve, Leidulf. 2009. "Komparativ historie: ei utfordring for historiefaget?" i *Historisk tidsskrift*. Universitets forlaget.

Mjeldheim, Leiv. 2006. *Den gylne mellomvegen Tema frå Venstres historie*. Bergen. Vigmostad Bjørke.

Nagel, Anne-Hilde. 1998. "Kjønnskiller i sosiale rettigheter" i *Kjønn og velferdsstat* red. Anne-Hilde Nagel. Bergen. Alma Mater

Nielsen Ohman, May Brith. 2011. "Krig, kriser og klassekamp 1914-1940" i *Norvegr. Norges historie etter 1914*. Oslo. Aschehoug & CO. (W. Nygaard).

Olstad, Finn. 2009. "Kvinnene- kamerater eller konkurrenter?" i *LOs historie. Med knyttet neve. Bind 1 1899-1935*. Oslo. Pax Forlag A/S

Pateman, Carole. 1998 "Den patriarkalske velferdsstaten" i (red.) Anne-Hilde Nagel. *Kjønn og velferdsstaten*. Bergen. Alma Mater Forlag A/S

Pryser, Tore, 1988. *Klasse og nasjonen (1935-1946). Bind 4 Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Oslo. Tiden Norsk Forlag

Seip, Anne-Lise. 1989. "Politikkens vitenskapeliggjøring. Debatten om sosialpolitikken i 1930-årene" i *Nytt norsk tidsskrift*. Indeks 6. Årgang nr. 3

Seip, Anne-Lise. 1994. "Et solidarisk trygdesystem? Veien mot den skandinaviske trygdemodellen" i *Veiene til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920-75*. Oslo. Gyldendal norske forlag.

Sejersted, Francis. 2005. *Sosialdemokratiets tidsalder*. Oslo. Pax Forlag A/S

Slagstad, Rune. 2001. "Skiftende fronter" og "Venstrekapitalismen" i *Nasjonale strategier*. Oslo. Pax Forlag A/S

Terjesen, Einar A. 2001. "Arbeiderpartiets kvinnebevegelse gjennom 100 år. Perioder og ledere" i *Arbeiderpartiets kvinnebevegelse 1901-2001. Arbeiderhistorie*. Oslo. Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv.

Viksveen, Thor. 2010. "Kvinnekampen-den lengste av dem alle" i *Den lange veien. Oslo arbeiderparti 1910-2010*. Oslo. Pax Forlag A/S

Åkerman, Brita. 1997. *Alva Myrdal. Från storbarnkammare till fredspris*. Stockholm. Bokförlaget Cordia

Kildeliste

Trykte kilder

Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv:

Arbeidernes Faglige Landorganisasjon (LO)

Kongressen 1925, 1927, 1938. Dagsorden og protokollen. Oslo. Arbeidernes aktietrykkeri.

Det norske arbeiderparti. Protokoll fra Landskvinnekonferansen 1925, 1930, 1933, 1936. Oslo.

Arbeidernes aktietrykkeri.

Oslo byarkiv:

Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1928-1929. Forhandlinger 1b. Beretninger fra formannskapet.

Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1928-1929. Referater

Aktstykker vedkommende Oslo kommune 1932-1933. Forhandlinger 1b. Beretninger fra formannskapet

Aktstykker vedkommende fra Oslo kommune 1937-1938. Forhandlinger 1b. Beretninger fra formannskapet

Biblioteket for samfunnsvitenskap og humaniora ved Universitetet i Bergen:

Stortingstidende 1934. Forhandlinger i Stortinget B (side 1097-2285). Oslo: Centraltrykkeriet

Agerholt, Anna Caspari, 1973. "Ny reaksjon, nye fremstøt" i *Den norske kvinnebevegelsens historie*. Ny utgave av den banebrytende grunnboken om kvinnesaken i Norge. Innledning av Kari Skjønberg. Oslo. Gyldendal norsk forlag.

Bonnevie, Margarete. 1935. *Familiekrisen og botemidler mot den*. Oslo. H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard)

Bonnevie, Margarete, 1932. *Ekteskap og arbeide*. Oslo. H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard)

Wold, Knut Getz. 1938. "Barnetrygden og befolkningsspørsmålet" i *Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter*. Oslo. Landstrykkeriet.

Myrdal, Alva og Gunnar. 1934. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm. Albert Bonniers

Myrdal, Alva. 1938 "Den nyare tidens revolution i kvinnans ställning" i [Alva](#) Myrdal, Eva Wigforss, Signe Hojer, Andrea Andreen og Carin Boalt *Kvinnan, familjen och samhället*. Stockholm. Kooperativa Forbundets bokforlag

Myrdal, Alva, 1944. *Folk och familj*. Stockholm. Kooperativa Forbundets bokforlag

Utrykte kilder

Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv:

Protokoll fra Samarbeidskomiteen 1.desember 1936. LOs saksarkiv 1936, sak nr. 33-45

Arkivskaper: LO i Norge. Serie: DA-Saksarkiv 1899-1936.

Representantskapet. Landsorganisasjonen i Norge. Forhandlingsprotokoller 1934-1936

Arkivskaper: LO, serie: Ab-Representantskapet, Ab-0002

Maragarete Bonnevis privat arkiv på Nasjonalbibliotekets spesiallesesal i Oslo:

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo: Ms.fol 4425: A Korrespondanse 1935, 1939.

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E Boks 1. Klippbøker: nr 2. Mars 1932 til oktober 1932.

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E Boks 1. Klippbøker nr 3 fra april til oktober 1932.

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E Boks 2. Klippbøker nr 4 fra oktober 1932 til september 1934

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 5 fra september 1934 til september 1935.

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E. Boks 2. Klippbøker nr 6 fra 19.september 1935 til 1.februar 1936

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E Boks 1. Klippbøker nr 7 fra februar 1936 til 15.juni 1936

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol 4425: E. Boks 4. Klippbøker nr 8 fra juni 1936 til februar 1938

Margarete Bonnevis privatarkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol. 4425: E. Boks 3. Klippbøker nr 9 fra februar 1938 til mars 1939.

Riksarkivet:

Riksarkivet: Pa-0876- Venstres hovedorganisasjon. Serie X- Egenproduserte trykksaker.
Innhold: Skrifter fra mellomkrigstiden 1918-1945.

Statsarkivet:

Statsarkivet: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0006: Møteprotokoller, forhandlingsprotokoller o.l 1922-1933.

Statsarkivet: Oslo Venstre. SAO/PAO-0148/A/L0007. Møtebøker, forhandlingsprotokoller o.l 1927-1939.

Norsk kvinnesaksforenings arkiv på Nasjonalbibliotekets spesiallesesal i Oslo:

Norsk kvinnesaksforenings arkiv på Spesiallesesalen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol. 3868: 1. Organisasjonssaker: Årsberetninger 1936-64, årsmøte 1936, styremøter 1937-68, landsmøter 1946 og 1948

Norsk kvinnesaksforenings arkiv på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Ms.fol. 3868: 1. Årsmøtet 1936: lover og utkast til retningslinjer. Andre foreningspapirer 1936.

Aviser og tidsskrift

Avisartikler fra Dagbladet:

Boye, Ingeborg. "Reaksjon for fulle seil" i Dagbladet 13.juli 1928

Pramm, O. "Kvinnesak kontra familiesak og kanskje litt til" i Dagbladet 16.juli 1928

Boye, Ingeborg. "Kvinnesak <<kontra>> familieska o.s.v" i Dagbladet 19.juli 1928

Pramm, O. "Kvinnesak o.s.v" i Dagbladet 26.juli 1928

Boye, Ingeborg. "Gifte kvinners rett til arbeid" i Dagbladet 15.august 1928

"En merkelig votering" i Dagbladet 24.august 1928

”Gifte kvinner i kommunens tjeneste. Formannskapetets-flertall innrømmer sin urett, men vil ikke gjøre den god igjen. Molbo-beslutningen blev ikke omgjort” i Dagbladet 24.august 1928

Boye, Ingeborg. ”Gifte kvinner i Oslo kommune” i Dagbladet 3.oktober 1932

”Gifte kvinner i kommunen slipper inn. Bare Arbeiderpartiet stemmer mot i alle komiteer” i Dagbladet

Bonnevie, Margarete. ”Humbugen i høiesete i Oslo formannskap” i Dagbladet 11.1.1933

”Getz er kvinnenens ridder. Men vil han også beseire sin gruppes menn? Den store prinsippssma om kvinners arbeidsrett tas opp igjen” i Dagbladet 16.2.1933

”Flertallet av funksjonærene støttet kvinnene” i Dagbladet 18.3.1933

Bonnevie, Margarete. ”Verdenskrisen, kvinnene og demokratiet” i Dagbladet 19. og 22.5.1934

Bonnevie, Margarete. ”Marxisme og folkestyre” 19.1.1935 i Dagbladet

Bonnevie, Margarete. ”Vi vil at Arbeiderpartiet skal omvende sig MEN” 5.9.1936 i Dagbladet

Bonnevie, Margarete. ”Nazisme i Arbeiderpartiet” 13.6.1936 i Dagbladet

Internettkilder:

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) Det norske arbeiderparti. Stortingsprogram for valget 1927, 1930, 1933 og 1936

Lastet ned fra nsd.no. [Nedlastningsdato: 9.mai 2014]:

1927:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927>

1930:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927&fq=aarstall:1930>

1933:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1933>

1936:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=partikode:21&fq=aarstall:1927&fq=aarstall:1930&fq=aarstall:1933&fq=aarstall:1936>

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) Venstre. Prinsipielle program(gjelder bare 1936) for program til Stortingsvalg 1930,1933,1936

Lastet ned fra nsd.no: [Nedlastningsdato: 9.mai 2014]

1927:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=doktype:1&fq=partikode:31&fq=aarstall:1927>

1930:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:2&fq=doktype:1&fq=partikode:31&fq=aarstall:1930>

1936:

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=doktype:1&fq=doktype:2&fq=partikode:31&fq=aarstall:1936>

<http://www.nsd.uib.no/polsys/data/parti/partidokumentarkivet/?q=&rows=10&fq=partikode:31&fq=aarstall:1933&fq=doktype:1&fq=doktype:2&fq=doktype:3&fq=doktype:4&fq=doktype:5>

Artikler i Sosialt arbeid:

Anker, Ella. (1939) Barnetrygdkomiteens flertallsforslag. Kontantbidrag. *Socialt Arbeid*, 1939-1940

Bonnevie, Margarete. (1938) ”Barnetrygden. Svar til Arne Skaug og Knut Getz Wold” i *Socialt arbeid*. 1937-1938.

Bonnevie, Margarete. (1938) Barnetrygd. *Socialt Arbeid*, 1937-1938

Bonnevie, Margarete. (1939) ”Barnetrygdkomiteens mindretallsinnstilling. Svar til Arne Skaug og Knut Getz Wold” i *Socialt Arbeid*. 1939-1940

Parr, Helga Eide. (1939) Barnetrygden. *Socialt Arbeid*, 1939-1940

Skaug, Arne og Knut Getz Wold. (1938) Barnetrygdkomiteens innstilling. *Socialt Arbeid*, 1937-1938

Skaug, Arne og Knut Getz Wold. (1939) Barnetrygdkomiteens innstilling. Svar til fru Margarete Bonnevie og fru Ella Anker. *Socialt Arbeid*, 1939-1940.

Wiesener, G. (1940) ”Barnetrygd: kollektive tiltak og pengebidrag” i *Socialt Arbeid*. 1939-1940

